FRANCISCI BALD

IVRISCONSVLTI

CONSTANTI

MAGNV

SIVE

COMMENTARIOR

DE CONSTANTIN

LEGIBVS ECCLESIAS

ET CIVILIBVS

LIBRI DVO.

ACCESSIT

EIVSDEM COMMENT

AD

EDICT

VETERVM PRINCIPVM

DE

CHRISTIAN

CVM

NIC. HIERON. GVNDLIN

PRAEFATIONE

ET INDIC. RER. ET VERB. LOCV

LIPSIAE ET HALAE

EX OFFICINA CRVGI

CIƆ IƆCC XXVII.

NICOLAVS HIERONYMVS GVNDLINGIVS, JCt.

LECTVRIS SALVTEM.

SIcuti, Conſtantino M. imperante, totus Orbis Romanus eſt mutatus, ob religionem chriſtianam ab eo ſuſceptam; ita variæ ab eo latæ ſunt leges, quæ mutationem iſtam promouere, & jus quoque noſtrum quadantenus in melius conuertere viſæ ſunt. Neque enim credendum, facere religionem chriſtianam, omnes vt leges ſint puriſſimæ rationi con-

gruentes, æquitatis pleniſſimæ populi genio accommodatiſſimæ. Fuere Reges Chriſtiani innumeri, qui ſtolide imperarunt, & a tramite declinantes ineptiſſimorum Principum elogium tulere; cum è contrario haud pauci inueniantur à veritatis ſalutaris cognitione longius remoti artibus regnandi excellentes ac chriſtianos longo poſt ſe intervallo, ob egregias animi dotes, relinquentes. Ipſi veteres Julianum Apoſtatam, peſſimum licet religione Principem, Jouiano præferunt ejusque eximias laudes vno ore canunt, dignißimum imperio pronunciantes, niſi ad Numinum cultum transiuiſſet infelix anima. Qui hac de re dubitant, Ammianum Marcellinum legant, quamque placide rexerit populum ſuum, quamque

pro-

prouidenter, eo interprete cognoſcant. Innititur enim ars regnandi rationis diſciplinæ, neque inſpiratione cœleſti ad illam quisquam indiget: quamuis & alterum extremum omni ſtudio deuitandum ſit, ne quis cum MACHIAVELLO temere exiſtimet, obeſſe chriſtianam religionem præclaris auſis, efficereque, vt imperium minus fauſte ac fortiter adminiſtretur. Potius ratio gubernandi rempublicam ſapienter atque chriſtianæ veritatis limpida cognitio vna in ſede commodiſſime morantur, dummodo reprimat affectus is, qui regnat, neque cupiditatibus ſuis obſecundet, ſed Deum vere amet, nec ſuperſtitione plenis tintinnabulis perfidisque hominibus auſcultet. Id vero ipſe BALDVINVS noſtras vltro largitur, maximis quoque vitiis obrutum deprehendi Conſtantinum,

eaque per transſennam recenſet; ſed addit merito, virtutes ejus fuiſſe maiores, quam, quæ in eo reprehenduntur, vitia: nec ſine diſtinctione credi fas eſſe, quæ de ipſo hoſtes infenſiſſimi narrant, atque pagana loquacitas vagis in vulgus rumoribus ſparſit. Cumque hæc ad hiſtoriam tanti Principis pertineant, quam plures ſcripſere, & BALDVINVS vero JCtus ad leges ejus nouas potiſſimum reſpiciat, quæque eum in ſingulis impulerit ratio, quiue habitus temporum fuerit, oſtendere ſatagat: per ſe claret, perperam ab illo vel accuſationum vel excuſationum cauſſas exſpectari. Verum tamen fateor, non ſedere chriſtianis bene, vt Conſtantinum mordaci lauent aceto, qui, ſine illo ſi fuiſſent, ad nullum publicæ rei munus fuiſſent admiſſi, vagi, extorres, hac pulſi

atque

atque illac, milleque vexationibus obnoxii manſiſſent: vt taceam, quæ vndique confuſio regnauerit, quæ idololatrarum multitudo, quanta odia in chriſtianos exarſerint, quæ rabies Judæorum, quæ Gentilium in omnibus cogniti orbis partibus crudelitas animaduerſa, quæ in Chriſticolas conuicia & calumniæ conjectæ, perſecutiones excitatæ, ac quot denique mortis genera, illorum in perniciem legantur excogitata. Vnde recte meo judicio egit NOSTER, quod ſigillatim expenderit, tot atque talia beneficia, quibus affecerit Imperator Maximus Chriſti numen adorantes: oſtendendo ſimul, quomodo ordinauerit eccleſiam, ſacerdotes diſtinxerit, certa iisdem nomina indiderit, munera deſcripſerit, ſcholas inſtituerit, Bibliothecas collegerit, ut mirari ſubeat, ab homine militari tam affabre vniuerſa

excogitari potuiſſe tamque egregie diſpenſari. Scio equidem, neque id ignorauit BALDVINVS, auctas ſacerdotum opes, honores, immunitates iis occaſionem luxuriæ, diſcordiarum & ambitionis dediſſe; hincq; multis vapulare hunc Principem, & valde reprehendi præcipue quum major in templis ab illa ætate obſeruetur ſtrepitus, ritus plures, quam antehac, inueniantur, ac ſimile vero ſit, multa à gentilib. accepta cum reb. chriſtianis fuiſſe commixta, aut ita ſaltem temperata, vt paganorum ſolennia nihilominus pelluceant. Sed probe quoque perſpicio, minime ea ratione famam Conſtantini labefactari, ſed potius, ſi quid in huiusmodi accuſatione veri eſt, Epiſcopos & Κληρου totum in crimen adduci, quod auctores ſuaſoresque fuerint, templa vt ædificaret magnifica,

gnifica, ſacrificatorum paganorum reditus, bona, theſauros chriſtianæ religionis cultoribus relinqueret, variasque cærimonias admitteret. Ille enim, qui recens ad nouam religionem a patria & antiqua transierat, tantæ non erat peritiæ atque doctrinæ, vt huic muneri par eſſet, & examuſſim omnia expendere, commoda cuncta peruidere, & incommodis vniuerſis proſpicere poſſet. Nec dubito, quin, ſi ex eo quærere potuiſſet *Scaliger*, an Apoſtolicam ſibi ſapientiam ineſſe crederet, is certe reſpondiſſet, ſe prudentiores ſequi, qui Apoſtolorum ſpiritum jactarent, quales eſſent Epiſcopi & flamines, quorum opera & laboribus ad cognitionem ſalutarem fuiſſet traductus, ſe vero bello induruiſſe ac nouitium hiſce in rebus eſſe. Scaligerum conſulto nomino, qui primus fere in *Sca-*

ligeranis in ambiguo reliquit, an Constantinus vere fuerit Christianus vnquam, nec Christi doctrinam contra aduersarios paganos solum obtentui sumsisset? Verum confutauit doctus VITRINGA ad *apocalypsin Joannis cap. XII. v. 6. p. 532. seq.* Scaligeri fortuita somnia, egregie docens, quam parum fidei sit tribuendum *Eutropio, Zosimo, Juliano* aliisque hostium superstitiosissimorum calumniis fictisque sermonibus. Etsi enim nemo negat, Constantinum fuisse hominem nihilque humani a se alienum putasse, ac peccatorem quoque insignem; non est tamen propterea inferendum, nihil igitur boni in eo resedisse; eum Ethnicum mansisse, atque vtilitatis suae caussa, detestandaeque vltionis gratia summa imis, ima summis miscuisse, cum interea vtilitatis ratio non compareat, sed

inter

inter τὰ μὴ ὄντα merito recenſeatur. Vnde illuſtris Spanhemius in *obſeruationibus* ad primam *Juliani orationem p. 84.* eum a telis inimicorum liberat, laudatiſſimusque Vitringa ſub MARIS FILIO in apocalypſi Conſtantinum latere haud improbabili argumento euincit. Itaque vix vitio dabitur BALDVINO, ſi in plerisque conſtitutionibus nouisque legibus Imperatorem hunc ob prudentiam laudet, alterum eum Cyrum ac Nehemiam appellitans, ejus conſtantiam miretur, continentiam & frugalitatem ſuſpiciat, diſciplinæ militaris tenaciſſimum pronunciet, humanitatem in omnes inque primis afflictæ innocentiæ homines prædicet, &, quæ is in Republica ratione ſeruorum, pupillorum, vectigalium moderandorum, reſtaurandarum vrbium, legum forenſium atque capitalium, rei hereditariæ, teſta-

teſtamentariæ, nauticæ, nummariæ, ſtatuerit, gnauiter exponat, interque varias illuſtrationes plerumque limatum viri iudicium ſuo calculo approbet. Id optandum, vt, qui ſcripſit leges Conſtantinianas, ſtilo vſus fuiſſet clariori. Fecit enim genus dicendi obſcurum, vt illæ ſæpius in contrariam ſententiam torquerentur; reſtatque hodienum copia dubiorum ſat grauium, quæ præſtantiſſimos JCtos inter ſe collidunt, de quibus ipſe eſt adeundus BALDVINVS; qui demum JVSTINIANVM ſimili induſtria elucubrauit, ac THEODOSIVM ſe pari daturum methodo promiſit, qui tamen lucem non adſpexit: vtut in ſcriniis forte cubat illorum, qui ſcriptis præclaris veluti Dracones incubant, ſibique placent, quod habeant MS. quæ ipſimet vix intelligunt, ceteri non habeant. Sed

Sed dicendum eſt tandem de libello *Fr. Balduini*, in quo *edicta Principum de Christianis* examinat antequam Conſtantinus in ſocietatem ac diſciplinam chriſtianorum ſe dediſſet. Monet JCtus a Centuriarum Magdeburgenſium Collectoribus ſollicitatum ſeſe, vt, quæ hoc de argumento collegiſſet, cum ipſis communicaret. In quo illis obſecundare noluit, ſed propriis curis emittere in publicum decreuit, qvæ ſibi e veterum annalibus & diligenti juris tractatione innotuerant. Quod ſicuti perinde eſſe nobis poteſt, atque ſi in illis centuriis comparuiſſent tam docta, tamque bene elaborata; ita faciendum vtique erat, vt plurium in manus perueniret libellus, qui a Conſtantino BALDVINI commode ſegregari nequit. Igitur BIBLIOPOLAE, vt ſimul prælo ſubjiceret, ſcri-

ſcriptum rariſſimum, praeſertim cum tenerem, paucos eruditorum perluſtraſſe, quae hac de re diſſeruit JCtorum elegantiſſimus. Saltem agnovit FRANCISCI merita Cornelius Bynkershoeckius Vir ampliſſimus in *diſſertatione de cultu religionis peregrinae*, arbitratus, eum fere nihil omiſiſſe, quod ad res chriſtianorum ſub Principibus Romanis cognoſcendas faciat, vno hoc, altero aliud decretum condente; eoque benignius modo, modo iniquius habitos Chriſtianos. Diſplicebat enim iis inter peregrinas religiones chriſtiana potiſſimum, in qua vnus colebatur Deus, ac reliquorum Deorum innumera cohors nihili fiebat: neque illi Imperatoribus ſacrificabant, neque eorum imaginibus honorem deferebant, ac multo minus thure vino-

que ſupplicabant: vt omittam, Idolorum artificibus ſubtracta lucra, & operas, vnde viuebant, ſic fuiſſe imminutas: quod præclare obſervat laudatiſſimus Belga, cujus de Balduini libello iudicium exquiſitis verbis expreſſum adſcribam haud temere: *Chriſtianorum res, quo loco apud Principes Romanos fuerint, ad vsque Conſtantinum, ſi pro dignitate argumenti excuterem, horum temporum Hiſtoria Eccleſiaſtica mihi eſſet conſcribenda; poſſumque eam operam hoc magis fugere, quod ſolicite id præſtiterit ille, quem modo laudabam, Franciſcus Balduinus Libello, quem edidit ad Edicta veterum Principum Romanorum de chriſtianis, vbi omnia ea Edicta recenſuit & annotauit, vt & Plinii de chriſtianis conſultationem, & ad eam Trajani Reſcriptum.*

Quod opuſculum ſi vidiſſet & legiſſet GERARDVS JOANNES VOSSIVS, *tuto potuiſſet abſtinere a ſcriptione libri eiusdem plane argumenti, hoc Titulo:* Commentarius in Epiſtolam Plinii de Chriſtianis & Edicta Cæſarum Romanorum adverſus Chriſtianos; *nihil enim, quod quidem alicujus operæ pretium eſt, ibi reperies, quod non occupauerit Balduinus.*

Ex quo conjici poteſt, num operæ pretium fuerit, ut jungeretur hæc tractatio CONSTANTINO BALDVINIANO? Iſtud addo, in corpore juris noſtro nullum contra chriſtianos edictum, immo nihil, quod illis aduerſum exiſtimari certo poſſit, inueniri. In qua ſententia etſi BALDVINVS non fuit, ſed Vlpianum cumprimis accuſat, quod chriſtianos *l. 1. §. 3. ff. de extra-*

tra-

traordin. cognit. EXORCISTAS appellauit; ſunt tamen Viri docti, qui plane alterius commatis homines eo nomine comprehendi exiſtimant. Minimum Schurzfleiſchius in *diſſert. LXXI. philolog. p. 15.* tales indicari autumat, *qui medendi cauſſa ritus ſuperſtitioſi formulas adhibent.* Quod vtcunque ſit, fateri certe cogimur, Balduinum veriſimilibus rationibus contrarium defendiſſe, quanquam abludat a janua. Plura non habeo in præſenti, quæ adferam, cum negotiorum moles inſignis me premat, manumque tolli de tabula jubeat. Vale lector, & mihi benigniter faue. Halæ Magdeb. ipſis Kalendis Maji CIƆ IƆ CC XXVII.

ILLVSTRISSIMO
PRINCIPI FRIDERICO
COMITI PALATINO RHENI, DVCI BAVARIÆ, S. ROM. IMPERII ARCHIDAP. AC PRINCIPI ELECTORI

FRANCISCVS BALDVINVS S.

MVLTIS iam annis magna ſtudiorum contentione quæritur, illuſtriſſ. Princeps, de optimis conſtituendæ Reip. Chriſtianæ legibus. Earum ex antiquitatis memoria repetendum aliquod exemplum eſſe, nemo, qui ſanus ſit, negat: fatentur omnes boni. Sed quale vel ſit illud, vel eſſe debeat, multi dubitant: præſertim cum Legibus opus ſit, quæ cum religionis cauſa coniunctam rem ciuilem conſtituere recte poſſint. De iis tamen quisque, quem quidem aliqua Reip. cura tangit, ſententiam dicit ſuam. Sed cum omnes ordines certatim id agant, tum vero Iurisconſulti in primis rogari ſolent: & rogati, quid ſentiant, dicere conſiderate debent. Tantum mihi non ſumo, non tribuo

buo tantum, ut in eorum ordine amplissimo sedere me existimem: qui nec in imo quidem subsellio fortasse hærere possim, si de tali tantaque re quæratur. Sed cum in Comitiis huiusce Imperii hoc tempore de illa deliberent viri Principes, semper mihi visus est Constantinus occurrere, auctor profecto magnus, & in hoc genere primus: quem, qui Remp. Christianam saluam esse volunt, in primis audiant, & in dissensione arbitrum accipere non recusent. Neutri enim parti suspectus vel est, vel esse nunc potest; debet potius & potest utrique esse pergratus: & est denique omnium iampridem ordinum, omniumque temporum consensu receptus iudex talium controuersiarum, & in talibus deliberationibus delectus tanquam Princeps Senatus. Sed quænam eius sententia sit, vel olim fuerit, fortasse ambigitur: quod & historiæ, quæ de eo multæ circumferuntur, sint etiam multis fabulis contaminatæ: & eius leges partim suppressæ, partim disiectæ, discerptæque sint. Agnosco equidem vtramque hanc illi & nobis factam iniuriam esse. Sed depelli tamen utramque posse credo. Historiam, depulsis fabulis, veram, quam requirimus, contexent, & tanquam detersis maculis puram castamque dabunt,

bunt, quos aliquando fore ſperamus veteris memoriæ vniuerſæ vindices: Leges interea, quarum lacera membra iactari conquerimur, & colligent diſperſas, & reuocabunt fugientes, & deliteſcentes eruent, inque lucem proferent, quicunque perfectæ Chriſtianæque Iurisprudentiæ ſtudioſi ſunt: ſunt autem, ut opinor, nunc permulti, & erunt aliquando fortaſſe plures. Vt autem quod poſſunt, efficiant, & quod debent, præſtent magis atque magis, tam magna iuſtaque nunc cauſa eſt, ut ceſſationi relictus nullus eſſe locus videatur. Certatim potius & Principes huc reuocare ſuos conſiliarios, & conſiliarii ſuos Principes eodem impellere debeant. Olim conſularis trabea, palmataque toga, quæ ſummis magiſtratibus dabatur honoris cauſa, Conſtantini effigiem intextam habere ſolebat. Sic enim maiores noſtri graviter iudicabant, hanc illorum oculis obſeruari ſemper debere; & tale propterea munus potius, quam aut faſces, aut ſellam curulem, Auſonio ſuo, conſuli deſignato, Gratianus Imp. miſit, & miſiſſe ſe gloriatur. Vtinam vero viuam illam Conſtantini, non corporis, ſed animi, & eius quæ illius animo inſculpta fuiſſe videtur, religio-

ligionis atque prudentiæ imaginem totam, aliquis oratione exprimere poſſit: quam & Chriſtianis Principibus offerrent, qui eorum de Republica conſiliis interſunt, & ipſi ſibi ſpectandam ſæpe proponerent. Euſebius, Epiphanius, Theodoritus, & ſimiles hiſtoriæ Eccleſiaſticæ ſcriptores, ut alios taceam, magnos nobis, multosque de Conſtantino commentarios reliquerunt. Sed deſcriptio etiamnum alia quædam deſideratur, quæ coniunctam cum Eccleſiaſticis rerum ciuilium rectam conſtitutionem in Conſtantini legibus oſtendat; tantum abeſt, ut eorum noſtro deſiderio ſatisfacere declamatio poſſit, qui Conſtantinum ita nobis depinxere, ut ad fallendum magis laruam aliquam obiicere, quam ad imitandum proponere exemplum verum voluiſſe videantur. Ego itaque, cum ſanioris Iurisprudentiæ, quæ ad defenſionem veritatis, & ſalutem Reipub. conſilia refert ſua, ſtudioſus eſſem, ut eſſe me profiteor: feci non inuitus, ut Conſtantini legibus operam aliquam darem, & breuem de iis commentarium colligerem: neque in eo male poſitum laborem ſtudiumque noſtrum eſſe putarem; etſi eum non ignorarem nullum habere poſſe

orationis aut lumen, aut florem. Nam & verſatur in eorum recognitione temporum, quæ Latinam iam linguam plane contaminarant, & in earum recordatione rerum, quæ minime poſſunt (utar verbo Ciceronis) ἀνθηρογραφεῖσθαι. Verum ſit ita ſane, ut rudis hæc mea manus vix prima Conſtantini lineamenta obſcure adumbrare poſſit: ſi tamen hoc tempore, quo Conſtantinum lugemus adhuc mortuum, ſed eius memoriam ſupereſſe optamus, poſſit vel impolitam oſtentare tabulam, in qua non quidem illius imagines artificioſe expreſſæ ſint, ſed nobiliſſimæ ſaltem Leges obſcuris notis inſcriptæ: officium hoc meum bonis omnibus gratum fore confido; ut gratiſſimum Romanis olim fuiſſe dicitur conſilium illius L. Arruntii, qui, cum de funeris Auguſti honoribus quæreretur, cenſuit, Legum ab eo latarum titulos præferri debere.

Equidem memini, quod hiſtoriæ Eccleſiaſticæ narrant, paulo poſt Conſtantini noſtri mortem, in urbe Conſtantinopolitana magnam populi commotionem fuiſſe, cum

cum effodienda eſſent Conſtantini oſſa: & cum effoſſis cineribus urna, ne impendentis cuiusdam ruinæ ruderibus obrueretur, alio transferenda. Neque huius unquam hiſtoriæ memini, quin cogitem, nunc in tantis orbis terrarum ruinis effodiendas eſſe longe meliores Conſtantini reliquias, neque perpetua obliuione ſepultas iacere debere: colligendas potius, & ad omnium Gentium populorumque vel memoriam vel uſum eſſe conſervandas. Si viueret Conſtantinus, ſine magno dolore videre non poſſet, Imperium illud ſuum, omnibus quondam a ſe politum artis coloribus, tam miſere nunc deformatum, totque maculis turpiſſime fœdatum: ut Apelles, ſi Venerem ſuam fœde contaminatam, aut ſi Protogenes ſuum Ialyſum cœno oblitum aſpiceret, magnum acciperet dolorem. Quid igitur, ſi nobiliſſimum illud Imperium, quod ab extremis Orcadibus, ad ipſam vsque Indiam propagatum, & pulcherrimis vndique legibus communitum, moriens reliquerat, in ſummas nunc anguſtias redactum: & illud quoque ipſum, quantulumcunque reliquum eſt, diſcerptum, disiectumque videret? Illachrymaſſe olim dicitur, cum ſuam He-

duorum ciuitatem afflictam, vexatamque inuisisset. At quibus nunc lachrymis dolorem exhaurire suum posset, si vniuersam prope Rempublicam suam, languentem & depositam intueretur? Imo vero, quibus eam oculis contueri posset? Sed quibus tamen olim remediis, cum deploratam primum accepisset, non solum ægram iacentemque recreauit, sed & prope iam mortuam excitauit, & ad felicissimum pulcherrimumque statum reuocauit: iisdem nunc auxiliis, consiliisque, & eius reliquias colligeret, & membra componeret: & quale posset, collectum compositumque corpus confirmaret. Quod vero ille, si viueret, facturus esset: facere nunc certe debent, qui hanc ab eo mandatam curam acceperunt: & vero facere possunt, si illius vestigiis insistant, & legibus vtantur. Experti olim Romani sunt, esse verissimum, quod postea T. Liuius scripsit, ad Remp. amplificandum, vim legum maiorem, quam hominum esse. Experientur non minorem eam adhuc esse, ad horum temporum Rempubl. continendam, si, qui huius continendæ partes susceperunt, Constantinum veluti præeuntem sequantur. Sed vt hic religioni

veræ

veræ operam primum dedit, (vt eſt hoc ſane primum, atque adeo arctiſſimum Reipublicæ vinculum) ſic illos in primis dare eſt neceſſe. Quod quidem niſi fiat, neceſſe eſt, quæ primum cauſa Imperium Romanum olim diſſoluit, eadem ut huius reliquias nunc peſſundet. Sed ſi aliquando, quod ſperamus, fiat: cum reliqua reſtitutæ fortunatæque Reip. bona omnia expectabimus, tum vero audiemus & nos fortaſſe aliquando illam rurſus lætiſſimam profecto Conſtantini vocem: quam vt audiat, iampridem incredibiliter optat noſter hic orbis, gemens & ſuſpirans in ſuis diſſenſionibus, ſed aliqua tamen interdum ſpe meliori & expectatione arrectus: illum dico fauſtum, felicem, ſalutaremque nuncium, quem ad ſuos olim Alexandrinos Conſtantinus emiſit, iuſtiſſima ſuauiſſimaque gratulatione perfuſum: τὰς διχονοίας, τὰ σχίσματα, τοὺς θορυβοὺς, κατὰ τὴν τοῦ χριϛοῦ κελέυσιν, ἡ ἀληθείας ἐνίκησε λαμπρότης.

Fecit itaque hæc de Rep. cogitatio, quæ mihi in meis etiam priuatis ſtudiis perſæpe

occurrit, maior illa quidem fortaſſe, quam vt homini in ſcholis educato conueniat, ſed a qua tamen plane alieni eſſe non debeant homines priuati, vel ſi in aliena Rep. verſarentur hoſpites alioqui non curioſi: fecit (inquam) illa, vt quicquid illud erat, quod de Conſtantini legibus cogitando collegeram, ad Germanos principes, eorumue Senatum auguſtiſſimum, verecunde referre non recuſarem. Nam & Germani olim primi fuerunt, qui Conſtantinum fecere Magnum (fuit enim Alemannorum Dux Erocus, cuius & conſilio & manu adiutus primum in hoc Occidente rerum ille potitus eſt:) & nunc ſoli ſunt, qui eius adhuc Imperii partem aliquam poſſident: & memoriam colunt earum Legum, quibus ille ſuum Imperium non ſolum fundauit, ſed & cum religione coniunxit, & longe lateque propagatum confirmauit. Sed vt audientiam ille aliquam in his rerum motibus impetrare poſſit, & eius Leges quodam veluti poſtliminio locum aliquando ſuum recuperent:

te

te in primis appellandum eſſe, FRIDERICE Princeps illuſt. exiſtimaui: quem & huius Imperii, quod ille conſtituit atque amplificauit, electorem Principem, cuſtodemque, & Iuris, cuius aſſertor ille acerrimus fuit, aſſiduum vindicem, & Legum, quibus Rempub. ſuam communiit, iuſtiſſimum defenſorem eſſe agnoſco: ac ea quidem non ſolum ſapientia, ſed & auctoritate praeditum, qua non poteſt non eſſe praeditus talis tantusque Princeps, qui cum aetatis nunc ſuae annum ſeptuageſimum quartum agat, maximam eius aetatis partem in huius Imperii grauiſſimis negotiis gerendis, difficultatibus explicandis, conſiliis regendis, maxima cum laude conſumpſit: vt priuatas nunc omittam, quas alio tempore profitebor, cauſas, quibus ego tibi deuinctus officium hoc me tuae amplitudini non minus quam Reipubl. debere profecto ſentio, quod etiam, vt debeo, ſentire me, prolixius iſtic (ſi opus ſit) confirmabunt duo obſeruantiae erga te meae teſtes, ſponſoresque, viri

viri clariss. Christophorus Probus & Arnoldus Opsopœus: in quorum ego testimonio atque fideiussione facile acquiesco, quod & tu iis tantum fidei habeas, vt optimis maximisque tuis consiliis eos non tantum interesse, sed etiam præesse velis. Vale Argentorati, Cal. Febr.

LE-

LECTORI.

ETsi nunc non institui aut Constantini vitam conscribere, aut eius generis historiam aliquam edere: tamen ut id quod nunc instituo, planius intelligatur, breuiter hic notabo nostri Legislatoris ætatem, genus, & cognationem. Constat in Britannia natum, & primum salutatum Imperatorem Rom. fuisse. Vnde & illa vetus & solennis olim acclamatio: O fortunata & omnibus terris felicior Britannia, quæ Constantinum prima vidisti. Salutatus autem est Imperator vigesimoquinto die Iunii: & triginta post annis Nicomediæ mortuus est, XI. Calend. Jun. Anno Christi CCCXLII, ætatis vero suæ sexto & sexagesimo. Mortem eius de-

denunciauit triſtiſſimus inuſitatæ magnitudinis cometes, ut teſtis eſt Eutropius: ſicuti & Theodoſius paulo ante quam moreretur, cometem, triſtes orbi terrarum tenebras portendentem, vidit. Ac prædixit quidem Ambroſius, mortuo Theodoſio ruituram monarchiam Romanam. Sed eius ruinæ magnam iam antea partem traxerat mors noſtri Conſtantini. Patrem habuit Conſtantium Chlorum, qui Britanniam magna cum laude regebat, ut Euſebius oſtendit. Matrem vero Helenam: cuius pietatem reliquasque virtutes valde prædicat Ambroſius. Vtrumque igitur parentem habuit religioſum: quod non in poſtrema felicitatis parte ponendum eſt. Eſt & vetus illud ſatis notum, Fortes creantur fortibus. Duxit poſtea Conſtantius Theodoram: ex qua ſu-

ſcepit Anaballianum, Conſtantium, Conſtantem, & Conſtantiam. Hæc Conſtantia, Conſtantini noſtri ſoror conſanguinea, nupſit Licinio, qui cum ipſo etiam Conſtantino imperauit: barbarus profectò, & impius optimi principis collega. Conſtantius, noſtri Conſtantini frater conſanguineus, ex Galla Gallum, & deinde ex Baſilina Iulianum ſuſcepit. Gallus & Iulianus Conſtantinum noſtrum, quem patruum habebant, etiam ſocerum habuere: & tanto propterea magis ad Imperium aſpirauere. Sed infelix Conſtantinus, qui tam degeneres non ſolum fratris filios, ſed & generos habuit. Fratris Anaballiani filium Dalmatium, dilexit vt ſuum, & cum filiis ſuis hæredem eſſe Imperii voluit. Ipſe ex Minervia Criſpum primum ſuſcepit: deinde uxorem duxit

Fau-

Fauſtam, Maximiani Herculii Imp. filiam. Sed ſoceri crudelis impietas, pium religioſumque generum corrumpere non potuit. Ex Fauſta ſuſcepit filias duas: Conſtantiam, quæ Gallo: & Helenam, quæ Iuliano patrueli ſuo nupſit. Filios vero tres, Conſtantinum, Conſtantium & Conſtantem: quos & hæredes reliquit.

FRAN-

FRANCISCI BALDVINI DE LEGIBVS CONSTANTINI MAGNI COMMENTARIORVM

LIBER PRIMVS.

VM Eccleſiam tandem ſuam Deus ex impiorum tyrannide, qua multis, ac prope trecentis poſt CHRISTVM annis, acerbiſſime fuerat vexata, liberare vellet: & vero iam regnantem, florentemque, noua etiam hac gloria cumulare, ut ei ſe Romanum imperium, ſuperboſque ſuos faſces ſummitteret: fortiſſimum principem excitavit CONSTANTINVM, non ut alterum modo Cyrum, ſed etiam ut Nehemiam alterum: qui & illam barbara ſervitute oppreſſam in libertatem aſſereret, & ſervatam liberaret, & colligeret diſperſam, & afflictam

recrearet, & aliquando denique coalescentem magis atque magis constitueret atque formaret. Pollicitus olim fuerat Iesaias, fore, ut & Reges aliquando nutricii essent Ecclesiæ, cuius alioqui non solum hostes, sed etiam carnifices atque parricidæ sæpe fuerant: & hæc illorum veluti mammis aleretur, quorum crudeles antea manus toties senserat: illique huius cum lumen, tanquam prælatam facem, sequerentur, tum vero mœnia extruerent, atque propugnacula. Nihil dici suavius, nihil iucundius poteft. Neque Ambrosio repugno, huius oraculi vim ad suum Valentinianum referenti, eique hanc gloriam tribuenti: quem & Ecclesiæ filium vere esse, & honoris causa merito vocari ait. Sed priorem in hoc genere esse Constantinum, facile opinor ipse quoque Ambrosius assentietur: cui quidem Constantino etiam tribui posse, quod Iesaias de Cyro scripsit, omnes boni & agnoscunt & lubenter fatentur. Neque vero nunc moror seditiosos illos Donatianos, homines amentes, atque etiam fanaticos, qui Constantini & gloriæ & virtuti invidentes, Ecclesiam CHRISTI, Principum opera subsidiove uti non debere, & his cum illa nihil rei esse, neque illi cum his quicquam esse debere, contenderunt. Cum hæ primum sive ineptiæ, sive calumniæ sparsæ essent: tam sunt graviter & repressæ & refutatæ ab Augustino, ut nostra nunc in eo genere minime sit necessaria oratio. Dicere solebat, ut accepimus, Constantinus, Imperium fato dari: eum vero cui

Ambrof. epist. 32.

August. l. 3. contra Crescon. & epist. 48. & 50.

cui datum fuerit, operam dare debere, ut imperio dignus fuisse videatur. Sed talem tantamque Spartam, quæ Dei beneficio atque providentia obtigerit, nemo pro dignitate tueri atque ornare poterit: neque quod ea dignum est, quodque etiam omnino requiritur, præstare, nisi si totam in primis Rempubl. (quæ sine religione, latrocinium est potius quam Respublica) sic constituerit, ut etiam ad eum religionis, ad quem referri debet, finem relata esse videatur. Atque hoc quidem sentire, Reges præsertim, raræ cuiusdam sapientiæ est: præstare, singularis & fortitudinis, & felicitatis: & sentire vero, & præstare, perfectæ cuiusdam cumulatæque virtutis. **Lamprid. in Heliog.**

Dixit aliquando M. Tullius, Reipubl. bene constitutæ fundamenta atque membra, quæ tuenda viris principibus, & vel capitis periculo defendenda sint, esse hæc: Religiones, potestates magistratuum, leges, iudicia, iurisdictionem, fidem, rem militarem, ærarium. Harumque rerum tot & tantarum esse defensorem atque patronum, magni esse animi, magni ingenii, magnæque constantiæ. Sed toto eo in genere, Constantini magnitudinem, qualis quantaque sit, minime profecto intelliget homo prophanus: qui, quid vera religio sit, ignorat. Pii homines intelligere possunt, atque etiam recte iudicare, quantum Constantino tribuendum sit: qui in religione in primis deligenda, quam & sequeretur ipse, & suum populum sequi vellet, non errarit: in eaque tuenda atque defendenda, nullis

laboribus, periculis nullis, nullis difficultatibus cesserit. Recte itaque Lactantius Firmianus, scribens ad eum suas religionis Christianæ Institutiones, magna cum lætitia & gratulatione exclamat: Hunc primum Romanorum principum, repudiatis erroribus maiestatem Dei singularis atque veri & cognovisse, & honorasse: salutaremque suum universis & optabilem principatum præclare auspicatum esse, cum eversam sublatamque iustitiam reducens, deterrimum aliorum facinus expiavit. Mitto nunc alios, qui complures eo tempore fuerunt, dignos tamen profecto qui audiantur, huius Constantinianæ virtutis præcones. Sed quo etiam magis hanc admiremur, atque etiam laudemus, eundem illum rursus audiamus, eloquentem profecto, gravemque scriptorem: ex quo intelligi satis potest, quantæ molis erat, & moliri & efficere, quod non aggressus modo est, sed perfecit etiam Constantinus. Scribit enim ille, de religione Christiana loquens: Huius religionis eo tempore veritatem contemptui doctis fuisse, odio indoctis. Omnes obstrepuisse atque intercessisse, ne eam sonantem audirent: oculosque etiam suos oppressisse, ne lumen quod offerebatur, viderent. Deinde oppressam illam fuisse non modo multitudine, & prope consensu omnium Gentium: sed & authoritate præstantium omni genere laudis virorum. Cumque sublata disceptatione, vi gereretur res, multique innocentes homines crudelissime interficerentur: Rhetores

Ex Lactant. lib. 1. cap. 1. & lib. 5. cap. 1. & lib. 2. cap. 20. & 7.

inter-

interea & philoſophos tempori ſervientes, laudaſſe hanc (ſic enim loquebantur) pietatem atque prudentiam ſuorum principum, qui cohibita impia & anili ſuperſtitione, religiones Deorum tuerentur. Declamaſſe etiam in pertinacem & inſanam (ut appellabant) obſtinationem Chriſtianorum. Poſtremo in hoc errore orbem totum fuiſſe, ut bonos & iuſtos viros, tanquam malos & impios, perſequerentur. Placuiſſe vero valde gentium ſuperſtitiones; & ex hoc ſolo probatas verasque viſas eſſe, quod eas veteres tradidiſſent: tantamque tunc fuiſſe huius vetuſtatis autoritatem, ut inquirere in eam, ſcelus eſſe duceretur.

In ea temporum intemperie, eoque rerum ſtatu, quem graviſſimi ſcriptoris, cuius teſtimonium, in hac re præſertim, graviſſimum eſt, verbis deſcripſi, inſtituere, atque etiam perficere, quod & inſtituit & perfecit Conſtantinus, cuius virtutis eſſe dicemus? Sed voluit in eo Deus illuſtre aliquod exemplum edere, quod & poſteritatem, & Principes & Magiſtratus, ſui officii admoneret: nulla aut vi aut multitudine hoſtium percelli, nulla vel difficultate frangi, vel moleſtia debilitari, nullo denique periculo deterreri eos debere, qui vel Eccleſiæ inſtaurandæ, vel religionis propagandæ curam ſuſcipiunt. Id vero multo etiam magis dicemus, ſi quales habuerit Conſtantinus & collegas, & Imperii ſocios, reputemus: viros certe acerrimos, qui cum potentia & armis inſtructi, tum vero immani quodam

odio CHRISTI inflammati erant. At erant fortaſſis Eccleſiarum paſſim antiſtites, qui & ſe iis fortiter opponerent, & omni labore levarent Conſtantinum. Utinam fuiſſent. Utinam laborantem, non dico adiuvaſſent, ſaltem non interturbaſſent. Diu multumque luctatus eſt cum Maxentio atque Licinio. Sed graviorem illi fuiſſe luctam, maioremque moleſtiam cum multis Epiſcopis, cumque eorum vel diſſidiis, vel factionibus, vel ambitione, quis neſcit? Certe offenſum eorum vitiis & intolerabili malitia magnum eo tempore virum Audium, diſceſſionem ab Eccleſia feciſſe, multosque homines alioqui non malos propterea eum ſecutos eſſe, cum mores non ferrent eorum, quorum alioqui doctrinam non improbabant, Epiphanius ſcribit. Sed tanto eſt Conſtantini magis laudanda conſtantia, quod nulla eum huius generis offenſio, neque currentem retardavit, neque de via transverſum agere, neque de ſua ſtatione potuit dimovere. Mitto turbas eorum temporum, atque tempeſtates. Sed hæreticorum etiam præſtigiis atque inſidiis, quales tunc erant, non capi: nonne raræ cuiusdam fuit, & ſingularis, & vero divinæ magis quam humanæ cautionis? Neque vero ab omni peccato nunc libero Conſtantinum. Hominem fuiſſe ſcio. Scio etiam nonnullis & vitiis, & erroribus fuiſſe obnoxium. Sed neque hominis ineptias, ſi quæ ſunt, ut ſunt, excuſare velim: neque eos, qui velint, imitari. Verum privata illa nunc omitto. Quibus vero legibus Eccleſiæ ordinem

dinem atque formam communierit (quod nunc quærimus) breviter videamus. Victo sublatoque Maxentio tyranno, statim animum adiecit ad Ecclesiæ reliquias colligendas, & Reipublicæ Christianæ, cuius miserabiles intuebatur ruinas, instituendam novam instaurationem: disiecta Ethnicæ idololatriæ, quam regnare videbat, & arce & gloria. Prima igitur eius lex, quam etiam in Orientem ad ipsum eius gubernatorem Maximinum misit, fuit: Ut relictis idolis, verus Deus coleretur, & agnosceretur CHRISTVS humani generis liberator. Si confuse tantum edixisset, colendum esse verum Deum: parum profuisset edictum. Nam & profani legislatores non dissimilem legem sæpe ediderunt: ut certe omnium prope hominum animis insculpta est huius generis aliqua tanquam thesis. Sed piam adiecit Constantinus, explicatamque hypothesim, ut palam intelligeretur, quisnam ille Deus esset, & qua ratione colendus: ea nempe ratione, quam verbo ipse suo præscripsit. Legatur vel ea sola invocandi Dei formula, quam veluti præscriptis verbis religiose conceptam, suis militibus commendavit Constantinus: & libro sequenti commemorabo. Nemo profecto dubitabit, quin si in ipsis etiam castris, tam & pure Deum coli, & pie invocari (qui præcipuus est cultus) voluerit: in media Ecclesia eandem & vocem sonare, & religionis speciem apparere, multo etiam magis iusserit: & cum alias hominum (ut appellantur) ἐθελοθρησκείας facessere, tum vero ad

 unius

unius Dei præscriptum totam & religionem & religionis simplicem formam componi. Hanc enim obedientiam esse veræ religionis veluti matrem, audiebat. Denique perfecit in toto terrarum orbe, quod nonnullis in locis pie inchoatum esse videbatur.

Meminerat iam olim in sua Britannia hoc egisse Lucium regem. Patrem suum Constantium viderat eodem loco idem voluisse: Galeriumque etiam ipsum impulisse, ut ediceret, omnibus impune esse licere Christianis. Sed res tamen in eo adhuc esse statu intelligebat, ut nihil dum actum esse videretur: & in ipsa quoque Britannia, idolorum cultum sanguine adhuc piorum sanciri videbat. Opus itaque esse longe aliis edictis, graviter iudicavit religiosus Princeps. Iudæorum synagogas non disiecit: multasque causas, cur id non faceret, habuit. Sed neque ab iis quenquam invitum abduxit. Cavit tamen diligenter, ne quam is iniuriam pateretur, qui iis relictis, Ecclesiæ CHRISTI adiungere se vellet. Erat eo tempore tanta Iudæorum audacia, tamque immanis furor, ut si quis ex eorum castris ad Christianorum cœtum transire voluisset, non modo viam illi obstruerent, sed hominem etiam saxis, si possent, obruerent. Id vero ne tentare amplius auderent, Constantinus severissima, ut oportuit, lege, quæ etiamnum extat, cavit. Sed & cum suam illi nescio quam Rempubl. Hierosolymis instaurare, suumque iterum templum erigere adversus prin-

l. 2. C. de Iud. & cælic.

principium mandata conarentur: minime aut iis indulsit, aut eorum conatus longius progredi passus est: imo vero tanquam reos perduellionis, acerrime, ut debuit, castigavit. Nam Chrysostomus narrat, disjectis eorum operibus, non modo architectis ipsis atque fabris, sed & reliquæ turbæ conspiranti inussisse infamiæ perpetuam notam: auribusque præcisis, & corpore mutilato, tanquam fugitiva mancipia ad ludibrium circunduxisse, ut hoc exemplo alii deterrerentur. Neque sane regnum CHRISTI, ut instituerat, constituere poterat, nisi si acerrimos eius hostes aliquo modo repressisset; neque enim quicquam erat Ecclesiæ aut inimicum magis, aut magis infestum, quam Iudæorum templum. Quod autem ad Gentium delubra, et illa idolorum fana pertinet: Constantinus omnia quidem neque disiecit, neque funditus evertit: sed ita saltem obstruxit, ut nemini ad sacrificandum paterent. Sic enim idololatriam illam tolli posse existimavit. Sed re paulo post ipsa compertum est, Reipubl. interesse, nullum illius idololatriæ instrumentum relinqui: nullas usquam reliquias, nullum ne locum quidem, superficiem denique nullam superesse. Certe Julianus templa illa, quorum tantum obstructæ fores erant, paulo post iterum aperuit, & ad veterem suum idololatriæ usum facile revocavit. Quo deinde periculo prudentior fa-

Chrysost. orat. secunda contra Jud.

ctus Theodoſius, funditus illa diruere conatus eſt. Sed totum ex orbe terrarum paganiſmum, qui tam altas radices egerat, ſtatim extirpare, atque penitus exterminare, difficile fuit. Et fuerunt etiam fortaſſis in hoc genere nimium lenti atque molles Chriſtiani Cæſares. Certe Romæ manſiſſe multis poſt Conſtantinum annis non ſolum veſtigia, ſed etiam multas ethnicæ idololatriæ & ædes & aras & ceremonias, primumque ab ipſis tandem Gothis plane ſublatas eſſe, non ignorant, qui veteres hiſtorias tenent. Atque utinam Romani illi principes, qui pietatis ſtudioſi erant, ſemper etiam cogitaſſent, quid hiſtoria ſacra ponunciat de illis Judæorum bonis alioqui Regibus, qui idolorum ſacella in excelſis montibus & lucis extructa non diſiicerent, cum quidem religionis inſtaurandæ curam ſuſcepiſſent. Cum Conſtantinus rerum potiri cœpit, tanta erat rerum omnium & diſiectio & confuſio & diſſipatio, ut qui aliquem vel religionis vel iuris ordinem formamue rebus humanis reſtituere vellet, immenſum quoddam chaos, quod evolveret, ſibi propoſitum eſſe videret. Aggrediendum tamen fuit. In primis itaque pacem & libertatem Chriſtianis, & quas impius antea fiſcus eripuerat, facultates, dominis reſtituit, ius ut cuique ſuum redderetur. Cicero inquit, ius ſemper hoc fuiſſe, ut quæ tyranni eripuiſſent, ea tyrannis interfectis, ii

Philip. ſecunda.

ii quibus erepta essent recuperarent. Id vero multo etiam iustius esse in ea, de qua nunc loquimur, causa, sapienter intelligebat Constantinus. Otium praeterea & quietem Ecclesiae reddidit, ut aliqua saltem esset tot tantarumque aerumnarum, quae tam multis iam annis pios homines presserant, vel levatio, vel intermissio. Coalescenti Ecclesiae templa publicis etiam sumptibus extrui, edicto praecepit. Erant enim ad colligendos pios coetus necessaria. Non excuso, si sumtuosior fuit, ut fortasse fuit, & profusior in hoc genere, talium substructionum superbo splendore, & superfluo ornatu, vel potius luxu nimium fortasse delectatus. Sed accusandi potius Episcopi, qui liberalem principem non modo non admonebant, quem in hoc genere modum servare oporteret, sed etiam immodicam ea in re profusionem laudabant.

Si quis illa quae dixit constantini edicta requirat, quibus & populum Christianum libertate donat, & ad veri Dei purum cultum invitat: extant apud Eusebium, multis illa verbis tam religiose descripta, ut Ecclesiasticae conciones esse videantur. Quibus adiungi etiam poterunt, eiusdem Principis ad regem Persarum literae pro Christianis deprecatrices. Quam longe lateque patebat Romanum imperium, eos omni & periculo & metu liberarat: & prodiens ex insulis suis Britannicis, non modo totam Europam ad ipsum usque By-

Byzantium, extinctis omnibus & tyrannidis & sævitiæ reliquiis; beneficium hoc suum circumtulerat: sed & Africam totam, & Aegyptum, & Syriam, & Asiam, eadem clementia recrearat. Denique ipsam quoque Indiam, ut Christiana esse vellet, permoverat. Sed & cum audiret, in Perside quosdam adhuc Christianos ab eius regionis barbaro tyranno crudeliter affligi: nihil non fecit, ut iis opitularetur, & sævum illum sive Regem sive satrapam, ad aliquam vel pietatem flecteret, vel humanitatem revocaret. Quid multis; curam hanc suam protulit ad extremos usque fines orbis terrarum.

Ac ne forte edicta, quæ in hosce usus ederet, aut ludicra aut inania essent, (sicut plerunque accidit, ut piorum principum voluntatem astute eludant, qui eius se ministros improbe fingunt) curavit etiam in primis, ut Reipubl. administrandæ, & iudiciis regendis, et provinciarum gubernatione præficerentur Magistratus, qui & viri boni essent, & vera pietate imbuti. Neque sane alioqui satis aut Ecclesiæ defendendæ, aut religioni propagandæ prospexisset. Quid? Audiebat etiam, legem a tyrannis Rom. esse latam, ut Christiani ab omnibus publicis honoribus arcerentur: Reipubl. vero ii demum præessent, qui eorum hostes erant, quicunque alioqui tandem essent. Nam & Iudæi admittebantur. Sustulit igitur hanc quoque tyrannidem atque bar-

riem:

riem: quod in primis etiam erat necesse. Certe Theodoritus narrat, nihil illi fuisse antiquius, quam viros pietate insignes, & doctrina quoque Christiana instructos, & vero Ecclesiæ amantes, publicis præficere muneribus: neque passum esse, ut alii Rempubl. regerent, quam qui suam potestatem ad religionis quoque defensionem conferrent.

Theodor. libr. I. Hist. ecclesiast.

Quod ad ipsius vero Ecclesiæ ministros attinet, eorum ordinem iam antea bene constitutum, multis beneficiis & privilegiis auxit, ornavitque: convelli vero, aut mutari aut in aliam temere formam converti passus non est. Metropolitas, qui singularum provinciarum Episcopis veluti præessent, creari, eorumque fines describi: &, quod in hoc genere ad ordinem & disciplinam Ecclesiæ utile videbatur, constitui ex Niceni sui concilii sententia voluit. Erant enim hi & gradus & ordines, ad Ecclesiasticam tanquam politiam conservandam necessarii: præsertim temporibus illis, quibus Ecclesia longe lateque diffusa, talibus vinculis constringenda, & tanquam certis Præfecturis continenda erat. Cæterum ex veteri alioqui Ecclesiæ ordine nihil immutavit. Habebant iam inde ab Apostolorum temporibus singulæ Ecclesiæ quosdam ex presbyterorum collegio delectos, tanquam morum censores: qui disciplinam Ecclesiasticam regerent, atque tuerentur. Hanc censuram, hunc senatum, hanc ari-

ariſtocratiam probavit: atque etiam veterem ei ſuam reliquit ſive poteſtatem, ſiue jurisdictionem. Nam neque hæc corporalis (ut ita loquar) erat, neque quicquam cum magiſtratuum civili poteſtate vel imperio, & iure gladii, forenſibusque iudiciis habebat commune. Magiſtratibus enim atque præſidibus poteſtatem ſuam, ſuos carceres, pœnas, mulctas animadverſiones illa relinquebat. Neque ſane paſſus alioqui Conſtantinus eſſet, neque pati debuiſſet, quæ civilium magiſtratuum ſunt, ab Epiſcopis occupari: aut civiles Eccleſiaſticasque functiones, quæ diſcernendæ ſunt, confundi atque permiſceri. Imo vero ſingulorum munerum fines regundi ſunt: neque hi termini movendi. Quæ fuerit olim Epiſcoporum, Presbyterorum, Diaconorum notio, functioque, ſatis, ut opinor, notum eſt. Neque in eorum inſtitutione, quicquam eſt, quod Conſtantino acceptum feramus. Sed adiuncti alii præterea quidam deinde fuerunt.

Epiphanius recenſens veteris Eccleſiæ miniſteria, eorumque ordinem, etiam commemorat κοπιάςας: quorum munus & officium fuit, mortuorum corpora obvolvere, efferre, atque ſepelire. Hos autem fuiſſe ab Conſtantino inſtitutos, inque ordine & numero clericorum habitos, ſignificat quædam filiorum Conſtantini conſtitutio, quæ extat lib. XVI. Codicis Theodoſ. Et eorum quoque Iuſtinia-

ſtinianus meminit Novel. conſtitut. LIX: iisque totam funerum, et exequiarum procurationem mandatam eſſe, (curam profectò & laborioſam & gravem) traditum eſt. Habebant veteres Romani ad rem funerariam deſignatores cum lictoribus atris, pollinctores, & veſpillones, quorum in Pandectis frequens eſt mentio, & reliquam huius generis turbam Libitinariam. Chriſtiani Principes huiuſce rei curam neque abieceerunt, neque abiicere debuerunt. Sepulturæ certe magnam ſemper curam & rationem habuit Eccleſia, quæ corporum reſurrectionem docet. Ut autem illa hoc onus ſuſtinere facilius poſſet, ſine cuiusquam privato ſumtu: Conſtantinus, ſuo fiſco detraxit, quod illi impenderetur. Inſtituit, ut Conſtantinopoli eſſent nongentæ & quinquaginta officinæ ab omnibus vectigalibus liberæ & immunes, quæ & alerent, & ad rem funerariam ſuppeditarent lecticarios. Hi in decurias diſtincti erant: & appellabantur propterea Decani, qui ſingulis illis tanquam collegiis præerant: & ut gratuitæ eſſent ſepulturæ præſtabant. Paulo poſt mortem Conſtantini, imperante Juliano, conatus eſt quidam Georgius Arrianorum Alexandrinus epiſcopus, evertere quod inſtituerat Conſtantinus: nam & nouas certo numero relictas efferendis cadaveribus in rem ſuam confinxit: neque gratuitum earum uſum eſſe patiebatur: ſed neſcio quem inde faciebat quaeſtum (ô im-

impudentem publicanum, qui a mortuis quoque tributum exigebat) & siquis aliter cadaver extulisset, sepeliissetve, multabat. Verum repressa, ut merebatur, fuit impii hujus antistitis & auaritia & tyrannis: & quod honestissime institutum ab Constantino fuerat, non modo ab Honorio Arcadioque Impp. confirmatum est, sed etiam auctum ab Anastasio. Non commemoro veteres illos, cum sæpe repetitos, tum vero etiam sæpius contemtos, & sacerdotum avaritia convulsos atque elusos canones, de gratuita sepultura. Non enim hoc loco possum a Constantini ætate longius evagari.

Ut ad Diaconos revertar, quibus concredita erat ærarii Ecclesiastici, quo pauperes alerentur, administratio, constat iam temporibus Constantini difficilem hanc procurationem: quod & proventus in dies crescerent, cresceret & pauperum numerus: multis autem fuci essent, & revera κλῆροι (ut olim appellabantur, fauorum pestes in alvearibus) multi quoque depeculatores: denique magnæ multorum fraudes. Itaque magna cautione opus fuit, ut iusta servaretur harum facultatum dispensatio. Nam & Episcopi coacti sunt eam quoque rem ad suam propterea curam revocare: & certi delecti œconomi sunt, qui id quoque unum agerent. Neque Constantinus quicquam omisit, quod quidem prudenter in hoc genere ab homine sapienti provideri posset.

possset. Multi iam tum, ut & immunes essent, & Ecclesiæ sumptibus alerentur, astute se clericorum collegio adiungebant: & multorum ambitione plerunque fiebat, ut in defunctorum locum divites potius quam pauperes allegerentur. Sed Constantinus edixit, ne vel Decurio, vel ex Decurione progenitus, vel etiam patrimonio instructus, atque obeundis publicis muneribus idoneus, in defuncti clerici locum cooptetur, & addit in signem hanc sententiam: „Opulentos subire publicas necessitates oportet: pauperes Ecclesiarum divitiis sustentari.„ Itaque & lex Valentiniani vetuit, plebeios divites ab Ecclesia suscipi. Sed & ipse eodem tempore Hieronymus, scribens ad Damasum episcopum Romanum, gravissime monuit, non alios clericos stipendiis & sumptu Ecclesiæ ali debere, quam quibus deesset patrimonium: neque aliunde, unde se sustentarent, iis suppeteret. Pronunciat denique sacrilegium esse, si, quod pauperum est, ii accipiant, qui aut suis aut parentum opibus ali possunt. Sed non dissimulat etiam, multos iam tum hæc fulmina contempsisse. Nam scribens ad Rusticum Narbonensem episcopum, Episcopos accusat, qui, quod commune Ecclesiæ erat, inuaderent, inque suos privatim usus converterent. Conqueritur, infecilem clericum in plateis mendicare: Episcopum solum incubare bonis. Sed hoc sacrilegium, hunc peculatum detestemur, interea Constantini lau-

demus liberalitatem. Neque vero fabulosam illam eius donationem, quam impudentissimi quidam nugatores, qui Romano pontifici assentantur, confinxerant, nunc attingam. Scio enim tam vanam, tamque putidam esse fabulam, & tam abhorrentem ab omni specie veri, ut eius me pudeat meminisse: tantum abest, ut refutatione dignam esse putem. Saltem si omnes de Constantino eiusque temporibus veteres historias extinctas esse putabant, cogitassent huic suo commento minime convenire, quæ paulo post Constantinum consecuta esse omnes legunt. Certe Constantini & filius & hæres Constantius, tam valde fuit urbis quoque Romanæ dominus, ut non modo præfectum in ea suum Leontium habuerit: sed ipsum etiam Liberium episcopum Romanum, suo quodam iure usus eiecerit. Quid? Ediderat non modo de donationibus inofficiosis, sed & de alia donatione revocanda, si liberos postea susceperit donator. Hac sua saltem lege ipse quoque uti profecto potuisset. Sed tam habuit prudentem patrem, ut hoc subsidio non habuerit opus. Neque tamen, qui non modo inofficiosam, sed & prodigiosam illam, de qua loquimur, donationem confingunt, soli Constantino iniuriam faciunt, quem prope amentem & fatuum fuisse, ea si vera esset, convinceret: sed & Francis illis principibus, quibus acceptum non ferunt, quod ab iis acce-

l. si unquam C. de revoc. donat.

cepe-

ceperunt. Verum quid diſputo? Hos falſi reos, non diſputatio, ſed lex Cornelia caſtigare debet. Nos vero, quod & verum eſſe ſcimus, & vera laude dignum, in noſtro Conſtantino laudemus. Laudat hiſtoria ſacra regem Ezechiam, quod bonis ſacerdotibus atque Levitis liberaliter ſalaria perſolvi curarit. Deteſtantur omnes boni Iulianum, qui Eccleſiam ſpoliavit, Conſtantinique illi beneficia eripuit: neque modo clericis victum denegavit, ſed & a pauperibus viduis, quod iam perceperant, repetiit: imitatus auunculum illum ſuum, qui eccleſiam Antiochenam, ut eius ſpoliis ſuum, fiſcum locupletaret, etiam nudauit. Sed bene habet, hos ſacrilegos, prædones & depeculatores, dignas ſuis latrociniis aliquando dediſſe pœnas. Certe Theodoritus laudat eo in primis nomine Iuliani ſucceſſorem Iovianum, quod edita lege iuſſerit, Eccleſiis reſtitui frumentum, quod iis de publico præſtari iuſſerat Conſtantinus, Iulianus vero prohibuerat. Et quis non laudaret Valentiniani atque Marciani vocem & conſtitutionem? Quia (inquiunt) humanitatis noſtræ eſt, egenis proſpicere, ac dare operam ut pauperibus alimenta non deſint: ſalaria etiam, quæ ſacroſanctis Eccleſiis in diverſis ſpeciebus de publico hactenus miniſtrata ſunt, iubemus nunc quoque inconcuſſa, & nullo prorſus imminuta præſtari.

Theodor. libr. 4. cap. 4. hiſt. Ecc.

l. privilegia C. de ſacroſ. Eccleſ.

Conſtat, Conſtantinum per ſingulas civita-

tes certam vectigalium partem fiſco ſuo detractam, alendis Eccleſiæ miniſtris impendi voluiſſe. Omitto vetera Ethnicorum exempla. Omitto & quod Diodorus ſcribit, Aegyptios olim reges tertiam vectigalium publicorum partem, iis qui & ſacris & ſcholis præerant, dediſſe: & quod Livius narrat, Numam ſuis Veſtalibus, ut aſſidue templi antiſtites eſſent, ſtipendium de publico ſtatuiſſe. Noſter Conſtantinus talibus non habebat opus exemplis, ut quod ſui officii erat, faceret.

Diodor. lib. 2.

Livius lib. 2.

Neque vero ignoravit, quod Plato prudenter monet, utiliſſimum fore, ſi qui Reipublicæ præficiuntur, ex publico alantur: ipſi vero privatum propriumque nihil poſſideant. Sic enim futurum, ut neque inopia, neque rei familiaris amplificandæ cura diſtrahantur: ſed toti in eo ſint, ut publica augeant commoda. Verum prudentior Conſtantinus, qui Eccleſiæ miniſtros ex publico ſic ali voluit, ut tamen non vetaret, Eccleſiæ propria eſſe quædam prædia, certosque ex iis prouentus: præſertim cum ſciret valde plerunque miſerum eſſe, ab ærarii præfectis pendere. Neque eæ poſſeſſiones videbantur obfuturæ publico miniſterio, cum quidem tota earum procuratio delectis œconomis atque diaconis demandaretur: qui ex earum prouentibus ſuum ſingulis, qui eo opus haberent, miniſtris tanquam ſalarium ſtipendiumve ita perſolvebant: ut beneficium tamen accipere, qui ita alerentur,

di-

dicerentur. Ut autem liberalis de suo fuit erga Ecclesiam Constantinus: sic etiam, ut alii hoc exemplo esse vellent, operam dedit: atque etiam si vellent esse, ut possent, effecit. Extat nobilis eius constitutio ad populum, in hæc verba: Habeat unusquisque licentiam sanctissimo venerabilique Concilio, decedens, bo-" norum quod optaverit, relinquere: & non sint" cassa iudicia ejus." **l. 1. C. de sacrosſ. Eccl.**

Paulus Jurisconsultus ait, Senatum temporibus Marci Imp. permisisse, collegiis legari. Itaque nullam dubitationem esse, quin si corpori, cui licet coire, legatum sit, debeatur: cui autem non licet, si legetur, non valere, nisi singulis legetur. Hos enim non quasi collegium, sed quasi certos homines admitti ad legatum. Atqui collegium Christianorum Romano tunc iure illicitum habebatur, neque enim ante Constantinum publice coeundi ius ii habuerunt: & paulo ante Diocletianus in universum edixerat, collegium, si nullo speciali privilegio subnixum sit, hæreditatem relictam capere non posse: sicuti & antea Antoninus Caracalla rescripserat, peti non posse, quod Universitati Iudæorum Antiochensium legatum erat. Non erat tunc meliori aut jure aut conditione Christianorum sive collegium, sive Universitas, siue ipsa denique Ecclesia, aut eius ministrorum ordo, presbyterorumve tanquam corpus. Sed summam esse hanc iniuriam, & vero Christiana religione valde indi- **l. 21. cum senatus. de reb. dub.** **l. collegium C. de hæred. instit.** **l. 1. C. de Judæis.**

 gnam

gnam, recte iudicauit Constantinus. Audiebat, Ethnicos ipsos, profanosque homines, suis sacris liberaliter consulere: & cum in quodam testamento ita scriptum esset, *Quisquis mihi hæres erit, fidei eius committo, ut det ex reditu bonorum meorum, sacerdoti & ἱεροφύλακι, & libertis qui in in illo templo erunt, denaria decem die nundinarum:* ac quæreretur, utrum iis duntaxat qui eo tempore, quo legabatur, in rebus humanis, & in eo officio fuerint, debitum sit, an etiam iis, qui in locum eorum successerunt: consultum Scævolam respondisse, ministerium quidem nominatorum designatum cæterum datum templo. Cumque quæreretur, utrum uno duntaxat anno, decem fideicommissi nomine, deberentur, an vero in perpetuum decem annua præstanda sint? respondisse: In perpetuum. An legatis ad pias causas Christianæ Ecclesiæ relictis, minus Constantinus faveret? An huius sacrosancto ministerio consuleret minus? Legatorum, quae Deo relinquebantur, meminit Paulus Iuriscon. Et in nonnullis Ulpiani fragmentis legimus, Senatusconsulto Principumve constitutionibus nescio quos olim Deos commenticios, institui hæredes potuisse. An Deo vero? an Christo? an eius sive membris, sive corpori, vel legata vel hæreditates relinqui non pateretur Constantinus? Certe Iustinianus in quadam sua Novella constitutione, quorundam testatorum meminit, qui

l. 20. annua. De ann. lega.

l. i. Ad leg. Falcid.

qui Christum instituebant hæredem: & interpretatur, Ecclesiam eius loci, in quo testator degebat, hæredem institutam videri; ea tamen lege, ut totum illud quod inde consequetur, pauperibus eroget. Quis dubitat, tam pium legatorum genus ipsi quoque Constantino valde placuisse? Videbat Ethnicos suis sacrificulis atque epulonibus nihil non ea in re tribuere: Vestalibus quoque suis ius percipiendorum legatorum semper dedisse: easque hoc iure percepisse ex testamentis tam multa, tamque etiam honeste & liberaliter iis usas esse, ut neminem e populo in Urbe mendicare paterentur: si credimus earum patrono Symmacho. Ac significat quidem Symmachus, ius hoc iis tamen ademtum tandem fuisse, Valentiniani II. temporibus. Sed eo saltem adhuc utebantur, regnante Constantino. Quod vero iis permittebat Constantinus, an Ecclesiæ Christi negaret? præsertim cum sciret eius opes, non ipsis modo ministris, sed & omnibus qui egerent, communes esse. Narrat Chrysostomus, suo tempore ecclesiam Antiochenam non modo sacerdotes & clericos suos, hospites deinde, peregrinos, advenas, infirmos, captivos aluisse sed præterea in singulos dies tria viduarum atque virginum millia sustentasse. Oportet magnos eius fuisse proventus, ut tales sustinere posset sumtus: & erant certe, beneficio Constantini. Sed nonne optandum erat, fuisse etiam maiores? Ergo post Con-

Chrysost. homil. 67. in 21. cap. Matth.

ſtantini legem, viri boni certatim tam pium ærarium augere conabantur: & illas Eccleſiæ publicas opes, quarum Epiſcopi non tam domini erant, quam procuratores & œconomi, ſua liberalitate magis atque magis cumulare cœperunt. Certe Sozomenus ſcriptor Eccleſiaſticæ hiſtoriæ, loquens de Epiphanio, epiſcopo Cyprio, qui opes eccleſiis relictas, pauperibus largiebatur, teſtis eſt, undique eo tempore multos, quibus propoſitum erat in pios uſus opes ſuas diſpenſare, non modo inter vivos Eccleſiis eas donaſſe, ſed multo etiam magis morientes teſtamento reliquiſſe. Sed & Proſper ſcribit, ſuo tempore Hilarium epiſcopum Arelatenſem, acceptis (ut loquitur) numeroſis fidelium hæreditatibus, valde ampliaſſe Eccleſiæ ſuæ poſſeſſiones. Verum totum hoc facultatum genus primo acceptum ferri debet Conſtantino, edicenti, hæreditates & legata Eccleſiis relinqui poſſe. Cum autem id paulo poſt Conſtantinum, privatim ad ſe traherent aſtuti quidam Eccleſiarum miniſtri atque monachi, atque etiam prætextu religionis viduas (ut ille ait) avaras venarentur, & hæreditates captarent, & in teſtamenta veluti irreperent: lata lex eſt, quæ his captatoribus hunc iuris colorem, quo abutebantur, adimeret: &, ne quid ex aliorum teſtamentis capere poſſent, ediceret. Meminit huiuſce legis Hieronymus in ſua ad Nepotianum epiſtola: nec tam de ea conqveri ſe ait, quam dolere, meritos illam eſſe miniſtros Eccle-

Sozom. lib. 7. cap. 26. hiſt. Eccl.

Proſp. lib. 2. cap. 9. de vita con temp.

clesiarum. Certe reprimendæ clericorum avaritiæ necessariam fuisse fatetur. Eius auctorem non nominat. Sed illam fuisse suspicor legem, quæ etiamnum lib. XVI. Codicis Theodosiani extat, Valentiniani, Valentis, & Gratiani, ad Damasum episcopum Romanum.

Edidere etiam aliam deinde legem Valentinianus II. Theodosius & Arcadius: Ne viduæ diaconissæ quicquam possent clericis dare, relinquereve. Sed duobus post mensibus eam ipsam resciderunt atque abrogarunt. Sæpe vero postea necesse fuit, clericorum, avaritiæ suæ magis quam Ecclesiæ ministrorum, imposturas coercere. Extat lex Caroli magni, ne accipiantur res, religionis nomine, ab iis oblatæ, quorum liberi & hæredes hac ratione fraudati, talem merito dicere possent donationem inofficiosam. Et eodem tempore Synodus Cabilonensis graviter reprehendit sacerdotes, qui multis callide persuadebant, ut suas Ecclesiæ consecrarent facultates. Sed hæc quæ posteriorum temporum sunt, nunc omitto. Utut autem posteritas, cum populus superstitione fascinatus, clerici avaritia depravati essent, Constantini lege abusa sit, cum de Ecclesiis vel dotandis vel ditandis ageretur: constat, & bono consilio & iustissima ratione piam illam suam legem edidisse Constantinum, ut in publicum relinqui testamento aliquid posset Ecclesiarum sive collegio, sive universitati, sive corpori, (quod concilium ipse vocat;) non sane, ut singuli vel clerici, vel alii pri-

vatim id ad se traherent: imo vero ut id eo iure haberetur, quo haberi, quod universitati vel collegio licito legatum est, debere, leges ipsæ civiles profitentur. Nam & quod ministris ipsis vel clericis simpliciter relictum esset, in re dubia potius id ita accipiendum esse significant, quasi non singulis illis privatim, eorumve personis, sed Ecclesiæ potius & eius universitati relictum esset. Sic enim interpretantur, quod sacerdotibus & templi custodibus relinquitur, ut ministerio magis & templo relictum videatur: & quod civibus legatur, ipsi civitati legatum videri. Tantum abest, ut quod Ecclesiæ vel eius collegio legabatur, singuli invadere suo iure possent, & privatim sibi arrogare. Sed neque tolerandum fuit, ut Ecclesiæ beneficio Constantini ditatæ, suas facultates in alios, quam vere pios usus impenderent, aut ineptis voluntatibus testatorum eas relinquentium parerent: sicuti multa Ecclesiis fuisse legata scimus ab hominibus vel deliris, vel superstitione fascinatis. Imo vero tum demum, cum superstitio invaluisset, frequentissima esse cœperunt, quæ Ecclesiis relinquebantur, legata. Sed cur hic rursus non utemur legibus civilibus, quæ edicunt, si quid civitati relictum sit ad edendum spectaculum, quod celebrari non liceat, in alios meliores usus convertendum esse? Et quidem quod in alimenta ætatis infirmæ, vel eruditionem puerorum, civitatibus relinquitur: in honestissimos & optimos usus relinqui, disertis verbis signi-

l. 20. annua. de ann. lega. l. 2. de rebus dub.

l. 17. De usu f. lega. l. 5. De admi. rer. ad civi. perti.

ſignificant. Eccleſiarum miniſtros ali neceſſe eſt. l. 117. & 122.
Sed ut hi multo etiam magis populum verbo De lega 1.
Dei paſcere debent: ſic & iuniores clericos erudiri, & iuventutem Chriſtiana doctrina imbui in primis neceſſe eſt. Habuit itaque iam inde ab initio ſuas ſcholas Eccleſia, in quibus religionis prima veluti elementa viva voce tradebant, qui Catechiſtæ dicebantur: & ab his ſimul interpretibus literarum ſacrarum libri enarrabantur. Hunc doctorum atque diſcipulorum conventum & ordinem, hos cœtus, has ſcholas, in quibus ſeminarium eſt & veluti propago Eccleſiæ, & ſine quibus diu Eccleſia ipſa conſervari vix poſſet, ſtudioſe tueri, atque etiam augere ornareque ſe debere, Conſtantinus recte iudicavit. Videbat, quam valde multis iam locis tales Academiæ florerent: & quos non modo flores, ſed etiam fructus ederent, non in ſua ſolum Britannia, (ubi prope urbem Legionum, quæ nunc Cæſtria appellatur, erat nobiliſſimum illud Banchorenſe collegium, quod plusquam duo millia hominum Chriſtianæ philoſophiæ ſtudioſorum alebat) ſed & in aliis paſſim regionibus, & quidem in media etiam iniquiſſimorum & pietati piisque ſtudiis infeſtiſſimorum temporum confuſione, & furente flamma: ut Cæſareæ in Palæſtina, ubi docuiſſe Origenem, didiciſſe Gregorium Neocæſarienſem accepimus: & multo etiam magis Alexandriæ in Aegypto. nam in Alexandrina ſchola, iam inde a temporibus Marci, qui Evangelium ſcripſit, Chriſtianos Hieron. in
fuiſſe quosdam doctores, ſcribit Hieronymus: Catal.

&

& enumerare possumus Pantænum, Clementem, Orgenem, Heraclam, Dionysium, qui ordine perpetuo, ut alii aliis succedebant, illas κατηχήσεων (sic enim appellabantur) Alexandrinas scholas sic erudierunt, & ad Constantini usque tempora multis sæpe fluctibus alioqui iactatas sic conservaverunt, ut his tuendis atque propagandis pium principem magnam operam lubenter dedisse, mirari non debeamus. Quid Antiochiæ? Apostolorum temporibus multo etiam magis illic floruisse Christianos doctores atque prophetas, Lucas commemorat: & Constantini tempore nondum desierant. Si Asiæ fines perlustrabat cogitatione sua Constantinus: occurrebant scholæ Ephesiæ, ubi Ioannem apostolum, discipulorum atque auditorum cœtum collegisse, Irenæus ipse, qui ex eo collegio prodiit, narrat. Traiiciamus in Europam: offert sese schola Byzantina, cuius meminit Gregorius Nazianzenus, in eaque institutum atque eruditum fuisse Basilium narrat. Eius autorem fuisse Constantinum (cui Byzantium totum se tam valde debet, ut Constantinopolis etiam appelletur) facile mihi persuadeo. Et vero quid aut fuit, aut esse debuit huic principi magis & cordi & curæ? Vidit cognatos suos, Iulianum, atque eius fratrem Gallum, catechistarum etiam munere fungi. An id ipse negligeret? Quid? legebat in historiis sacris, Mosem scholas Leviticas complures instituisse: & antequam etiam templum conditum esset, institutam fuisse pro-

pe

pe Tabernaculum aliquam ſcholam, cui Samuel præeſſe non recuſarit. Et Helian, deinde Heliſæum, ad Hierichuntem ſuos quoque habuiſſe conventus, cœtusque auditorum: reliquosque poſtea hoc exemplo prophetas certum diſcipulorum gregem, quem familiariter erudirent, collegiſſe. Quid de Nazaræorum, qui veluti iuniores erant clerici, flore dicam? quem concidiſſe, non immerito deflet Ieremias, excidium Hieroſolymitanum deplorans. Ut vetera illa non repetamus: cum etiam Iudæi poſtremis temporibus ſuas paſſim haberent Synagogas, in quibus libri Moſaici narrabantur: & ſimul ſuum Hieroſolymis veluti ſummum & publicum Gymnaſium, ad cuius auditorium Iudaica iuventus undique confluebat: an Chriſtiani in hoc ſe genere vinci paterentur? in id pateretur Conſtantinus? Nam & audiebat ipſos quoque Ethnicos, ſuorum ſacrorum cauſa certas ſcholas inſtituiſſe, valdeque etiam coluiſſe. Audiebat, quales in ſua Britannia atque Gallia olim fuiſſent Druidum, in Perſide Magorum, Sacerdotum in Aegypto, præſertim Heliopoli. Cumque aliarum liberalium artium, civiliumque literarum publica ſtudia tam diligenter etiam tueretur (quod libro ſequenti oſtendam) an Eccleſiaſtica, quibus illa ſubſervire, & ad quæ referri debent, negligeret? Certe ne pueriles quidem catecheſes ſua cura indignas eſſe putavit. Hieronymus narrat, hanc adhuc ſuo tempore fuiſſe Eccleſiæ conſuetudinem, ut iis qui bapti-

In epiſtol. contra errores Joannis Hieroſ.

baptiſandi eſſent, publice traderentur, quæ de Trinitate credere deberent. Non dubium eſt, ea ipſa fuiſſe, quæ Symbolo, quod Conſtantinus in Nicena Synodo explicari curaverat, continebantur. Sed & qui pueri adhuc & infantes baptiſmo initiati erant, grandiores paulo facti, vocabantur ad catechiſmum: eiusque veluti formulam tamdiu addiſcebant, donec rogati (ut interrogari publice ſolebant) reſpondere recte poſſent de præcipuis religionis Chriſtianæ capitibus. Hunc quoque morem diligenter conſervaſſe Conſtantinum, dubitat opinor nemo.

Cum vero Eccleſiam totam recte doceri eiusque doctrinam ex fontibus ſacrarum literarum repeti, atque etiam ex iis veluti tabulis diiudicari religionis controverſias vellet: in primis etiam operam dedit, ne ſacroſancti illi libri Eccleſiis deeſſent. Videbat Romæ bibliothecas, iuſſu & cura prophanorum etiam principum, templis adiunctas eſſe: quod religionem ſine libris diu conſervari non poſſe, illi quoque intelligerent: nullamque eſſe, nec eſſe poſſe, nec debere arctiorem coniunctionem, quam religionis atque eruditionis. Habebat Roma in ſuo Capitolio bibliothecam Majorum: ſic enim appellabatur. Auguſtus prope templum Apollinis extruxit bibliothecam Græcam & Latinam. Templum quoque Traiani ſuam habebat Ulpiam, optimis libris refertam. Et Domitianum ipſum, cum templum Capitolini Iovis inſtauraſſet, bibliothecas incendio abſumptas impenſiſſime

rep-

reparasse, exemplaribus undique conquisitis, missisque Alexandriam librariis qui describerent, atque emendarent, Tranquillus autor est. Omitto, quod Strabo scribit, Smyrnenses quoque, sui Homeri templo adiunxisse bibliothecam. Dicerem his quoque exemplis permotum fuisse Constantinum. Sed dicam potius, in primis excitatum esse divino illo oraculo, quo Deus præcepit, ut statim atque Rex inunctus fuerit, sedulo curet, legis volumen religiose describi, cuius & assertor & custos sit, ut esse debet. Id aliquot reges Iudaici, ut erant vel impii vel profani, contempsere: eorumque culpa, res aliquando eo recidit, ut interciderit liber divinæ legis: totaque adeo eius memoria prope perierit. Sed pereunti tandem religioni succurrit excitatus a Domino rex religiosus Iosias: qui libros illos sacrosanctos, situ & pulvere obsitos, in lucem revocavit. Placuit hoc exemplum Constantino: & ne rursus aliquando ii intercidérent, operam dedit. Nam & periculum alioqui magnum esse, multa eum monebant. **Strab. l. 14.**

Accusat quodam loco Chrysostomus Iudæos, quod multos Propheticos libros perire passi sint: quosdam etiam deleverint. Athanasius eandem cladem deplorat, & ex tribus psalmorum millibus tam paucos superesse conqueritur. Sed has tamen ipsas reliquias, quoties abolere impii homines conati sunt? Quo magis laudandus Constantinus est, qui in iis & colligendis & conservandis tantum posuit & operæ, **Chrysost. in 2. cap. Matth.** **Athan. in Synopsi ad fin.**

& im-

& impenſæ, & laboris? Audiebat laudari Alexandrum epiſcopum Hieroſolymitanum, quod ſuæ Eccleſiæ nobilem bibliothecam (cuius & Euſebius meminit) adiunxiſſet. Cæſarienſem quoque bibliothecam cura & ſtudio Pamphili martyris collectam, valde a ſuo Euſebio commendari audiebat. Quid pium principem & facere & præſtare, cum hæc privatorum hominum exempla videret, opportebat? Fecit itaque, quod eo dignum erat: & aliis deinde etiam exemplo fuit, ut id imitarentur. Certe Hieronymus ad Pammachium ſcribens, non obſcure ſignificat, hoc ſubſidio Eccleſias poſt Conſtantinum multis annis deſtitutas non fuiſſe. Cum enim Pammachium illum ſuum hortatur ad ſtudia ſacrarum literarum: Eccleſiarum (inquit) bibliothecis fruere. Ut vero Eccleſiæ publicas haberent bibliothecas, utque iis frui poſſent, qui ſeſe ſacris ſtudiis darent, nonne Conſtantini primum beneficio factum eſt? Bene autem accidit, Euſébium non minorem ſuo Pamphilo bibliothecarium, præſto fuiſſe principi hoc agenti. Amavit Auguſtus C. Meliſſum, quod bibliothecæ eleganter ordinandæ in Octaviæ porticu, maximam curam ſuſcepiſſet. Iulius Cæſar Marcum Varronem coluit eandem ob cauſam. An Euſebium non amaret Conſtantinus? Sed huius ad illum epiſtolam, de libris ſacris exſcribendis, quæ ſacroſanctæ nobis legis loco eſſe debet, repetat nunc lector ab ipſis hiſtoriæ Eccleſiaſticæ ſcriptoribus, qui eam non uno

Euſeb. lib. 4. de vita

uno loco habent, & toties ingerunt, ut nobis eam non sit nunc necesse describere: ne cum longior paulo sit, breves hosce commentarios non necessaria repetitione producam. Constant. Socrat. lib. 1. hist. Eccl. Theod. lib. I. hist. Eccl.

Primum Diocletiani, tyranni impii & furentis, edictum fuit, ut non modo templa Christianorum omnia funditus, si quas usquam tales ædes haberent, everterentur, sed & scripturæ sacræ flammis abolerentur. Euseb. histor. Eccl. lib. 8. cap. 3. Tam barbarus certe alioqui non erat, quin aliis literis librisque faueret: sed religionem Christi, eiusque doctrinam delere, & veluti in cineres redactam sepelire cupiebat; & habebat quem ea in re imitaretur, Antiochum Epiphanem. Oportuit itaque nostrum e diverso Constantinum, qui illi successit, operam dare, ut non ædes modo sacræ, in quibus verbum Dei sonaret, extruerentur: sed etiam, ut sacrarum literarum monumenta & conquirerentur, & colligerentur, & religiose conservarentur: tantoque id etiam erat necesse magis, quod quidam tunc Episcopi, qui custodes eorum atque defensores esse tamen debuerunt: suppliciorum metu dicerentur hosce sacrosanctos libros impiis carnificibus cremandos tradidisse. Ac si post tempora Antiochi profanus etiam ille Aegypti rex Ptolemæus Philadelphus, cum Alexandrinam suam bibliothecam adornaret, tam valde fuit (ut certe fuit) de conquirendis sacris Bibliis, & in linguam quoque suam transferendis solicitus: non debuit esse Constantino,

nec eſſe potuit, rei tam neceſſariæ procuratio minus aut curæ, aut cordi. Curare debebant Epiſcopi, ut quisque privatim eos libros domi ſuæ haberet, atque etiam ſæpe relegeret, quod etiamChryſoſtomum curaſſe conſtat.Sed interea principis erat & religioſi & prudentis, præſtare, ut publico ſumptu bona exemplaria deſcriberentur, & publicis bibliothecis adſervarentur.

Suetonius in Aug. & Dion lib. 54.

Narrant veteres, Auguſtum duo quidem millia fatidicorum librorum concremaſſe, quorum aut nulli, aut parum idonei erant autores: Sibyllinos vero, delectu habito condidiſſe duobus forulis auratis, ſub Palatini Apollinis baſi. Sed quia eorum ſcriptura vetuſtate iam prope evanuerat, iuſſiſſe ut deſcriberentur: ipſorum tamen ſacerdotum manu, & notis, ne quis eos alius legere poſſet. At noſter Conſtantinus longe profecto religioſius, Propheticos atque Apoſtolicos libros (ut maiori etiam religione digni erant) deſcribi eorum manu, qui eorum doctrinam publice docebant, curavit: non tamen ut deſcripti aut ſepelirentur, aut laterent: imo vero ut quam emendatiſſimi in vulgus darentur, omnique tempore omnes pietatis ſtudioſi iis uterentur. Laudent Romani ſuum Lucullum, quod bibliothecam non modo optimis libris repleverit, ſed publice etiam (quod certe magis laudandum eſt) patere voluerit. Laudent Athenienſes ſuum Piſiſtratum, quod privato ſumptu libros liberalium artium omnibus legendos

dos propoſuerit. Quanto Conſtantini, & eorum qui Conſtantinum imitantur, laus & iuſtior & maior eſt? Maxima etiam in eo, quod hoſce libros non modo ad diuturnum uſum perpolitos, ſed & ita emendatos, ut eorum ſcripturæ certa fides eſſet, ediderit. Cicero de privata ſua bibliotheca ſolicitus, non modo deligere ſe profitetur glutinatores, & membranulam, ex qua indices fiant: ſed etiam monet, rem illam non poſſe confici, niſi per hominem & peritum & diligentem; conqueriturque iam tum libros & mendoſe ſcribi, & vænire. Quid non faceret Conſtantinus, cum libros ſacros Eccleſiis publice proponere, & poſteritati ad ſempiternam memoriam relinquere inſtituerit? Intelligebat enim ſummam & doctrinam, & diligentiam, & religionem, & denique fidem iis deſcribendis deberi. Neque certe ulla magis in re barbara poſtea tempora nocuerunt, quam quod librariis uſa ſint indoctis, plerumque monachis: ſæpe etiam mulierculis & puellis operas ſuas locantibus rem tantam commiſerunt. Sic enim & adulterina, & mendoſa, & contaminata volumina longe lateque ſparſa ſunt: atque ex his tanquam ſeminibus ea fabularum atque errorum deinde ſeges enata eſt, eaque rerum confuſio conſecuta, ut facile intelligi poſſit, non temere, quod metuebat, metuiſſe Conſtantinum. Nam & audiebat, iam antea multas nænias falſis titulis inſignitas, & ad fallendum pulchre inſtructas, mul-

 tos-

tos nebulones & eccleſiæ & populo Chriſtiano obiicere conatos eſſe. Audiebat, quid Marcion tentaſſet, & quid aliquot ſimiles hæretici auderent, libris ſacris corrumpendis intenti: ut certe adulterari facile ſcriptura poteſt. Audiebat, non temere Irenæum, & alios cordatos Eccleſiæ doctores, cum librum aliquem ederent, per omnia ſacra obteſtari librarios, ut quod in archetypo eſſet exemplari, bona deſcriberent fide: nihilque vel adderent, vel detraherent, vel immutarent. Magna ergo cautione hic opus eſſe, prudenter iudicavit Conſtantinus. Neque modo Apoſtolica ſcripta & Prophetica, ſed & alia Eccleſiaſticarum rerum monumenta, & eius generis acta, diligenter eſſe conſervanda, non modo ne perirent, ſed etiam ne corrumperentur: neve in has publicas tabulas, quibus multi impoſtores inſidiabantur, falſi aliquid vel irrepere, vel iniici poſſet.

Cum Romani epiſcopi, in ea, quam adverſus Africanos agebant, cauſa, Sardicenſes canones pro Nicænis ſupponere auderent, vixdum elapſis poſt Conſtantini mortem annis centum: ecquid futurum erat, niſi ſi in bibliothecis Conſtantinopolitana, Alexandrina, atque Antiochena, inventi fuiſſent incorrupti Canonum Nicænorum Codices & archetypi, & authentici, ex quibus falſum illud & fraus redargui convincique poſſet? Annis poſt Conſtantinum trecentis, in Synodo Conſtantinopolitana, quæ

in Trullo coacta erat, nonne Monothelitæ maiori etiam impudentia, ut aliquem suo errori speciosum titulum obtenderent, acta & canones alterius prioris Synodi Constantinopolitanæ, quæ centum, aut non multo pluribus ante annis coierat, adulterinis suis additionibus corruperant? Deprehensum quidem est hoc etiam falsi crimen, beneficio eorum codicum, qui in bibliothecis Constantinopolitanis adser- abantur. Sed quid futurum erat, si hoc ubsidio, & tali veritatis testimonio destituta unc Ecclesia fuisset? Neque vero dubium st, quin authentica exemplaria Constantinus b ipsis fontibus repetierit: & Prophetarum ıonumenta Hebræa, Apostolorum Græca ngua, qua scripta primum fuerunt, descri- voluerit: denique secutus sit, quod sequen- ım esse, ubi de fide exemplarium quæstio est, ripsit postea Augustinus, in sua adversus Fau- ım Manichæum disputatione. Postremo & ocrypha scripta, ab illis (ut appellantur) ınonicis, discernere fuit necesse. Iam antea eliton Sardensis episcopus totum Orientem, : centum post Apostolorum mortem annis agrarat: ut in Ecclesiis Apostolicis certo elligeret, quinam illi essent authentici sacra- n literarum scripturæque sanctæ libri. Et nibus exploratis, retulerat illos solos esse II. quorum nunc noti sunt & authores, & li. Origenes illud ipsum paulo post etiam iderat. Neque alia fuit Constantini ætate in

Ecclesia sententia. Sed erat eius & cura & autoritas necessaria, ne alii libri adulterini supponerentur: ut omnibus temporibus fuerunt talium imposturarum artifices. Laudat quodam loco Galenus reges Alexandrinos atque Pergamenos, inter sese contendentes in veterum librorum thesauris conquirendis, atque cumulandis: sed monet etiam, proposito semel præmio eorum inventoribus, multos multa falsis titulis & confictis insignita volumina, nempe pro thesauro carbones atque sordes, obtulisse: & (quod antea factum non erat) multos deinde supposititios libros sparsos esse. At principis religiosi & prudentis est, delectum adhibere, & iudicium: & in re tam sacrosancta, tamque etiam impostorum fraudibus obnoxia, eam cautionem, ut verum a falso discernatur: illud retineatur, hoc reiiciatur.

Quantum Constantini studium fuerit in conseruandis libris sacris, inde etiam intelligi potest, quod vix ullum in Ecclesia tunc maius crimen habebatur, quam eos impiis sive inquisitoribus, sive quæstoribus, qui bellum & iis & pietati indixerant, prodidisse, tametsi mortis id metu fortasse factum esset. Cum miles aliquando Romanus librum Mosaicum, in quadam forte publica Palæstinæ direptione oblatum, discerpsisset, concurrerunt Cæsaream ad Romanum præsidem Iudæi: neque cessarunt, donec viderent satellitem illum capite luentem pœnas tantæ audaciæ. An Christiani leve cri-

imen & impunitate dignum existimarent, si
ui, præsertim Ecclesiæ antistites, sacrosan-
as suas tabulas hostibus traderent flammis
olendas? An eius facti facile ullam recipe-
nt excusationem?

Hic ego historiam huius maxime loci, quæ
inime ab eo prætermitti debet, qui Con-
antini iudicia colligit, lubenter commemora-
. Est quidem (quod certe sæpe mirari co-
r) prætermissa ab aliis historiarum scripto-
bus, qui tam multa alioqui, eaque etiam non
lde magna aut necessaria, de Constantino
xere. Sed tanto est magis a nobis nunc com-
emoranda: & ex unius saltem Augustini scri-
is repeti & colligi potest.

August. epist. 162. & 166. & lib. 3. adversus Crecon.

Donatus a casis nigris (sic enim appellaba-
r) C[illegible]ianum Carthaginensem episcopum
cusans, cum alia illi crimina, tum hoc in
imis obiiciebat, sacras eum literas, Christia-
religionis hostibus tradidisse concremandas.
m astutus hic calumniator, nullo graviori
mine reum premi posse videbat. Cum hæc
Africa ad Constantinum, qui vixdum Ro-
ano imperio potitus erat, delata causa es-
: is iudicem, qui de illa cognosceret, postu-
tibus etiam iis, qui Donati partes sequeban-
, dat, Miltiadem episcopum Romanum:
ue collegas quatuor adiungit, Marcum,
ticum, Maternum & Marinum. Ii causa
gnita, Cecilianum innocentem reum absol-
nt: Donatum improbum calumniatorem

condemnant. Provocat Donatus, & Conſtantinum appellat. Non erat dignus, qui audiretur. Sed clementiſſimus Imperator, in cauſis Eccleſiaſticis omnia moderate, nihil violenter aut temere agere volebat. Dat igitur alios iterum iudices, Arelatenſem nempe & Syracuſium & alios quosdam epiſcopos. Neque enim dubitavit, eos hac in re ſupra epiſcopi Romani ſedem veluti efferre: & huius bona gratia id fieri poſſe intelligebat. Extant utriusque iurisdictionis, vel ſaltem cognitionis mandatæ reſcripta, apud Euſebium lib. X. hiſtor. Eccleſ. Ab Arelatenſi & eius collegis rurſus damnatus Donatus, non veritus eſt iterum appellare Conſtantinum. Conſtantinus, etſi non ignoraret toties repeti provocationem iure non poſſe, nihil non tamen fecit ſemper, ut iudicio magis quam impetu, res Eccleſiaſticas tractare intelligeretur. Ergo non recuſat ipſe, de hac cauſa, toties iam alioqui iudicata, cognoſcere. Utramque partem patienter audit. Tandem pronunciat, innocentem eſſe Cecilianum. Ac Auguſtinus quidem narrat, ſeſe Conſtantini hac de re literas legiſſe: quibus commemorabat, ad ſuum iudicium poſt Epiſcopalia iudicia partes perductas eſſe, & ſe inter eas cognoviſſe, & innocentem comperiſſe Cecilianum. Verba etiam huius ſententiæ Conſtantinianæ ſcribit Auguſtinus hæc fuiſſe: „Pervidi Cecilianum, virum omni innocentia præ-

editum, & debita suæ religionis officia"
vantem, eique ita ut oportuit servientem."
Quum hunc ordinem huiusce iudicii legi-
is; quum hanc ex Africa causam primum
Constantini cognitionem esse delatam, da-
nque ab eo esse iudicem Romanum cum a-
nonullis episcopum: tum vero, qui de hu-
sententia deinde cognoscerent, alios rur-
s Episcopos, postremo etiam ipsum Con-
ntinum & cognovisse & pronunciasse audi-
is: & vero totum huiusce iurisdictionis or-
iem a veteribus etiam Episcopis laudari: fa-
intelligimus, quam fuerit ab illius tempo.
Ecclesia alienum, quod ambitiosi nunc qui-
n antistites sibi arrogant.
Sed neque illa, quam dixi, Constantini po-
ema sententia, Donatiani sycophantæ (ut
eos revertar) reprimi potuerunt. Novas
rsus calumnias, quas confinxerant, spar-
nt: nec tamen Constantini toties læsa patien-
, fit furor, ac ne severitas quidem paulo mo-
ior, adeo placidus erat iudex rerum Eccle-
sticarum. Postrema Donati criminatio fu-
Cecilianum a quodam Felice, qui Eccle-
m prodidisset, creatum fuisse episcopum.
piscopum itaque legitimum non esse. Man-
t hic Constantinus Aeliano Africæ procon-
i, ut de causa cognoscat. Is, cum falsam
e criminationem cognovisset, sua sententia
pellit Donatianos. Tandem cum toties vi-
atque repulsi, non quiescerent, cogitur pau-

 le

lo ſeverior eſſe Conſtantinus: edidiſſeque adverſus eos legem ſeveriſſimam, ait Auguſtinus. Quænam eius legis fuerit ſeveritas, certo dicere non poſſum. Sed non niſi ſumma neceſſitate, tanquam ab invito expreſſam fuiſſe, dubium non eſt. Atque utinam tam ſeverus in hoc genere fuiſſet Conſtantinus, ut illam totam Donati factionem, quæ paulo poſt, neſcio quem Conſtantini ementita favorem, tam triſtes in Eccleſia turbas dedit, ſic extinxiſſet, naſcentemque repreſſiſſet, ut nunquam deinde aut emergere, aut vires iterum colligere hæc peſtis potuiſſet. Sed ita eſt profecto, lentus erat Conſtantinus, cum vereretur, ne aut præceps, aut crudelis eſſet. Quam placide in Arii cauſa ſe geſſerit, mox videbimus. Sed ut nunc magis videamus, ecquid ſibi iuris ſumpſerit, eiusque exemplo alii etiam ſibi ſumpſerint Chriſtiani Cæſares in cauſis Eccleſiaſticis: cum omnino de religione ipſa quæſtio erat, neque ſe, neque civiles ſuos magiſtratus iudices eſſe voluerunt, neque eſſe debere, ſæpe profeſſi ſunt. Ad Epiſcoporum enim cognitionem potius reiiciendam eam eſſe agnoſcebant: neque Epiſcopi paſſi fuiſſent, ſubſelliis eam prophanis, & civili iurisdictioni ſummitti. Nota eſt hac de re epiſtola Ambroſii ad Valentinianum. Itaque & Gregorius epiſcopus Romanus, ad Mauricium Imperatorem ſcribens: Sereniſſimi (inquit) domini mei animum non ignoro, quod ſe in cauſis Eccleſiaſticis miſcere non ſoleat.

Ambroſ. epiſt. 32. Greg. lib. 3. epiſt. 20.

Sed

Sed ubi de religione ipsa doctrinaque Eccle-
non ageretur, non existimarunt Christia-
olim Cæsares causas illas, quæ de disciplina
gis quam de ullo fidei (ut loquimur) arti-
o esse videbantur, vel a sua cognitione vel a
rum Magistratuum foro alienas esse. Esto
si olim sint Romani suos Pontifices supra no-
Censorum sese efferre, ut ab iis notari non
ssent: Christiani antistites tantum sibi tri-
i non postularunt. Nota est Chrysostomi
tentia, locum illum Pauli, quo iubetur o-
nis anima potestatibus, quæ gladium ge-
nt, subiecta esse, interpretantis. Certe non
bitavit Constantinus, totam aliquando Ty-
m Synodum, quæ Athanasio iniuriam fa-
ret, acriter increpare: & pro suo imperio
n modo ad se evocare, sed etiam castigare.
Nicomediensem clerum alloquens, suo quo-
n iure minatur, si quid ille turbet aut mi-
at, vindicem se fore in eo genere minime
bilem.

Socrat. lib. 1. hist. Eccl. Sozo. lib. 1.

Theod. lib. 1. hist. Eccl.

Nam & edita lege Honorius atque Arcadius
pp. Episcopum, qui publicam quietem per-
rbaret, & Episcopi nomine indignum pro-
nciant, & ea deiiciunt sede, & denique exula-
iubent. Quid commemorem Martiani
p. duas constitutiones, ut sacerdotes & cle-
i in criminali causa coram Præside vel Præ-
cto conveniantur? Certe hos quoque civiles
agistratus fuisse ordinarios illorum iudices,
minatim edixerunt alii paulo post Impp. Leo
&

l. quicunq; C. de epis. & cler.

l. si qui ex consensu. C. de Episc. aud. l. cum clericis. C. de Episc. & cler.

l. omnes. C. de episc. & cler.

& Anthemius: neque quisquam Antistitum reclamavit. Nam neque alii magistratus erant, quam qui religioni faverent, & Ecclesiæ. Neque tamen dissimulo, Constantinum sæpe multa sive condonasse, sive dissimulasse: plurimum etiam sacerdotibus indulsisse, abhorrentem ab eorum vel criminatione, vel condemnatione, quorum ordinem sacrosanctum aut evilescere, aut contemptui esse, aut probro infamiaque affici non posse sine magno malo Ecclesiæ, & gravissimo periculo, prudenter videbat. Connivere itaque interdum cogebatur. Videbat in Nicæna Synodo eos ipsos, qui adversus Arrium convenerant Episcopos, relicto adversario, mutuis sese vulneribus confodere, atque etiam libellis famosis discerpere. Tam contentiosam, tamque cæcam morositatem, imminente præsertim Arrio, & secure suaviterque hasce pugnas spectante, magnum aliquod posse dare malum intelligebat. Quid faceret? Videt non esse tempus talium disceptationum, præsens etiam periculum videt. Libellos itaque illos, plenos hostilium criminationum, ad se delatos exurit: & ut potius quod instabat ageretur, negat eorum se iudicem fore. Olim Aristides in publico munere datus collega Themistocli, homini alioqui non valde amico: Posthabeamus, dicebat, privatas nostras simultates, Reip. defensioni. Oportebat Episcopos eadem saltem æquitate & prudentia in illo communi periculo incendii Arriani, eademque animi moderatione

ad

aliquem veluti ſyncretiſmum revocari. Cum illi non facerent, fecit ſaltem Conſtantinus od prudentem principem in eo rerum diſcri-ine facere oportebat, ut præcideret omnem rum contentionum materiam, atque etiam emoriam: multa diſſimulans, largitus multa, urima de jure ſuo remittens. Sed quis ferat os deinde ſive ſacerdotes, ſive epiſcopos, ſive ntifices, qui poſterioribus temporibus, eo emplo non modo ſcelerum impunitatem ca-arunt, ſed & ab omni magiſtratuum iurisdi-ione & imperio eximere ſe non erubuerunt? munitas, quam Eccleſiarum miniſtris ſingu-i iure conceſſit Conſtantinus, fuit, ut a per-alibus (ſic enim vocantur) muneribus liberi ent: ne eorum nomine a ſuo miniſterio at-e functione vel abducerentur, vel diſtrahe-ntur. Qua etiam ratione vetus Eccleſiæ di-plina, ne pupillorum quidem tutelam iis andari patiebatur. Epiſtolam, ſive legem nſtantini de illa, quam dixi, immunitate, com-emorat Euſebius lib. X.

Sed & immunes eſſe voluit Conſtantinus ab raordinariis ſordidisve exactionibus, aut no- collationibus: quod & Honorio Arcadio-e Impp. placuit. Verum ordinaria patri-niorum munera, remiſſa minime fuiſſe, du-m non eſt. Atque ut capitationem facile nitti potuiſſe fatear: iugationem tamen (ut pellant) non legimus fuiſſe remiſſam. Erant que & Eccleſiaſtica prædia ordinariis tribu-

l. 1. & 2. C. de epiſc. & cler.

l. placet. C. de ſacroſ. Eccleſ.

tis

l. 3. C. de epis. & cler. tis obnoxia: & Constantini filios edixisse constat, ut clerici prædiorum possessores ad persolvenda tributa fiscalia compellerentur. Neque veteres Episcopi reclamarunt. Ambrosius de Valentiniano secundo loquens: Si tributum (inquit) petit, non negamus. Agri Ecclesiæ tributum solvunt. Cæterum posteriorum temporum Antistites, ut locupletiores fuerunt, sic etiam fuere insolentiores & difficiliores. Greg. lib. 7. epist. 114. Certe Gregorius scribens ad Theodericum & Theodebertum reges Francorum, barbare exclamare non dubitat: Audivimus, quod Ecclesiarum prædia tributa nunc præbeant, & magna super hoc admiratione suspendimur, si ab iis illicita querantur accipi, a quibus etiam licita relaxentur.

Scio & Aegyptiis olim sacerdotibus, & Persicis, & Atheniensibus; & denique etiam Gallorum Druidibus concessum fuisse, ut a tributis & vectigalibus omnino immunes essent. Mos. Genes. 47. Eiusque rei testem habeo & Mosen; eique suffragantem Diodorum, & Esram, & Xenophontem, & Iulium Cæsarem. Diodorus lib. 2. Esr. lib. 1. cap. 7. Xenoph. de vectigal. Cæs. lib. 6. de bello Gall. App. lib. 4. Sed Constantinus noster prudenter reputans, quid postularet illa (ut vocant) peræquandorum tributorum, quæ Reipubl. necessaria sunt, ratio, modum aliquem servari in hoc genere voluit. Non ignorabat, quod Appianus scribit, veteres Romanos multum hac in re suis olim sacerdotibus indulsisse. Sed videbat posteriores eorum leges, quæ sapientiores habebantur, non fuisse tam profusas.

Nam

Nam ne Pontificem quidem excusari a muneribus patrimoniorum, tradunt: & qua ratione philosophos immunitatem huius generis avare ambientes repulerunt, sacrorum quoque ministros repellere poterant. Hoc exemplum si secutus Constantinus est in suis clericis, neque Reipub. nocuit, neque ullam Ecclesiæ iniuriam fecit. Nam & satis superque aliunde prospe-ctum erat Ecclesiarum ministris, ne egerent: & quod ad eorum honestam quietem pertinere videbatur, liberaliter concessum. Quod quidem cum ex iis, quæ dicta antea sunt, satis intelligi possit, non committam, ut vel non necessaria repetitione, vel longiori hac de re oratione lectorem obtundam.

l. ult. De mun. & honor.

Legem porro de feriis & festo die Domini-, quam Ecclesiæ ordo postulabat, sed quæ nul- alioqui superstitione res civiles offenderet, & udenter & religiose a Constantino editam, li-o sequenti, suo commodius loco, explicabi-is. Illud nunc solum consideremus, sapien- fuisse in omnes partes provisum, quod Rei-b. Christianæ vel decus vel quies desiderare -batur. Quid multis? Cum tempora Con-tini cogitatione perlustro, illud exlcamare or: O fortunatam nimium, sua si bona no-t, Ecclesiam. Evecta ad summum erat oris gradum, omni genere felicitatis aucta, ibus bonis ac prope etiam deliciis cumula-lenique sic res illi ad voluntatem omnes ant, ut ad eum videretur evasisse beatum,

flo-

ſola impietate armatos, ex nobiliſſimarum Ec-
cleſiarum ſinu & gremio, ad eas ipſas peſſun-
dandas, & earum Deum oppugnandum, pro-
ſiluiſſe? Satis ſuperque malorum erat, etiam
ſi hæ uiperæ non acceſſiſſent. Longe lateque
vagabatur factio Novatiana. Multæ erant re-
liquiæ veterum hæreſeon: neque ceſſabat Dona-
ti factio: & inter ipſos Epiſcopos privatæ ſi-
multates atque diſſidia exarſerant. Quid reli-
qua mala commemorem? Sed ſummum ma-
lum fuit Arius: cuius etiam factio inter o-
mnes hæreſes maxime caput extulit, diutiſſime-
que debacchata eſt. Nam & trecentis iam an-
nis omnia miſcuerat, cum Mahometicus furor
acceſſit, cui quandam illa veluti viam ſtravit: &
quem ſic deſiit, ut hunc, quem peperit, longe
teterrimum atque peſtilentiſſimum fœtum ſibi
ſubſtituerit: quo magis facem fuiſſe agnoſca-
mus, cuius incendio & univerſus terrarum or-
bis compluribus ſeculis conflagravit, & tota
pene Eccleſia abſumpta extinctaque eſt. Au-
tor fuit huius tanti mali Arius quidam, ut di-
xi, Alexandrinus presbyter: qui ambitione
ardens, & neſcio cuius repulſæ indignatione
motus, & vero invidiæ quodam veluti œſtro
percitus, ſit commoto ingenio, & inſaniæ ſuæ
... ſit, ut tanquam cornibus incurrerit in
CHRISTUM ipſum: & Gigantæo quodam
more auſus ſit, æterno Dei filio bellum indice-
re. Et vero iis artibus pollebat ingenioſus hic
... o, & ad oſtentationem compoſitus artifex,

ut multorum leves animos, & longioris opinor iam quietis impatientes, novarumque rerum cupidos, in societatem nefarii sui dogmatis pellexerit, suisque castris adiunxerit. Non multis ante annis hanc telam orsus fuerat Antiochiæ Paulus Samosatenus. Et in Africa Sabellius non dissimilem inchoarat. Sed neuter suam pertexere potuit. Nunc vero Alexandriæ medius veluti exsurgit Arius, utroque illo astutior, & ipso etiam Basilide Alexandrino hæresiarcha deterior: quodque alii frustra attentarant, conficere se alia ratione putat posse, si quod una non successit, alia aggrediatur via. Nam etsi Episcopi omnes, Ecclesiarumque doctores, qui eum statim refellere & poterant & debebant, aliis turbis non distraherentur, sed alta quadam pace summoque ocio secure perfruerentur: tamen ex eo suavi statu, tanquam ex loco lubrico, facile hominum ingenia impelli posse ad moliendas res novas, ad ambitiosam ostentationem atque insolentiam, ad inanes denique & odiosas contentiones, intelligebat. Et quanquam domi acerrimos habere se sentiret adversarios duos, Alexandrum episcopum & Athanasium: tamen si erumperet, magna sibi subsidia non defutura existimavit. Saltem se quodam veluti pomo ἔριδος in Ecclesiam iniecto, magnas turbas, in quibus regnaret, excitaturum existimavit: & vero immissa in eam flamma dissensionum, ut ille olim incenso Dianæ templo, magnum aliquod & memorabile

bile nomen relaturum. Neque vero dissimulo, multos Episcopos, qui se illi adiunxerunt, suo etiam hoc duce fuisse deteriores, magisque præfractos: & incalescente, ut fit, contentione longius progressos, eo rem perduxisse, ut ipsius etiam Arii spem atque expectationem superarint. Sed magnam tamen initio fuisse *Arii* versutiam, ut erat etiam astuti hominis vafra tectaque tergiversatio, agnosco. Non modo in lucem revocare, sed etiam in Ecclesiam invehere volebat, explosam Pauli Samosateni fabulam. Si aperte, ut ille egerat, hanc tragœdiam ageret, nihil esse spei vidit. Sabellii vero actionem, quæ ad fallendum magis composita erat, eadem se fraude imitari debere iudicavit. Primum itaque confessus est, Christum esse Deum, filiumque Dei. Sed quod verbo confitebatur, re ipsa negabat. Nam eum non esse Deum æternum, clam mussitabat. Unum cum Patre esse fatebatur, sed unitum esse fingebat: eundem etiam cum urgeretur, ὁμοούσιον esse negabat. Quid multis? Cui divinitatem concedebat, divinitatis substantiam detrahebat. Deinque sic sua dogmata tegebat, miscebat, atque volvebat, ut non cuiusvis esset eorum impietatem deprehendere: multo vero minus refellere. Sic enim ea diluebat, atque etiam defingebat, ut facile falleret, insidiis, non aperto Marte, rem suam agens: ut hanc hæresin, temporibus deinde adiutam & multorum sive improborum, sive imperitorum insano favore ex-

ceptam, atque etiam promotam, tantos fecisse progressus, non valde mirari debeamus. Longa est historia, longæ ambages. Sed tota hæc tragœdia tam est olim a multis, tamque diligenter atque etiam copiose descripta, ut multas eius partes non invitus nunc prætermittam. Quanquam veteres horum temporum historiæ tam sint confusæ & redundantes, ut & rerum ordinem perturbent, & prope obruant lectorem.

Cum audiisset Constantinus motam Alexandriæ esse hanc controversiam, statim ut huius dissidii flammam surgentem, & non nisi adhuc fumantem extingueret, legatum & veluti pacificatorem, misit, Osium Cordubensem episcopum, hominem singulari prudentia: misitque cum literis sapientissime scriptis ad concordiam sarciendam. Ubi suas etiam preces contemni, suique legati monita repudiari intelligit, neque modo se vel monendo vel hortando nihil proficere, sed etiam pestem illam Arianam magis atque magis invalescere, & longe lateque grassari, simulque acerrimas exardescere contentiones, quæ nisi tempestive componerentur, Ecclesiam pessundarent: neque animum abiecit, neque tædio aut desperatione (quod multi facerent, tam & ingratos esse homines, & inutiles suos labores, experti) opus, quod susceperat, abiecit: sed magno animo, quem nulla frangeret offensio; dispicere cœpit, qua potissimum ratione novum hunc

hunc Ecclesiæ morbum sanaret. Et quidem sapientissime iudicavit, nihil satius esse, quam Synodum cogere, in qua tanquam in sacrosancto Senatu, causa cognita, collatisque sententiis, controversiæ religionis dirimerentur. Nam & alia multa erant, quæ hunc conventum exposcere videbantur: neque aliter, quod ex re omnium Ecclesiarum esset, constitui posse. Ergo animum induxit suum, ut hoc concilium indiceret: neque quicquam, quod ad id co-;endum pertinere videretur, prætermitteret. Iabuit aliquando impium collegam Licinum, ui, quantum poterat, piorum Episcoporum onuentus dissipabat. Sed tanto laudandus ;onstantinus magis est, qui nihil habuit antiuius, quam ut ii, cum opus esset, coirent. 'alibus enim comitiis Ecclesiam veluti comuniri sentiebat. Dixit olim Cornelius Taciıs, facile vinci Britannos, quod in commu-: non consulant: nihilque eorum hostibus esutilius. Potuit hoc etiam in sua Britannia dire Constantinus. Sed veteris Ecclesiæ :mpla multa erant, quæ usum Synodorum is commendarent. Ut vero una aliqua Sydus coiret, quæ esset non solum Christiana, etiam (ut loquimur) œcumenica, & in ım omnes undique ex omnibus provinciis ıcurrerent: suo imperio opus esse, suaque cuıtellexit Constantinus. Nam neque alius quisın tantum potestatis habebat, ut omninationum episcopos cogere posset, atque

etiam invitos compellere, ut in unum aliquem convenirent locum. Itaque & alii deinde Chriſtiani Cæſares exemplo Conſtantini, ius hoc & indicendorum, & convocandorum generalium (ut apppellantur,) conciliorum habuere. Sic Theodoſius Conſtantinopolitanum, & Theodoſius alter Epheſinum, & Martianus Chalcedonenſe coegit: ut poſteriores non commemorem. Ac ipſe quidem etiam Hieronymus non modo ſignificat, id ſuis quoque temporibus factum eſſe, ſed etiam ita fieri debuiſſe. Cum enim quandam Synodum, quam obiiciebat Rufinus, confictam eſſe contenderet: Doce (inquit) quis imperator eam iuſſerit congregari. Et alio loco meminit Imperialium literarum, quæ Orientis atque Occidentis epiſcopos propter quaſdam Eccleſiarum diſſenſiones Romam pertraxiſſent.

Hieron. in apolog. cont. Rufin. Hieron. in epitaph. Paulæ.

Ergo Conſtantinus Nicæam, quæ Bithyniæ clariſſima civitas erat, omnes undique Eccleſiarum miniſtros convenire iubet: publicisque etiam ſumptibus vehicula, & de ſuo fiſco quod ad ſingulorum viatica eſſet neceſſe, dari voluit. Convenerunt pluſquam trecenti Epiſcopi: quorum bona magnaque pars, ſuæ & pietatis & virtutis inſigna veluti inuſta, vulnera dico, quæ ſub tyrannis antea pro Chriſto pertulerant, circumferebat. Duo abfuerunt magni nominis Antiſtites, Romanus, & Conſtantinopolitanus: legatos tamen ſuos miſerunt. In primis autem in hoc ſenatu & ſanctiſſimo conſeſſu

ſeſſu audiebatur Alexander epiſcopus Alexandrinus, cum ſuo Athanaſio. Eccleſia enim ipſa, ex qua Arius prodierat, ad eum revincendum, hæc duo veluti fulmina belli ſanctiſſimi, emiſit. Proximus aſſidebat Euſtathius epiſcopus Antiochenus, nam & hic meminiſſe poterat, quibus paulo ante armis victus Antiochiæ fuerat Paulus Samoſatenus, iisdem Arium eſſe conficiendum. Arius ipſe accerſitus etiam eſt, ut ſe ſiſteret. Sed impii homines piorum conventum non ſecus fugiunt, atque latrones crucem. Non eſt quod hoc loco pluribus verbis deſcribam totam eius ergiverſationem: illud tantum dico, non niſi mala conſcientia deterritum, quominus veniret, fuiſſe.

Conſtantinus nobiliſſimum hunc Nicænorum Patrum conſeſſum, quo nihil deinde unquam illuſtrius habuit Eccleſia, ea eſt reverentia proſecutus, ut honoris eum cauſa primum ſalutans, ſuæ obſervantiæ ſummam ediderit ſignificationem: nihilque prætermiſerit, quod ad eum ornandum pertinere putaret. Neque vero intererat, tanquam in ſcena κῶφον πρόσωπον: ſed ſuas ita partes egit & monendo & hortando & conſulendo, ut tanquam choragus actione etiam ſua totam illam nobiliſſimam coitionem valde confirmarit. Et vero cum videret, non ſatis alioqui inter eos, qui convenerant, bene convenire: nihil non fecit, modo hunc, modo illum prehenſans, ut depoſitis

ſitis privatis ſimultatibus revocarentur ad eum, quem commune periculum expoſcebat, ſyncretiſmum.

Illud vero memoria in primis dignum eſt, quod ſententiam dicturis iudicibus legem ſanctiſſimam præſcripſerit, brevem illam quidem, ſed qua iudicio Eccleſiaſtico nulla vel melior vel religioſior, aut dicta unquam lex fuit, aut dici profecto poſſet. Eius verba fuere:

Ευαγγελικαὶ βίβλοι καὶ ἀποστολικαὶ, καὶ τῶν παλαιῶν προφητῶν τὰ θεοπίσματα, σαφῶς ἡμᾶς ἃ χρὴ περί τοῦ θείου φρονεῖν ἐκπαιδεύουσι. τὴν πολεμιὸν οὖν ἀπελάσαντες ἔριν, ἐκ τῶν θεοπνεύστων λόγων λάβωμεν τῶν ζητουμένων λύσιν.

Si qua fuit unquam & pii & prudentis principis conſtitutio in Eccleſia valde neceſſaria: hanc certe unam in primis tunc fuiſſe, & nunc eſſe maxime, facile omnes, qui ſano iudicio ſunt, vel me tacente, agnoſcunt: ut quod Conſtantinus ſenſit, omnes ſentiant, ſacras literas eſſe veluti tabulas a Deo conſignatas, quarum oraculis controverſiæ religionis definiantur: quarum iudicio verum a falſo diſcernatur: & ad quam denique, veluti regulam, tota Eccleſiæ doctrina exploretur: neque fas eſſe, ut Antiſtites aliam vel comminiſcantur vel excudant, ſed neque ab hac vel latum unguem diſcedere debere. Si civilis iurisdictio ſcriptis legibus magis regitur, quam arbitrio Magiſtra-

ſtratuum: ſi a Prætoris formula olim iudex
itus recedere non potuit in iudicando: quid
os facere par eſt, cum de rebus divinis quæ-
io eſt? Placuit itaque lex hæc Nicænis patri-
is: quam cum ſibi præſcribi non recuſarunt,
iantum Synodis tribuerent poteſtatis, quan-
mque earum decretis tribuendum eſſe iu-
carent, non obſcure ſignificarunt. Neque
ro id iis tantum placuit, ſed multis etiam ali-
deinde, ſanctiſſimis & Epiſcopis & Princi-
bus.

Ambroſius ad Gratianum Imp. ſcribens:
ripturæ (inquit) interrogentur, interro-
ntur Apoſtoli, interrogentur Prophetæ, in-
rogetur Chriſtus. Sed & Auguſtinus cum
tiliano Donatiano congreſſurus, in primis
ſtulat hos arbitros: Non audiemus (inquit)
c dico, hæc dicis: ſed audiamus, hæc dicit Do-
nus. Sunt certe libri Dominici, quorum au-
ritati utrique conſentimus, utrique credi-
s, utrique ſervimus. Ibi quæramus Ec-
iam, ibi diſcutiamus cauſam noſtram. Sed
um illi res eſſet cum Maximino Ariano, il-
ipſum urget, in eo inſiſtit. Sed neque ul-
onciliis tantum tribui patitur, ut eorum
ius quam ſacrarum literarum decretis ne-
um tranſigatur. Idem etiam narrat,
eodoſium, cum iuſſiſſet convenire Syno-
n Carthaginienſem, in qua Donatiani epi-
i cum Chriſtianis committerentur, huic
tioni (ut appellabatur) hanc legem præ-

 ſcri-

ſcripſiſſe, ut ſuperſtitionem manifeſta ratio refutaret. Chriſtianos autem inprimis proteſtatos eſſe, in ea quæ tum agitabatur quæſtione, non niſi divinarum ſcripturarum teſtimoniis uti ſeſe velle. Si poſteriorum etiam temporum exemplum aliquod requirimus, annis poſt noſtrum Conſtantinum plusquam trecentis, alius Conſtantinus IIII. Pogonatus, cum propter Monothelitas Synodum Conſtantinopolitanam coegiſſet, Epiſcopos, qui convenerant, inprimis monuiſſe dicitur, ut poſita contentione, verum religioſe inquirerent: ex ipſaque etiam bibliotheca Conſtantinopolitana, depromptos ſacrarum literarum libros iis propoſuiſſe.

His igitur armis inſtructi Niceni Patres, poſt religioſam maturamque deliberationem Arianum dogma iugulant, eique anathema denunciant: & Chriſtianam atque Apoſtolicam de æterna Chriſti divinitate doctrinam non modo fortiter conſtanterque aſſerunt, ſed & explicatam certa quadam formula concludunt. Aderant multi ſenes, qui concilio Antiocheno, quod annis ante quinquaginta coierat, adverſus Samoſatenum, adoleſcentes interfuerant: & meminerant, quid iam tum illi, qui Apoſtolorum diſcipulis ſucceſſerant, magno conſenſu hac de re pronunciarant. Tali tantoque præiudicio valde confirmatum Nicenum decretum fuiſſe dubium non eſt: quanquam ſatis huic alioqui in oraculis ſacrarum literarum

eſſet

ſſet & firmamenti, & teſtimonii,& probationis.
ſeque vero diſſimulo,non ita potuiſſe rem com-
oni, quin aliquid deinde turbarum etiam fue-
t inter eos ipſos, qui orthodoxi alioqui erant,
: ab Ario averſi: qualis illa contentio fuit,
uæ propter vocem ὁμȣσίȣ inter Euſtathium
piſcopum Antiochenum & Euſebium Cæſa-
enſem exarſit. Sed de verbo magis quam de
: quæſtio inter eos erat.

Audivit ſanctiſſimam de Chriſto ſententiam
icænam Conſtantinus. Sed neque propterea
actam Arianorum audaciam, neque inſo-
ntiam compreſſam vidit. Quid faceret?
ult Paulus, ut hæreticum hominem poſt
nam vel alteram admonitionem Epiſcopus
igiat, miſſumque faciat, tanquam homi-
em deploratum. Sed principem vel magi-
ratum etiam hic ceſſare non iubet. Eſt qui-
em Eccleſiæ prima in hoc genere ſive cognitio,
ve iurisdictio. Sed ubi & eius contemnitur
dicium, & diſciplina, Magiſtratum officium
um facere neceſſe eſt. Quid igitur fecit
onſtantinus? Natura mollis erat, & lenis. Vi-
ebat infelices Eccleſias diſſidiis conturbatas
que diſſectas. Ut coaleſcere poſſent, nihil non
ciebat: multa largiebatur, ſæpe etiam plus
uam oporteret. Ne malum augeret, ſi age-
t aſperius, metuebat. Arium ipſe conue-
t. Hic conventus, negavit in ea ſe eſſe hæ-
ſi, in qua eſſe dicebatur: neque modo addi-
t mendacia culpæ, ſed & periurium. Tum
ve-

vero Constantinus non potuit attonitus aliud respondere, quam quod eum respondisse narrat Epiphanius: Si ita esset, & vere iuraret, & ex animo loqueretur Arius, insontem esse posse: sin minus, Deum periurii etiam ultorem fore. Facilis, & fortasse etiam paulo indulgentior erat Constantinus, cum durius nihil temere decernere auderet. Eius vero bonitate facile abutebantur astuti hypocritæ: ut erant ad fallendum ingeniosi. Idque intelligi etiam facile potest, cum ex Constantini sententia legimus, & ab exilio semel revocatum fuisse Arium, eiusque patronum Eusebium Nicomediensem episcopum: & relegatum aliquando ipsum Athanasium. Sed ne boni principis patientia & facultate diutius abuterentur homines impii, huius tandem manum, quæ contumaciam intolerabilem comprimeret, armavit Deus. Monendo, atque etiam deprecando cum nihil se proficere vidit Constantinus, ad minas & iustam severitatem aliquam sese convertit. Arianos præfectos perpetuo exilio & infamia multari, eorumque libros concremari, & possessores, qui eos celaverint, etiam supplicio affici debere edixit. Extatque hoc adhuc eius edictum. Ultra progredi ausus non est. Sed Deus ipse vivo & vidente Constantino Arium, principem & autorem illius deploratæ factionis, novo quodam & prodigioso mortis genere confecit, ingressum iam Constantinopolim, & Alexandro episcopo Constan-

Socr. lib. I. hist. Eccl.

ıntinopolitano, ſi congrederetur, dira mi-
ıntem. Nam cum eius fœtorem ne ipſæ qui-
ım cloacæ ferrent, diſruptis effuſisque inte-
nis, fœtidam animam eructando exhalavit.
hoc tragico non hominis, ſed portenti exi-
, qui multa profecto nos monet, etſi pluri-
a utiliter dici poſſent, plura nunc non di-
m: privatis vero pii lectoris cogitationibus
relinquam. Cum prodigioſum interitum
l Herodis vel Iuliani legimus, aperte agno-
mus Domini iudicium, non ſolum ferien-
, ſed armata etiam manu inſectantis ipſos
rannos, deque iis palam triumphantis, &
ædam in ſua Eccleſia veluti trophæa eri-
ntis. Cum audimus Olympium quendam
pium Carthaginenſem antiſtitem, quo tem-
re adverſus ſacroſanctam Trinitatem publi-
ſuas blaſphemias evomeret, igneis de cœlo ia-
is confoſſum eſſe: & eadem ætate in Oriente
aſtaſium Imp. cum ſuam neſcio quam Qua-
nitatem adorari præciperet, fulmine ictum
ente concidiſſe: laudamus vindicem Dei
teram, qui ſingulari aliquo exemplo palam
uando teſtatur, quod iudicium maneat im-
s homines, qui vel Eccleſiæ inſultare im-
ne ſe ſemper poſſe putant, vel ipſi etiam Deo
antæa quadam audacia bellum indicere.
in Ario impiæ huius conſpirationis prin-
in primis oportuit tale aliquod edi exem-
m cœleſtis vindictæ, cuius recordatio & af-
am Eccleſiam conſolaretur, & eius hoſtes
ter-

terreret, & posteritatem ut sibi caveret, moneret.

Ut ad Synodum Nicænam revertar: Epiphanius eius acta, piaque decreta Constantino accepta ferens, ait, duo maxima per hunc beneficia Ecclesiæ suæ Deum contulisse: certum nempe fidei symbolum, & certam atque constitutam celebrandi Paschatis sive rationem, sive diem. Symbolo illo tota sacrarum literarum sententia de Trinitate, explicata, simulque in eam formulam, quæ depravari facile non posset, redacta est. Quo nihil vel maius, vel necessarium magis, Ecclesiæ relinqui potuit. Nam etsi de eo ipso multæ deinde rixæ, & certamina consecuta sunt: convelli tamen non potuit, aut adulterari, aut Ecclesiæ extorqueri. De die Paschæ quæstio, res levior videri poterat: sed multis iam tamen annis magnas & graves dederat turbas, & Ecclesias distraxerat, atque adeo Orientem & Occidentem hostiliter commiserat. Qui eam itaque controversiam sustulit atque composuit, (ut in Nicæna synodo componi curavit Constantinus) & perniciosum schisma sustulit, et publicæ tranquillitati Ecclesiarum prudenter consuluit. Discessum autem est magis in eam sententiam, ut Paschæ dies solennis esset Dominicus ille, qui proximus esset post plenilunium, & proxime sequeretur solis & lunæ obiectum primum post hybernum sive vernum Aequinoctium. Nam ipso die plenilunii Pascha celebrare nostri noluerunt, ne quid

cum

udæis habere commune viderentur. Su-
tiosior fortassis fuit posteritas in hoc ge-
quam opus erat: atque ut eam puniret
passus est, sensim vitiata anni mensium-
apputandorum vera ratione, & æquino-
m diligenti consideratione neglecta, eo
ecidere, ut integro prope mense impru-
s plerumque nunc dissideamus ab eo,
Niceni partes præfixerant, die Paschæ.
Romani episcopi, ne fallerentur, sole-
singulis annis Alexandrinum episcopum
lere de æquinoctio verno, proximoque
lunio. Nam in Alexandrina schola valde
atur cognitio cœlestium motuum atque
um; illa vero extincta atque dissipata,
per errorem recessum est a Niceni decreti
ripto. Sed & iam tempore Niceni con-
s, anni mensiumque descriptio atque
itutio aliquam postulabat correctionem:
m profecto, de qua Constantinus ad
veluti suum senatum, in quo multos fuis-
um Astrologicarum peritos dubium non
aliquid referret: & in hoc genere saltem
m Cæsarem non modo imitaretur, sed
superaret: neque modo quod ab eo be-
hoatum erat absolveret, sed & si quid esset
re neglectum, quod deinde temporis pro-
magnos errores peperit, & posteritati
s atque magis nocet, sarciret. Nam &
a plerumque rerum momenta sunt in
ento temporis non magno.

Por-

Porro Constantinus id agens, ut in primis quod ad Ecclesiarum & coniunctionem & tranquillitatem pertinere videbatur constituat, nullamque vel dissensionis vel turbarum materiam relinquat, operam etiam dedit, ut Novatiana simul hæresis, quæ iam annis prope centum, cum nullam veniæ spem iis, qui lapsi erant, relinqueret, Ecclesiam concusserat, reprimeretur: sed ita repudiaretur, ut Ecclesiæ tamen disciplina, & veteris exomologeseos severitas non labefactaretur. Intererat Nicæno conventui Acesius Novatianorum episcopus. Hunc Constantinus interrogat, ecquid sibi cum sua secta velit? Ille sic placide respondet, ut dogma Novati mollire videretur: Non recusare se, quin ad pœnitentiam admittantur lapsi: sed pœnitentes, sic arcano Dei iudicio esse relinquendos, ut ab Ecclesiæ ministro non absolvantur, sed ad Dei tribunal incerti suspensique reiiciantur. Tam ambiguum responsum Constantinus, ut debuit, non secus atque ludibrium respuit. Rem autem totam ad Nicænos partes refert. Nam & audiebat in Africa Donatianos eandem prope telam texere, & meminerat hac tota de re inter Aegyptios quoque episcopos paulo ante acerbissimam contentionem exarsisse, & triste schisma natum esse, aliis Petri Alexandrini episcopi humaniorem sententiam, aliis Meletii severiorem defendentibus. Neque vero hic se Constantinus gerere, ut postea se gessit Theodosius in Synodo Constanti-

ıopolitana, voluit: neque profecto de-
Viderat Theodosius Constantinopoli
ım Novatianorum antistitem securum
re, & luxu diffluentem scurriliter etiam
e simplicitati piorum hominum. Viderat
ıodo Constantinopolitana, quæ Arianis
Macedonianis confutandis occupata erat,
m Novatianam, quia ab utrisque aliena
deretur, cum tamen alioqui non minus
n aleret, non attingi: aut certe sic elabi, ut
m quandam suffragii potius quam conde-
onis referre videretur. Videbat hæc
dosius, & conniuebat: tantumque abest
ovatianos castigaret, ut etiam legem de
atis tulerit, quæ ab eorum errore non
ıo abhorrere visa sit. Prudentior Con-
ıus. Sciebat Novatum iampridem con-
atum esse in quodam consessu Romano.
bat in Gallia Rheticum episcopum He-
ım, acerrima disputatione Novatianos re-
em. Sed quia eorum multæ sparsim
reliquiæ, recte iudicavit, valde esse ne-
sententiam Nicæni concilii etiam audire:
erea de tota ratione pœnitentiæ, & usu
logeseos (qui disciplinæ Ecclesiasticæ
am nervus erat) certa quædam proferri
a, præsertim cum multi hac in re etiam
tes peccarent, & modo severiores erant
duriores, modo indulgentiores. Nicæna
lus, ut intra suos fines rem totam revo-

caret, ſic Novatianam hæreſim damnavit, ut ſimul Eccleſiæ diſciplinam ſuis legibus communiret. Meminerat, Cyprianum in hac cauſa iuſtum hunc modum veluti præſcripſiſſe. Hoc itaque exemplo pronunciat adverſus Novatianos, ſive Catharos, (ſic enim ſe appellare non puduit impuros illos nebulones) non eſſe reiiciendos, aut plane ab Eccleſia exterminandos reos pœnitentes, ne eos quidem qui Novato nomen dediſſent. Ac cum his reſipiſcentibus mitius etiam agit. Solam enim ab iis exigit ingenuam erroris confeſſionem, & veluti teſtatam ſanioris doctrinæ approbationem. Erga lapſos durior eſt. Lapſos tunc appellabant, qui ad aliquam idololatriam, eiusve ſimulationem pertracti fuiſſent. Hoc enim ſummum eſſe nefas exiſtimabant: neque de alio magis ullo peccato caſtigando ſolliciti veteres fuiſſe videntur. Nicæni iudices ſpe veniæ reliquam iis pœnitentibus ea lege faciunt, ut a cœnæ Dominicæ communione arceantur, donec præſcriptis annis in triſti reatu ſordidati, ſuæ pœnitentiæ ſolennem dederint ſignificationem. Hacque tota de re certos edunt canones, ſeveros profecto, ſed eorum temporum moribus neceſſarios. Actionem illam publicæ pœnitentiæ, quam Exomologeſim vocabant, in totum aliquando decennium protenderunt. Sed tunc loquuntur de iis, qui imperante Licinio, non tam ullo metu, quam ſua voluntate coacti, Chri-

ſti

& Evangelii confeſſionem degeneri qua-
n levitate abieciſſent. Utut autem poſt
pletam exomologeſim, lapſos, quos pœni-
:rat, recipi, & in Eccleſiam inſeri patiun-
: in clericorum tamen miniſtrorumve or-
iem cooptari, vel in ullo Eccleſiæ miniſte-
; verſari (quod tamen Novatianis reſipiſcen-
us negaſſe non videntur) poſſe negant. Fuit
idem vetus illa XII tab. lex: Sanatibus idem
s eſſe, quod fortibus. Sed qui eam ipſam
omæ laudabant, ſuos tamen deteriori iure
ibebant Dediticios. Cur eodem iure non
nſeret ſuos Sanates Eccleſia, & ut miniſterii
gnitatem tueatur fortes præferret?

Eſt & illud ſingulari laude & ſempiterna me-
ioria dignum, quod Nicæni Patres monue-
int, cum de pœnitentia ageretur, non eſſe
ærendum in externa exomologeſi, quæ ſi-
iulata eſſe poteſt: ſed interiorem animum,
x re ipſa æſtimandum eſſe. Nam hypocri-
:os magnos eſſe receſſus, & fronti fidem non
emere habendam eſſe, non ignorabant: ne-
ue neſciebant, quam lubenter ſoleant ho-
nines in externis ceremoniis hærere, atque
ubſidere. Erat quidem tam longa tamque
lifficilis actio præſcriptæ exomologeſeos, ut
æpe deſperationem, ſæpe tædium, & ex hoc
tiam hypocriſim pareret. Sed ſi indulgen-
iores fuiſſent, metuebant, ne aut vitiis habe-
ias laxarent, aut Eccleſiæ communionem pol-
luerent. Quid tamen poſtea acciderit, & quo

tandem eorum canones vel detorti ſint, vel reciderint, dicere non eſt huius loci. Illud conſtat, multis etiam poſt Conſtantinum annis retinuiſſe verum ſuum uſum, ut qui iis defungeretur, Eccleſiæ diceretur ſatisfacere. Sic enim & ipſe Auguſtinus loquitur. Ac ſi in hoc genere ſeveriores fuiſſe dicantur Nicæni Patres, dico non temere id feciſſe, ut & diſciplinæ vinculum aſtringerent, & cœnæ Dominicæ ſacroſanctam actionem religioſe colerent, neque ad eam quenquam niſi bene & diu exploratum admitterent.

Porro quod ad ordinem miniſtrorum Eccleſiæ attinet, Nicænis patribus placuit, eos gradus conſervandos eſſe, qui iam tacito quodam hominum conſenſu, ex diſciplinæ Eccleſiaſticæ uſu inſtituti receptique fuerant. Recens quidem adhuc erat memoria illius concionis, quam Cyprianus de ſimplicitate clericorum habuerat, ut oſtenderet omnium paſtorum Eccleſiæ unum & ſimilem eſſe (ut loquitur) Epiſcopatum ſub Chriſto, communi tanquam capite & principe; ſed ut nihilominus ad diſciplinam magis continendam, unus collegio presbyterorum præfectus Epiſcopus fuerat: ſic inter ſingularum civitatum Epiſcopos, ordo quidam & gradus neceſſarius eſſe viſus eſt. Ac illud quidem naturaliter evenerat, ut Eccleſias tanquam ſuas Metropoles in primis eæ ultro Eccleſiæ colerent ac revererentur, quæ ex illis veluti deductæ coloniæ fuerant. Itaque

factum etiam iam inde ab initio est, ut in sin-
is provinciis plurimum & honoris & pote-
is Ecclesiæ illi delatum sit, ex qua erant aliæ
ati propogatæ: ut in Palæstina Hieroso-
nitanæ, in Aegypto & Africa Alexandrinæ,
Asia Antiochenæ, in Italia Romanæ. Et
in descriptione civitatum ac provinciarum,
ximæ & nobilissimæ urbes quodam iure τῶν
ροπόλεων donabantur, sic earum plerum-
e episcopi in suo genere maiori aliqua tan-
am præfectura & dignitate ornabantur: &
i præfecti Prætorio suas sedes habebant, qui-
s reliqui magistratus parebant, ibi etiam epi-
pi hoc exemplo aliis paulo esse maiores vi-
bantur. Denique ubi Præsides provincia-
n suos conventus habebant, & forum: ea-
n civitatum, quæ etiam Metropoles appel-
antur, episcopi quoque modo Metropolitæ
ebantur, modo Patriarchæ, modo prima-
. Primas enim in eo tanquam Senatu suæ
ecesεos ii tenebant, quibus vetusti canones tri-
unt (ut horum verbis utar) ἐξουσίαν καὶ πρεσ-
ία τῆς τιμῆς. Neque vero vel ad fastum, vel
tyrannidem, & quoddam tanquam regnum,
t certe oligarchiam quandam, illa (ut ita di-
n) prærogativa pertinebat, non magis cer-
quam Consulis potestas in Senatu: Sed ad
dinem Ecclesiæ, quæ iam longe lateque dif-
sa per universum prope terrarum orbem
at, magis continendum, & disciplinam astrin-
ndam, ut in Republ. describuntur Magi-

 stra-

ſtratuum & gradus, & præfecturæ, & ordines, & territoria, & poteſtates.

Dicere ſolebat Conſtantinus, Euſebium non unius modo Cæſareæ, ſed totius prope orbis epiſcopatu dignum eſſe. Minime tamen aut hunc aut alium quenquam huius generis Pontificem ſummum & Oecumenicum inſtituit: neque inſtituendum eſſe Nicæni Patres iudicarunt. Sed ius & ordinem & autoritatem eorum epiſcoporum, qui Metropoles regebant, conſeruarunt, ut hi Metropolitæ, qui & Archiepiſcopi dicti ſunt, in ſua prouincia, tanquam territorio, & iudiciis Eccleſiaſticis & Synodis & moribus ſingulorum epiſcoporum regendis veluti præeſſent. Nam & quod iuris habebant epiſcopi in ſuos clericos, hoc in epiſcopos aliquando tributum eſſe Metropolitis videtur: ſicuti paulo poſt etiam creati ſupra Metropolitas, ſunt quidam maiores Patriarchæ, qui plurium prouinciarum maiores Metropoles, & tanquam capita, ſimili ratione & tanquam ſumma rerum Eccleſiaſticarum adminiſtratione regebant. Vt autem hæc indies ex uſu Eccleſiaſticæ diſciplinæ magis atque magis conſtituebantur, ſic etiam quod in hoc genere obſcurius definitum erat in Nicæno concilio, planius explicatum eſt non multo poſt in concilio Antiocheno, & Chalcedonenſi & Conſtantinopolitano: & diligenter quæ huc pertinere viſa ſunt, ſunt conſtituta. Utinam vero ſic res hæc tota componi potuiſſet, ut quæ ad Eccleſiæ ordinem

em & disciplinam initio utilis erat, semper
m deinceps fuisset, & ambitioni Antistitum
n praeclusisset potius quam aperuisset. Quid
n dicam, hac ambitione plane pessunda-
i postea fuisse Ecclesiam? Si consideremus,
uo res tandem reciderit, & qualia multis an-
fuerint certamina quorundam Patriarcha-
n, sive Romanum sive Constantinopolita-
m, sive Antiochenum sive Alexandrinum
as: profecto agnoscemus, ut olim Triumviri
mpubl. Romanam perdiderunt, sic hos Qua-
orviros, dum de suis opibus & dignitate di-
cant, Ecclesiam perdidisse.

Sed haec nihil ad Constantinum, qui tales
quando Satrapas futuros, qui Ecclesiarum
ratores esse debebant, praevidere non potuit:
interea, quantum potuit, cum Nicaenis pa-
ibus prudenter, quod ex re Ecclesiastica erat,
nstituit. Nam & cum clericos a suis Epi-
opis sese subducere, & tanquam fugitiva man-
pia ad alterius episcopi sedem, veluti ad asy-
m temere confugere non paterentur, & ali-
ia tamen eos iniuria affici nollent: placuit,
quotannis duae in singulis provinciis Synodi
onvenirent, quae clericorum provocationes
idirent, & de singulorum moribus & vita, &
ero etiam doctrina, veluti Censores essent: &
enique causas aut controversias Ecclesiasti-
as, priusquam ad concilium maius deferren-
ur, si possent, componerent atque definirent.
Iam concilio etiam Chalcedonensi proditum

 est,

est, rem hanc totam hisce Synodis provincialibus curæ esse debere. Neque sane talibus comitiis quicquam utilius fuit, ad continendam Ecclesiarum disciplinam: nihilque piis propterea principibus gratius. Fuit quidem hic mos conveniendi, sæpe deinde intermissus: ut multi male sibi conscii semper fugiunt lucem & tribunal. Sed sæpe etiam repetitus, & in usum revocatus est, quandiu aliquis ordo fuit Ecclesiæ. Certe Iustinianus Imperator annis post Constantinum prope ducentis, hac de re Constitutionem edidit, quæ testis etiam eorum quæ dico, esse potest. Narrat, vetus hoc decretum fuisse, ut cum sacerdotibus episcopi in singulis provinciis convenirent bis quotannis: & si quid vitii erroris ve in Ecclesia pullularet, supprimerent: & quid illud esset, diligenter excuterent: atque si opus esset præsenti remedio, & id præstare possent, sanarent. Conqueritur id multis iam ante annis non fuisse observatum: propterea que multos multis & erroribus & vitiis laborare. Profitetur esse necesse, morem illum & ordinem in usum revocari, iubet itaque, ut id omnino fiat: & ut ipsi etiam provinciarum præsides urgeant episcopos: aut etiam si hi moniti cessent, Imperatori rescribant, qui tales sive cunctatores sive tergiversatores castiget. Cum Iustinianum ita loquentem audio, Constantinum ipsum audire mihi videor: cuius eandem fuisse & sententiam, & voluntatem, dubium non est.

Por-

orro de creatione ministrorum Ecclesiæ, stissimi quoque Canones in Nicæno con- a compositi sunt, qui & Constantino val- obarentur, & posteritati, quandiu disci- m retinuit ullam, plurimum placuerunt. squisque Episcopus suos clericos religiose inatos, & publico testimonio probatos or- bat, & certo ministerio ascribebat. Cypria- nanc vocat ordinationem iustam & legiti- , quæ totius Ecclesiæ suffragio & iudicio t examinata: & suo tempore usitatam fu- stendit. Hunc itaque morem diligenter endum esse, Nicæni Patres censuerunt: que eorum lex adversus presbyteros, qui ati erant ἀνεξετάστως, hoc est, sine exa- tione. Porro in episcopo quoque deli- iam receptus mos erat, ut rogarentur gia non cleri modo, sed etiam populi. vero tanquam rogationem regebant vi- qui eo nomine conveniebant episcopi: & qui deligendus erat, doctrinam atque mo- xplorabant. Neque, opinor, adhuc exo- at mos ille vetus Christianorum, qui illi- i nomen etiam publice proscribebant, ut um de eo iudicia sciscitarentur. Certe adhuc morem, centum ante Constanti- annis, in usu fuisse, ostendunt qui Ale- i Severi Imp. vitam describunt. Tan- vero totius Ecclesiæ suffragiis creatus epi- s, tempore Constantini, confirmabatur, uti consecrabatur, atque (ut ita loquar)

Cyprianus l. 1. epist. 4

 in-

inaugurabatur, manu & authoritate ipsius Metropolitæ, qui eo nomine conveniebat cum reliquis episcopis, & præsens hanc electionem regebat. Sic enim Canon Nicænus tribuit ei κῦρος τῶν γινομένων.

Est & illa memorabilis lex Nicæna, ut singuli Ecclesiæ ministri, suam diligenter stationem tuerentur, eique veluti affixi & tanquam glebæ ascripti essent: neque desultoria levitate, ex Ecclesia una ad aliam transirent. Iam ea multorum Ecclesiæ ministrorum animos occupaverat ambitiosa vanitas, ut sedes sæpe mutarent: & si possent, in Ecclesias maiores atque ampliores sese inferrent. Hanc sive inconstantiam, sive ambitionem, Nicæni patres coercere conati sunt: & quam quisque semel nactus esset Spartam, eam ut ornaret, iusserunt, prohibuerunt vero, ne statione sua deserta, alio transirent. Sed difficile est, insanam comprimere hominum ambitionem. Sæpe itaque posteriores Synodi coactæ sunt Nicænum hoc decretum repetere, atque inculcare. Certe non multo post Constantinum, in conventu Sardicensi, rursus id edicere fuit necesse: & eorum fraudibus occurrere, qui precio etiam redimebant populi suffragia atque vocem, ut se, minime scilicet ambientes, ultro ab illa Ecclesia expetitos esse obtenderent. Osius episcopus Cordubensis, qui erat Constantino valde familiaris, interfuerat Nicæno concilio, cum lex adversus hunc ambi-

n prima ferebatur. Sed ut apertius etiam ynodo Sardicenſi explicaretur, operam de- Quid enim? Viderat Euſebium illum epi- um Nicomedienſem, Arianorum patronum, n atque mortuus Alexander pius antiſtes ſtantinopoleos, qui Arium confecerat, fuiſ- Nicomedia deſerta, quo iure qua iniuria, con- ptoque Canone Nicæno, irruere in ſedem ſtantinopolitanam. Hæc vero ambitioſa ſitio multis ſæpe decretis damnata, tam viſa ompluribus deinde viris piis res impia, ut aſus epiſcopus Romanus, cum ederet ſuæ i confeſſionem, non minus eam deteſtetur, m hæreſim Arianam. Neque tamen tam ad um hæc reſeco, quin iuſta ex cauſa, ſi Eccle- um ſalus poſtulet, locum aliquando mutare it epiſcopus (ſæpe enim id olim etiam recte um eſſe, oſtendit Socrates lib. VII. hiſtor. leſ.) ſed ne temere, leviterve id fiat, neve bitioni indulgeatur, Veteres voluere.

Poſtremo, miniſtros Eccleſiarum, qui non nplo minus quam verbo alios docere de- t, tam caſte vivere debere, ut in hoc genere i modo crimine carerent, ſed etiam criminis ſpicione, cum Nicæni patres graviter iudica- it, tum vero recte intellexit Conſtantinus. dierant Synodum Antiochenam acriter re- hendiſſe, atque etiam accuſaſſe Paulum Sa- ſatenum, impudicum affectatorem mulier- arum, quod ſibi ſuisque ſectatoribus liberali- permitteret, & familiari & domeſtica con- ſuetu-

suetudine atque contubernio earum mulierum, quas honestiori vocabulo tunc Antiocheni appellare solebant συνεισάκτους, libere uti frui. Videbant, hoc exemplo speciosum turpis impudicitiæ prætextum multis dari. Itaque negant id se toleraturos: & talium mulierum consuetudine, quæ suspecta est, interdicunt Ecclesiarum ministris. Cyprianus scribit lib. I. epist. II. suo tempore Diaconos cum sacris virginibus non modo eodem tecto, sed & lecto uti voluisse: & illas, cum propterea reprehenderentur, iactasse nihilominus se virgines esse, & ad obstetricum iudicium provocasse, interea turpiter multa fecisse. Hæc audierunt & Nicæni patres. Itaque ut semel tota hæc labes elueretur, edixerunt, quod dixi. Sed quid non perfringit hypocritarum libido? Sæpe repetitum fuit hoc decretum expellendarum τῶν συνεισάκτων, extatque hac de re non modo Chrysostomi vehemens oratio, sed & lex severa Iustiniani. Verum eadem impudentia, & hæc & illa tandem contempta est.

Legem Constantini de concubinis, libro sequenti explicabimus, ut & alias eius de nuptiis leges. Nunc Nicænas tantum persequamur. Illud vero novum & insolens fuit, quod quidam in Nicæno conventu Patres, non contenti ea nescio qua consuetudine, quæ iis qui celibes ad Ecclesiæ ministerium delecti essent, ius deinde uxoris ducendæ non dabat, nisi si ministerio cedere vellent: præterea etiam voluerunt, aliorum

contractas antea nuptias dirimere: atque
i iis qui cum mariti essent, in Ecclesiæ ta-
ministerium & ordinem fuerant cooptati,
m coniugum usu & consuetudine interdi-
Fuit certe, fuit ea plerumque Græcorum
is, ut modum nullum servarent. Initio po-
niam ita amarunt, ut una non essent con-
uxore. Nunc ne unam quidem vel sibi vel
elinquunt. Quicunque tamen ille fuit,
uius rei mentionem primus iniecit, certe
m mox sententiam suos collegas Nicænos
axerat: & perlata lex tam iniusta fortasse
fuisset, nisi huic rogationi unus interces-
singulari virtute vir, sapientia & gravita-
phnutius episcopus Aegyptius: non ille
m maritus (ne quis eum rem causamque
egisse putet) neque ea ætate, ut aliquando
it posset, aut vellet: sed prudens sanctus-
enex multa prospiciebat pericula. Dixit
, & veluti legem recitans, eamque cœle-
fortiter asseruit, τίμιον τὸν γάμον εἶναι:
οσύνην δὲ, τὴν πρὸς τὰς ἰδίας γυναῖκας
ίαν. Cessere huic unius hominis voci pa-
icæni: & ut assentirentur, fortassis etiam
Constantinus, qui legitimis nuptiis valde
at. Cæterum nunquam mihi huius rei
ntem venit, quin simile quoque exemplum
ria in primis dignum, quod & Paphnu-
cutus videtur, occurrat. Dionysius epi-
s Corinthius, & antiquissimus & sanctissi-
n sua quadam ad Gnosios Cretenses epi-
stola,

ſtola, graviter etiam monuiſſe dicitur Pinitum eorum epiſcopum, neſcio quam de cœlibatu legem meditantem: atque ita monuiſſe, ut hic monenti paruerit. Extant etiamnum eius verba. Extat & Ignatii Græca ſententia non diſſimilis. Has vero veteres optimorum & ſapientiſſimorum Epiſcoporum ſententias, cum iam quidam vel oblivione vel contemptu negligerent: beneficio Paphnutii rurſus editas, & veluti renovatas eſſe, magni profecto beneficii loco haberi debet.

Expoſui breviter præcipua Nicæni concilii decreta, quibus in Eccleſia poſt Apoſtolos nihil aut illuſtrius auguſtiusve fuit, aut gravius habitum eſt, aut multis ſeculis magis in omnium ore atque etiam diſputatione verſatum. Felix imperium Conſtantini, quo tales canones editi ſunt. Felices canones, qui talem habuerunt & vindicem, & aſſertorem. Atque utinam in eam ætatem atque formam, ſemper intuita poſteritas fuiſſet: cumque de concilio habendo agebatur, Conſtantinum cum ſuo Nicæno ſibi propoſuiſſet. Utinam eo mentem & oculos ſaltem reflectant, quicunque de Eccleſia vel inſtauranda vel conſtituenda in Synodis deliberant. Atque utinam ſemper id feciſſent. Saltem nunc facerent, qui ſe ſimulant & multum tribuere antiquitati, & formulam requirere rerum bonarum, prudenterque olim & recte iudicatarum. Cur enim, non dico glandem appetunt, frugibus, quæ offeruntur, repudiatis: ſed optimis

illis

& ſimpliciſſimis religioſæ antiquitatis legi-
contemptis, & obliquas & diſtortas amba-
quibus & ſe & alios involvant, vel conqui-
, vel ultro etiam connectunt? Quid nobis
obtrudunt vel ſpurios, vel adulterinos, vel
tivos, vel degeneres canones? Quid nova
io quæ & barbara decreta, eorum & homi-
ı & temporum, ut iis nomen vel Iuris vel
onis, nemo adſcribere, niſi ſit aut valde bar-
s, rerumque imperitus, aut vehementer
ecto malus atque impudens ſit, poſſit? Sed
ınt impoſtores, qui ex Lesbia regula & quæ-
ı avare, & ambitioſe gloriam captant. Nos,
hominibus exemplum, quod in conſtituen-
Eccleſiæ diſciplina ſequamur, repetendum
d Conſtantini potius ætatem, & eius ætatis
ia oculos reflectamus. Neque vero ignoro,
ıe diſſimulo, multa iam tum vitia notari
, quæ minime profecto imitari oporteat.
multo tamen magis omnia degenerarunt,
æ conſecuta deinde ſunt, videamus. Itaque
ıtum fieri poſſet, valde velim, rem revocari
ıa initia, primamque veluti formam & in-
tionem. Quid multis? Lex illa Nicæna,
tantopere Conſtantino placuit, nobis quo-
placeat, & oraculi etiam cuiusdam loco ſit,

ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΕΘΗ
ΚΡΑΘΕΙΤΩ.

FRAN-

FRANCISCI BALDVINI DE LEGIBVS CONSTANTINI MAGNI COMMENTARIORVM

LIBER SECVNDVS.

RELIGIONIS atque Ecclesiæ in hoc terrarum orbe domicilium, aut hospitium saltem aliquod esse debere in hac civili hominum societate atque cœtibus, quos appellamus Civitates: & his propterea continendis atque gubernandis, operam eos dare debere, qui Rempubl. Christianam constituere volunt: cum ab omnibus bonis ac vere sapientibus cognitum confessumque est, tum vero Constantino nostro perspectum inprimis fuit. Atque hæc quidem eum cogitatio tanto etiam magis impulit, ut post religionem veram, quam in suam libertatem asseruerat, rem quoque civilem & prudenter constitueret, & in posterum quoque communitam tueretur: præsertim cum in ea tam multa non modo superiorum temporum vi atque iniuria perculsa, sed prostrata etiam atque perturbata videret: neque nesciret, qualem quantamque & quam vastam Imperii molem solus sustineret. Magnam, ut erat necesse, rerum commutationem nova religionis

ıis constitutio attulerat. Maiorem etiam, ;ata pro ratione temporum forma Reipubl. mperii quædam divisio, cuius altera sedes antium translata erat: denique Orientis ıe Occidentis nova veluti facies. Magna ita- prudentia, & verò divina potius quadam entia opus erat, non modo ut sine tumultu tantaque rerum disiectarum moles compo- tur: sed & in posterum sine ulla vel iniuria onfusione contineretur, optimarum legum modo firmissimo vinculo astricta, sed & præ- defensa. Denique (quod Cicero ad Cæsa- aliquando scripsit) omnia excitanda erant, temporum iniquitate prostrata iacebant: tituenda iudicia, revocanda fides, compri- dæ libidines, propaganda soboles: omnia dilapsa iam fluxerant, severis legibus erant ienda. In his vero omnibus valde elaboras- onstantinum, neque tacere possum, neque ibus tamen verbis dicere valde est necesse. & res ipsa satis loquitur: & cum in eam ti præsentem ventum erit, melius etiam in- getur. Certe eorum adhuc temporum it panegyricæ orationes, quæ faustis accla- onibus palam profitentur, ut earum ver- tar, exornatas a Constantino mirandum in um, ac prope de integro conditas civitates novas leges regendis moribus & frangen- itiis constitutas: veterum calumniosas am- s recisas.

Cur Imperii domiciliique sui sedem, relicta Roma, Byzantium transtulerit, & in eo quoque ipso alteram veluti Romam condiderit, multæ graves huius commigrationis causæ commemorari possunt. Quid? Roma, quæ trecentis annis Christianorum sanguine madens, Ecclesiam pessundederat, & quotquot principes aluerat, totidem infestissimos hostes pietatis in eam veluti armarat, eademque prope omnes rabie imbuerat: denique domus, domicilium atque officina erat omnis idololatriæ: indigna profecto erat, quæ novum hunc & pietatis assertorem, & Ecclesiæ defensorem atque patronum teneret, quem vel hospitem vel inquilinum domestica illa sua fortasse disciplina (qui loci illius genius fuit) corrupisset, & alumnum degeneri quadam educatione pravaque institutione ad eandem vel sævitiam vel impietatem flexisset. Tantum abest, digna ut fuerit, quæ veteris Imperii & gloriam retineret, & possessionem: cum illud ipsum iam Imperium, religioni & Ecclesiæ Christi, fasces veluti suos etiam summitteret.

Mutata, alioque translata Imperii sede, mutata quoque est eius forma. Sed inepte faciunt, & imperite, qui quicquid usquam a veteris Reipubl. Rom. forma fortasse alienum, aut in huius Imperii statu & gubernatione novum vel legunt vel audiunt, vel ex Cæsarum temporibus eorumque memoria repetunt, protinus id omne ad Constantinum, tanquam auctorem

pri-

mum referunt. Meminisse saltem debue-
it, Sex. Aurelium Victorem, qui temporibus
heodosii vixit, scripsisse, publica officia & pa-
ina & militaria, ipsum Adrianum Imp. ad
n formam revocasse, quæ paucis per Constan-
um immutatis, Theodosii adhuc ætate dura-
t. Quamquam sane illam in Oriente Impe-
novam & constitutionem, & faciem, tam
nstantino acceptam ferri debere, quam
am Constantinopolim, dissimulare nolim:
isque maxime beneficio effectum esse, ut ea-
n interea esset & in Occidente: & biceps iam
cta illa Aquila utrumque suum spectaret or-
m, pulcherrimo quodam & splendore orna-
n, & ordine subnixum. Extat Index, sive (ut
pellatur) Notitia omnium & civilium & mi-
arium dignitatum, quæ tam erant in Oriente
am in Occidente. Ex qua descriptione in-
ligere utcunque possumus, quomodo parti-
s sit Constantinus utriusque illius sui Imperii
ovincias: quibus eas limitibus circumscri-
erit: quos denique iis magistratus præfecerit.
d ego, quæ ex eo libro repeti possunt, neque
c loco possent breviter ingeri, non invitus
nc prætereo: præsertim cum non constet,
nnia illa esse Constantini: & multa tam exo-
ta sint, ut nomina magis referri, quam
s aut explicari aut intelligi satis pos-
t. Nam & ea tempora caruerunt luce
iptorum: tamque sunt multis tenebris
voluta, ut longe facilius sit totam vel Græ-
rum vel Romanorum antiquitatem per-

F 2 nosce-

noſcere, quam ex illis multa, quæ recentiora tamen ſunt, certa aliqua recordatione complecti.

Erat tum in Occidente Magiſtratus ſummus, Præfectus Prætorio Italiæ: cuius poteſtas Africam quoque ipſam, & maiorem Illirici partem occupabat, ſicuti in Oriente ſumma poteſtas erat Præfecti Prætorio Orientis: cuius itidem diœceſis latiſſime patebat, & Thraciam, Pontum, Aſiam, Syriam, Aegyptum complectebatur. Ad hos itaque prætoriorum præfectos ex omnibus illis eorum provinciis provocabatur.

Porro, ut alter erat in Occidente ampliſſimus magiſtratus, præfectus prætorio Galliæ, cuius adminiſtratio & Hiſpaniam & Britanniam ſummo imperio tenebat: ſic erat alter in Oriente præfectus prætorio Illyrici Orientalis, cuius diœceſes erant Dacia & Macedonia, complectens ipſam quoque Epirum, Theſſaliam, Achaiam, Cretam. Singulæ deinde provinciæ habebant ſuos vel Præſides, vel Conſulares. Quid reliquorum magiſtratuum & ordinem & officia & deſcriptionem totam adiungam? Quid in ſingulis admirabilem Conſtantini prudentiam? Iam vero quid de militiis dicam? Militias illas dico eorum, qui vel in aula & principis comitatu verſabantur, vel Magiſtratibus aderant atque apparebant. Sic enim tum appellabantur, quæ nunc Officia dicuntur: & vel a Magiſtratibus ipſis conferebantur, vel a Principe: illorumque

e autoritates, huius literæ probatoriæ re-
rebantur. Quod etiam a Constantino dili-
iter expositum est. Ipsas etiam singularum
itatum Curias tam diligenter curavit, ut uni-
sæ Reipubl. gubernationem valde sibi curæ
, facile ostenderet. Munera municipalia
i dicebantur militiæ, neque annonas aut sala-
a fisco accipiebant. Et qui ab Militiarum
vilegiis arcebantur, Decuriones tamen esse
terant: ut Actuarii, qui Exceptores iudicum
ebantur. Sed cum Rempubl. universam,
n vero & municipia quoque singula Constan-
o valde curæ fuisse, satis apparet. Multi tum
inera Curialia fugiebant. Non enim erant,
nunc sunt, quæstuosa, neque ambitiosorum
minum cupiditatibus opportuna. Quid Con-
ntinus? *Curiales omnes (inquit) iubemus in-* l. una. C. si
minatione moneri, ne civitates fugiant aut de- cur. vel ci-
ant, rus habitandi causa: fundum, quem civi- vit. rus
i prætulerint, scientes fisco esse sociandum: hab. mal.
que rure se cariturος, cuius causa impios se,
triam vitando, demonstraverint.

Patria & resp. primam ortus nostri partem
idicare dicitur: & nos ei potius quam nobis
scimur. Quis igitur eorum delicias ferat, qui
officii obliti, amœnos ruris recessus, ubi se
iviter oblectent, sibique vivant, suæ spartæ &
blicis commodis anteponunt? Olim cum
aratro accerserentur Romani senatores, pri-
tæ suæ quieti & ocio & agris Reipubl. curam

præferentes, ſtatim in urbem accurrebant, ipſosque etiam ſæpe viatores præveniebant. Saltem ſuam in civitatibus publicam ſtationem tueantur, qui in earum iam ſunt gubernatione. Rura non deſerunt, qui glebæ aſcripti ſunt. Cur deſerunt urbes, qui iis & Reip. ſunt addicti? Scio quid ſuaves quidam & ocioſi philoſophi in umbra ſedentes dictitent. Sed eorum ſive delicias nimium molles, ſive ineptias inimicas humanæ ſocietati non tulit, neque ferre debuit Conſtantinus. Imo vero tam paſſus non eſt quenquam ſuum in Rep. locum deſerere, ut etiam hoc edictum evulgarit: *Qui derelicta curia militaverit, revocetur ad curiam.* Milites

l.17. qui de relicta C. de Decur.

deſertores caſtigandi ſunt. Sed non minus puniendi, qui ſuam in civitate ſtationem deſerunt. Et quæ tandem rerum omnium erit confuſio, ſi alter alterius vel locum vel munus invadat, ſuum deſerat? An ignotum eſt, quales quantasque det turbas πολύπραγμοσύνη? Sit igitur illa prima lex in Rep. & ſingulorum aures aſſidue circumſonet: Spartam nactus es, hanc orna.

Conſtitutæ Reip. defenſio eſt, res militaris: quam quidem adeo non neglexit Conſtantinus, ut ſumma etiam cura ad optimam diſciplinam, & pulcherrimum revocarit ordinem. Non ſum tam ineptus, ut vel delirum illum ſenem Phormionem imitari velim, vel in umbra & ocio literarum educatus longam orationem de re militari inſtituam. Neque hiſto-

riam

scribo, ut res in bello fortiter a Constan-
gestas commemorem. Illud tantum di-
, eum fortissimis ducibus & clarissimis im- l. officium.
toribus nullis cessisse. Laudant Iuriscon- §. I. De re
militarem Augusti disciplinam, eumque milit.
libros scripsisse narrant. Disciplinam ca- l. postlimi-
um fuisse veteribus Romanis antiquiorem nium. §. fi-
etiam charitate liberorum, profitentur. lius. De ca-
d si Constantinum vidissent? Testis certe ptis. & post
Eusebius, eum quandiu vixit, non milita- l. rever.
minus quam civiles leges tulisse. Non mul-
quidem ex iis hodie supersunt. Sed qua-
inque superest, earum memoria, exem-
n quod imitatione dignum sit, habet. Et
cipio quidem, quam sancta quoque fuerit
disciplina castrensis, & quam pio princi-
digna, quamque ab omni barbarie aliena,
nde intelligi potest, quod non modo suos
tes docuerit Deum verum & æternum ve-
nvocare, sed certam quoque huius invoca-
nis & Christianæ precationis formulam iis
arit, conceptam lingua latina in hanc sen-
tiam: *Te unum Deum novimus: te agno-* Euseb. lib.
mus Regem: te opitulatorem invocamus. Tu 4. de vita
oria nostra es. Per te hostes vincimus. Ti- Const.
accepta ferimus bona, quibus fruimur,
nia. Reliqua abs te uno expectamus. Te
plices precamur, ut Constantinum principem
trum, eiusque filios diutissime serves incolumes.
Cum inter tubarum clangorem & classica,
norumque strepitum & fragorem, tales vo-
sonarent, & in ipsis etiam mediis castris

 quæ-

quædam Ecclesiæ veluti coirent: facile possumus coniicere, qualis reliqua esset disciplina. Extruxerat Constantinus prope Agrippiniensem Coloniam in Germanica ripa Rheni munimentum quoddam, in quo milites stationarii degerent, ad coercendas Francorum excursiones. Id posterioribus seculis conversum est in monasterium Benedictinorum. Quis hoc putasset? Ex castris fieri monasteria? Edixerat olim lege lata Moses, ut sacræ tubæ Levitarum clangerent, quoties in bellum Iudæi proficiscerentur: quo magis omnes intelligerent, non nisi Dei auspiciis bella vel suscipienda esse, vel gerenda: & inter arma non modo leges silere non debere, sed sacras etiam conciones circumsonare debere. Reliquas de re militari leges divinas adhuc nobis suppeditant sacræ literæ. Tali exemplo commotum Constantinum, multa in hoc genere valde pie statuisse, dubium non est. Et quidem quam castam etiam disciplinam in suis castris esse voluerit, vel inde intelligi potest, quod legem tulerit, ut milites, quibus permisisset familias suas ad se vocare, non nisi uxores, liberos, servosque suos castrenses vel accersere, vel circumducere possent. Certatum olim est tempore Tiberii in senatu Romano, an Præsides, duces, vel magistratus in provincias ituros comitari uxores recte possent? vicitque tandem Messalini sententia, ut possent: & in eam rem factum Senatusconsultum. Ergo & militibus suas coniuges habere comites concessum fuit:

Deut. c. 20.

l. quicunque C. de re mil.

l. 3. §. proficisci. De off. Procon.

& his quidem mulieribus iure singulari
ultum, ut earum absentia iisdem privile-
quibus milites ipsi donati sunt, defende-
. Hæc non sustulit Constantinus: sed ut
a & lupanaria in castris esse iudicavit rem
modo turpem, sed publice etiam pernicio-
, & maximi periculi: sic impedimenta, in-
uæ & mulieres & servi & pueri referun-
temere augeri passus non est: sed eum ta-
modum voluit servari, ut milites suis uxo-
iliis & servis quibus carere non possunt, con-
essent: alium comitatum, qui & eos one-
t, & aliis esset oneri, secum non traherent.
l enim minus convenit iis, qui semper ex-
ti tanquam in procinctu esse debent?
Porro ut milites essent, quod esse debent,
. defensores, & populi, non autem, quod
olent, prædones: Constantinus eos stipen-
suis adeo iussit esse contentos, ut etiam le-
ediderit, de salgamo non præstando: qua
iter vetuit, milites a suis hospitibus exi-
culcitram, lignum, oleum, salgami nomi-
Salgami vocem, quæ condimenta & alia
ictum quotidianum pertinentia significat,
tis ante Constantinum annis in usu fuisse,
nde intelligi potest, quod eius meminerit
umella.
æterum ubi ea vox obsolevit, lex quoque
in oblivionem venit, vel barbaro potius
emtu repudiata est. Quid enim non audet,
e etiam ecquo non perrumpit armatorum
r?

l. 1. & 2. C. de uxor. milit.

l. una C. de salga. hosp. non. præstan.

Non neglexit Constantinus necessariam erogationem militaris annonæ: quid enim sine tali commeatu esset exercitus? sed sobriam & frugalem, minimeque delicatam fuisse, ne rem militarem enervaret, non obscure significat. Ac buccellati quidem meminit. Sic autem olim vocatum fuisse frumentum, ad usus diuturnitatem excoctum, scribit Ammian. Marcellinus lib. XVIII. Neque dubito, quin Constantinus ipse, ubi opus erat, frugalitatis & continentiæ exemplum suis militibus esset, sicuti & Spartianus narrat, Adrianum exemplo Traiani, Scipionis Aemiliani, & Metelli, libenter uti solitum cibis castrensibus, larido, caseo, & posca.

l. 1. C. de erog. mil. an.

Eiusdem Traiani, vel etiam (si superiores principes, qui libertatem testamenti militaris priores asseruerunt, repetamus) Iulii, Titi, Domitiani, Nervæ exemplo, Constantinus edixit, ut milites possent, sicuti vellent, testamentum facere: ut etiamsi quid in vagina aut clypeo, literis sanguine suo rutilantibus annotaverint, aut in pulvere inscripserint gladio, quo tempore in prælio occumbunt, rata eorum sit ultima voluntas. Non est necesse, militum in hoc genere privilegia, quæ alii collegerunt, hoc loco recensere. Illud solum dico, neglectis illis operosis iuris Civilis solennibus, milites cum testamentum facerent, relictos esse libertati atque simplicitati iuris gentium. Contra bonos mores si quid suis testamentis ascriberent,

l. milites. De testa. mil.

ent, non minus repudiabitur, quam si pa-
ii testatores id fecissent. Id enim Iuri quo- l. si a milite. §. pen. De milit. testam.
: gentium adversatur. Sed quod iuris tan-
a civilis subtilitas exigit, cur privilegio quo-
n militibus testamentum facientibus remit-
:tur, magna profecto causa fuit. Sed &
ımfam. equestri militia & cingulo exorna-
n', etsi in castra missus non sit, sed in co-
:atu principum retentus, ius peculii ca-
:nsis habere, deque eo testari iure militari
'e, ostendit Papinianus. Quod quidem tan- l. pen. De milit. test.
:tiam libentius commemoro, ut Constanti-
onstitutionem de omnium Palatinorum ca-
:nsi peculio magis commendem.
Cæterum ad superiorem eius constitutionem
militari testamento, propius illud acce-
, magisque pertinet, ut observemus, mili-
ıs non tantum in acie & procinctu, sed &
:astris, & ubicunque militant, atque etiam
;unt, Reip. magis quam privatorum suo-
n negotiorum causa licuisse, ut libebat, te-
nentum suum facere. In ipsa vero acie &
:senti periculo aliis quoque, qui ibi iusta ex
sa essent, etsi alioqui milites non essent, per-
Ium fuisse eodem iure testari: ut saltem, si
n morerentur, ratum eorum tale testamen-
n esset. Quod quidem Ulpianus eleganter l. una De bon. poss. ex testam. mil.
:ndit. Sed reliqua breviter persequamur.
ibit Lampridius, Alexandrum Severum olim
:dia, quæ de hostibus capta essent, donavisse
itaneis ducibus & militibus: ut hæredum
quo-

quoque eſſent, ſi & ipſi militarent. Sed longe in hoc genere fuiſſe liberaliorem Conſtantinum accepimus. Primus enim dicitur lege caviſſe, ut qui agri, villæ, oppida, emeritis Comitibus præſertim & Ducibus ſuis, ut olim veteranis omnibus aſſignabantur, ad eorum quoque in univerſum hæredes tranſirent. Quid multis? Quam & militibus gratus eſſet Conſtantinus, & horum magna erga optimum principem eſſet obſervantia, vel ex illa eius intelligi poteſt conſtitutione de Veteranis, in qua & illud narratur. Cum aliquando Conſtantinus introiiſſet principia, ſtatim ab omnibus acclamatum eſſe: Auguſte Conſtantine, Deus te nobis ſervet: Noſtra ſalus, noſtra ſalus, &c. Quo quidem etiam loco relatum eſt, eum voluiſſe, ſtatuiſſeque, veteranos perenni quiete perfrui, nullo civili munere onerari, nihil fiſco pendere, ſive quid emant, ſive vendant. Abuſi quidem non multo poſt ſunt & ocio, & hiſce ſuis privilegiis: ſed caſtigati etiam ſtatim ſunt. Extat Conſtantii edictum, Veteranos, qui ex negligentia vitæ neque rus colunt, nec quid honeſtum peragunt; ſed latrociniis ſe dederunt, privilegiis omnibus exutos puniri debere a Rectoribus provinciarum. Quid multis? Non alio quam Reip. nomine rem militarem Conſtantinus conſervabat. Neque vero latrones armatos pro militibus habuit: imo vero ut Reip. hoſtes caſtigavit. Cæterum bonis non modo armatis, ſed etiam togatis, & vero omnibus qui

l. 2. C. de veteran.

Reip.

operam dabant, atque adeo multis pri-
ıominibus liberaliter de publico dedit, un-
ılerent. Instituerant Romæ Traianus &
ıus Canonem (sic enim appellabatur)
entarium. Constantinus novam suam
eram Romam non minus aluit. Nam
ıisse, ut quotannis populo Constantino-
no octo myriades medimnorum frumen-
rentur, memoriæ traditum est. Ac eius
m filius & hæres Constantinus dimidium
xit. Sed Theodosius paulo post tantun-
ıdiecit. Idem Theodosius testis est, an-
s publicas non tam titulis dignitatum,
ı singulorum virorum meritis, attributas
iberalitate Constantini: easque etiam vult
nodo ad hæredes proprios iure sanguinis
mitti, sed & in extraneos venditionis ti- l. I. C. de
transcribi posse. Erant itaque pepetui anno civil.
m hi reditus, qui de publico percipie-
r. Sicuti & Iustinianus meminit pa- l. ult. C. de
civilium, qui in dotem dabantur. iure dot.
n vero, quod proximum est, sapienter
exit Constantinus, non modo belli ner-
sse numos (quod olim Demosthenes dixit)
e his nullam esse vim rei militaris: sed &
outis esse vim rei militaris: sed & in tri-
esse (quod & Ulpianus prudenter mo-
& ante eum scripsit M. Tullius) univer-
ip. nervos, nullum ut sine his imperii tan-
ı corpus aut consistere possit, aut conti-
Non meum est, sed Cor. Taciti, gravissi-
mi

mi ſcriptoris, dictum: Neque quietem gentium ſine armis, neque arma ſine ſtipendiis, neque ſtipendia ſine tributis haberi poſſe. Quam vero conſtituerit tributorum vectigaliumque rationem æquabilem Conſtantinus, priusquam dicam, facere equidem non poſſum, quin deteſter impium illum Zoſimum, qui temporibus Honorii & Arcadii, cum Conſtantinum non minus quam Chriſtum odiſſet, ac ſi illius infamis eſſet memoria, Eccleſiæ quoque Chriſtianæ nomen infame fore exiſtimaret, impudenter mentitus eſt, Conſtantinum primum inſtituiſſe genus illud turpiſſimi tributi, quod Chryſargyrum vocabatur; & ab iis qui palam & impune ſcortari vellent, aut in luſtris & lupanaribus quæſtum facere, pendebatur fiſco, veluti quædam permiſſæ impudicitiæ merces, & impunitatis in hoc genere precium. Id aliquando ſuſtuliſſe Anaſtaſium Imp. narrat Evagrius, non omnino malus in hoc genere teſtis. quis vero primus id collegerit, non refert: ſed tamen affirmat, multisque etiam argumentis probat, nihil falſum magis dici poſſe, quam, tam turpis & flagitioſi tributi autorem fuiſſe Conſtantinum.

Audio adhuc Romæ in Vaticana bibliotheca extare Græcas Iuliani Apoſtatæ orationes, quibus impius & diſertus conviciator debacchatur in Conſtantinum. Sed adiunctas quoque eſſe audio harum calumniarum graves confutationes, ab Artemio, viro clariſſ. qui dux mili-

tiæ

ab Constantino fuit, scriptas. Verum
his opus est? Nihil ad sempiternam lau-
gloriosius esse potest, quam neminem illis
poribus Ecclesiæ & Christi hostem fuisse,
non bellum etiam Constantino indixerit.
quoque : Ammian. Marcellinus scripsit,
num Constantini memoriam, ut novato-
turbatorisque priscarum legum, & moris
quitus recepti, multis conviciis vexasse.
quis non videt, ieiunum hunc canem, cum
habet quod arrodat, inani sese latratu pa-
:? Quis non intelligit, quid huic calumnia-
doleat: quid eum non solum urat, sed & ad
em prope adigat? veterem nempe idolola-
n a Constantino fuisse sublatam? Certe
um abest (nam ad id, unde sum digressus,
rtor) ut vel turpes augendi sui fisci ratio-
, vel inhonestas colligendæ pecuniæ prætex-
conquisierit Constantinus: ut etiam quod
estissime percipere potuerat, ultro persæpe
iserit. Nam ut in tributis esse, vt dixi,
bat Reip. nervos: sic etiam non ignorabat
od Traianum ingenue olim dixisse ferunt)
um esse veluti lienem: quo increscente, reli-
membra imminui atque contabescere
it. Magna vero, atque adeo rara & singularis
us atque sapientia principis est, iustum hac
in re modum aliquem tenentis. Sed dome-
um habebat exemplum Constantinus, quod
ceretur. Audiebat partem suum Con- Eutrop. lib. 10. Euseb. lib. 1. de vita Const.
tium provincialium magis hominum sin-
orum, quam fisci sui rationem habuisse:
soli-

ſolitumque etiam dicere, publicas opes magis in tuto eſſe, cum a populo adſervantur: idque re ipſa expertum eſſe. An eum potius non imitaretur, quam infamem illam & ſordidam Veſpaſiani avaritiam, ab ipſis quoque mendicis non tam tributum quam ſtipem exigentis? Saltem quid illud Tiberii ſibi vellet, Boni paſtoris eſſe tondere pecus, non deglubere, intelligebat. Habebat quidem ſuum & ærarium & fiſcum valde attritum, & multis bellorum ſumptibus neceſſariis exhauſtum. Sed populum eadem temporum calamitate afflictum eſſe ſciebat. Remiſit itaque illi aliquando quadrantem cuiusdam vectigalis, quod fiſcó pendi quotannis ſolebat. Cenſuiſſe quidem dicitur in Senatu quandoque Iulius Cæſar tertiam tributorum partem remittendam eſſe. Sed de alieno liberalis erat, in rem ſuam. Hoc enim agebat homo ambitioſus, non tam ut populo conſuleret, quam auram popularem ut captaret, ſibique ad ſuam monarchiam hac ratione viam ſterneret. Conſtantini alia & mens fuit, & ſententia. Audiebat Ulpianum pronunciantem, ſterilitatis cauſam eſſe iuſtiſſimam, propter quam poſſeſſores tributis releventur, nam & hoc nomine privati domini ſuis colonis mercedem remittunt. Quid ipſe in hoc genere non ediceret, atque etiam faceret? Suos aliquando in Gallia Heduos per abrupta quoque itinera inviſit. Ubi ſteriles eorum agros vidit, illachrymatus eſt: ultroque ſtatim remiſit & annorum

Euſeb. l. 4. de vit. Conſtant. Appian. l. 2. de bellis civil.

lib. 4. de cenſib.

|uinque reliqua, & maiorem tributorum n. Testem huius rei habemus Heduum emporis oratorem. Hoc certe est boni ipis, non illinere chartis mutas & inanes sed factis eas exprimere, quæ aut sapien-) aliis scriptæ sunt, aut scribi profecto t.

d videamus, quæ fuerit in Imperio Rom. cutio vectigalium atque tributorum. Ve- a proprie appellabant, quæ a publicanis conductorib. pendebantur: percipieban- e vel ex cultu agrorum, qui fere publici : vel ex pascuis publicis, quæ res scriptu- ellabatur: vel ex mercium traiectu, quod tur Portorium. In his Cicero esse ait & bl. nervos, & belli subsidia, & pacis or- ıta. eiusque tempore post Asiatica bel- mpeii, excreverant ad octies mille & entas myriadas drachmarum Atticarum: summam æstimant, octo (ut nunc loqui- millionibus aureorum coronatorum. Sub ibus modo imminuebantur modo auge- r. Ac narrat quidem Corn. Tacitus, Nero- iquando in deliberationem vocasse, an uni- ectigalia remitteret. Sed Senatum, etsi ius animi magnitudinem laudaret, obsti- men, & dixisse eam Imperii dissolutionem Censuisse vero, reprimendam esse Pu- orum acerbitatem. Et quidem Præto- cto in duplum, saltem intra annum, hi intur, si quam vim facerent. Sed Con-

G stan-

ſtantinus, qui iudicabat neceſſariam eſſe acerbiorem aliquam pœnam, cum vectigalia tollere non poſſet, neque id ex Repub. fore intelligeret, edixit perpetuo ut exilio plecteretur publicanus, qui quod non deberetur, exigeret, quod & ad tributorum exactores pertinet.

l. 3. C. de anno & trib.

Tributa proprie appellabantur, quæ pro modo cenſus & facultatum a ſingulis penſitabantur: qui quidem ideo etiam tenebantur facultates omnes ſuas bona fide profiteri apud Cenſorem, (qui & magiſter Cenſus, & Cenſitor appellatus poſtea fuit) ut ab eo æſtimarentur, & pro earum ratione tributa imperarentur, æquabili aliqua proportione. Nam & hoc nomine appellabatur Peræquator: & ſi iuſtum modum non ſervaret, ab eo provocatio erat.

l. qui gravatos C. de cenſib. & cenſit. l. 1. C. de cenſib.

Hucque etiam pertinet lex illa Conſtantini ad Populum: *Quoniam tabularii civitatum per colluſionem potentiorum ſarcinam ad inferiores transferunt: iubemus, ut quisquis ſe gravatum probaverit, ſuam tantum profeſſionem agnoſcat.* Quid multis? Quintus ad M. Ciceronem fratrem Aſiæ proconſulem ſcribens, illud in eo in primis laudat, quod effecerit, ut tributa civitatum ab omnibus, qui earum civitatum fines incolunt, tolerarentur æquabiliter. Nos itaque illud quoque ipſum non in civitatibus Aſiæ modo, ſed & toto terrarum orbe factum eſſe a Conſtantino ſumma laude dignum eſſe, ut eſt, iudicemus.

Nulla

ulla religio vetat, Principes aut vectiga-
xigere, aut tributa: & ita erant instituti
istiani, ut ea pendere non recusarent. Il-
modo curandum fuit, quod Constantino
: erat, ut iusto modo & æquabili exigeren-
& quæ exacta essent, in usum Reipub. im-
lerentur. His ergo conditionibus sensit
stantinus sibi fas esse exigere, quantum sibi
eipub. atque Imperio esse opus intellige-
& quantum potuit, propterea cavit, ut
ito esset tributorum causa. In primis ita-
confirmavit veterem illam legem, sine cen-
el reliquis fundum comparari non posse:
dixit, fundi possessorem semper teneri tam
olitos census, quam ad reliqua omnia. Ve-
est illud, Ius fiscale, privatorum pactione
velli non posse, quicquid tandem inter
orem atque venditorem convenerit: & pos-
ores semper conveniri, etiam præterito-
i reliquorum nomine: cum non tam perso-
quam prædia ipsa hic obligari intelligantur,
n etiam prædiis a fisco distractis, præteriti
poris tributum ab emptore exigi. Hoc ius
nstantino quoque placuit. Iustinianus
o adiecit, venditoris potius quam fisci da-
um & periculum fore, si fundus censua-
enditus ei fuerit, qui solvendo non sit.

l. 2. C. sine censu vel relig.

l. inter debitorem. De pact.

l. Imp. de publica.

l. 36. prædiis. De iure fisci.

Nov. const. 17.

Porro extat Constantini constitutio de ca-
ndis & distrahendis pignoribus tributorum
sa, unde intelligimus, non ipsum modo præ-
m tributarium, sed & alia eius qui tribu-

tum debet, impeti posse, atque etiam recte vendi (quod palam fiebat sub hasta, adhibitis solennibus publicæ auctionis) posse. *Res (inquit) eorum qui fiscalibus debitis per contumaciam satisfacere differunt, distrahantur, comparatoribus data perpetua firmitate possidendi.*

l. 2. & ult. C. si propter pub. pensit. l. 10. Cod. tit. 20.

Non est novum, ut quod pignoris iure venditum est, emptoris sit. Nam & plerumque tutius est, a creditore hypothecario emere, quam ab ipso domino. Qui enim ab illo emit, securus est, nec metuit posteriores aliorum hypothecas. Sed illud novum magis & insolens est, fiscum non modo res, quas habet cum alio communes in solitum alienare recte posse: sed & si plane alienas nullo iure vendiderit, statim dominum facere emptorem, & priori domino non nisi ad pretium actionem, eamque temporalem relinquere. Fuit hoc ius (si ius appellandum est) primum a Zenone Imp. introductum. Constantino vero fuit ignotum, sicuti & aliis Iurisconsultis, qui evinci posse, quod fiscus vendiderit, confessi sunt: quanquam emptorem non duplum, sed simplum tantum pretium petere patiantur.

Observandum autem est, non propter omnem dilationem solvendi tributi statim debitoris bona distrahi, sed propter eam demum, quæ cum aliqua fuerit vel contumacia vel improba mora coniuncta. Id autem & a veteribus Iurisconsultis sumpsisse Constantinus videtur: qui responderunt, pro pecunia tributi,

quod

d sua die solutum non est, quo minus præ-
n iure pignoris distrahatur, oblatam mo- l. 5. §. ult.
riam cautionem non admitti. Neque ta- De censib.
n omnem fisci debitoribus dilationem de-
ari, si quam petant ad pecuniam comparan-
. Cæterum non nisi tres menses in maiori- l. 45. in
summis, in minoribus duos a Magistratu fraudem. §.
posse. Prolixioris autem temporis spa- fiscalibus.
n, esse ab Imperatore postulandum. Omit- De iure fisci.
quod edixit Constantinus, ne executores,
ad tributa exigenda mittuntur, manum in-
nt instrumentis rusticis, aut bobus agrico-
m. De eo enim postea dicam, ubi de re ru-
leges commemorabo.

Ibi debitorum fiscalium contumacia pi-
ribus captis coerceri satis non potest, tan-
in eos etiam ipsos manus iniiciuntur, &
ere quoque fatigandos esse iudicant Roma-
leges. Sed neque statim, neque temere id
: neque cum fieret, humanissimæ lenitatis
nplum intermitti, passus est Constantinus.
olim quidem Labeo iurisconf. adversus eum
, cum in provinciam abiret, pecuniam, quæ
es se esset, ad ærarium professus, non esse resi- Cap. 9. §.
pecuniæ actionem respondit, quia eam pri- ult. Ad leg.
us fisco debebat: & ideo inter debitores eum Iul. pecul.
erri; sic tamen ab eo exigi, ut non modo pi-
is capiatur, mulctave ei dicatur, sed etiam
pus retineatur. Verum tanto magis iudi-
it in eum manus iniici posse, quod prope
idua pecunia esset, quam retineret, & ex ea
ssa fisco deberet, quæ arctissime eum obstrin-

geret. Receperat enim, & retinebat, quod omnino fisci erat. Cæterum si quis non alio nomine debet, quam quod tributum pendendum sit: mitius paulo cum eo agitur. Edixit itaque Constantinus, exactores tributorum, carcere & vinculis in debitores sævire non debere.

l. 2. C. de exact. tribut.

Prima in tributis & optima ratio æquabilitatis conservandæ est, ne quorundam immunitas alios oneret. Nam & rescripsit aliquando Constantinus ad Pacatianum in Britannia sua vicarium, alios pro aliis in hac causa conveniri non debere. Fuit itaque apud veteres prudenter & magna ratione cautum, ne temere quisquam, qui prædium aliquod tributarium possideret, a pensitandis eximeretur. Itaque & Constantius patris sui iudicium secutus statuit, actores quoque suos compellendos esse ad exsoluenda tributa, ne eorum immunitas reliquos provinciales oneraret. A capitatione facilius aliquis eximebatur. Erat autem capitatio genus quoddam personalis (ut ita loquar) tributi, quod capiti sive personæ magis quam rebus aut facultatibus imponebatur: & ab iis etiam, qui nullum censum haberent, nullaque prædia possiderent, exigebatur: sicuti & olim Romæ fuisse Capitecensos accepimus. Ac quidem ab hoc tributo plebem urbanam liberam & immunem esse aliquando Constantinus edixit. Sed quo iustius est tributum quod prædiis imponitur, & pro ratione facultatum penditur, tanto minus est temere quisquam ab eo eximendus.

l. 4. C. de exact. trib.

l. una. C. de capit. civ. censib. exim.

Me-

Mecoenas agens cum Augusto de ratione . recte constituendæ, prudenter monet, ta ex omnibus prædiis, quæ sterilia non , colligi pro ratione & modo fructuum de- Ac Romani quidem Italica prædia libe- se & immunia voluerunt. Sed provincia- saltem quæ tributaria erant, a quocunque em possiderentur, tributum pendebant. & si is ea comparasset, qui personali (ut untur) privilegio immunis erat a capita- e: huius tamen suæ possessionis prædiive a tributum solvebat. Sed neque clericos nptos ab eo fuisse, dictum est libro supe- i. De iis, qui nobiles dicuntur, idem dici- quales olim erant, qui aliqua dignitate ci- vel militari erant præditi, & vel Illustres, Spectabiles, vel Clarissimi, vel Perfectissi- appellabantur, sive etiam qui ab iis pro- ti erant. Hæc (inquam) sive honoris sive eris nobilitas, quæ Cæsarum præcipue nstantinopolitanorum tempore fuit, non ere tribuebat ullam immunitatem vel ributis, vel a muneribus patrimonio- n: quanquam Theodosius testis sit, anti- tus statutum fuisse, ut militibus sine ullo rsus collationis onere agri limitanei assi- arentur, proptereaque facile putarem, nstantinum suis ducibus, comitibus, & litibus Castellanis, quibus, ut antea di- prædia dabat, atque ita assignabat, ut ad um etiam hæredes transirent, donavisse ne immunia & libera ab omni collatione

Dion. l. 52.

l. ult. §. patrimoniorum. De mun. & hon. l. 2. 3. & ult. C. de mun. patrim.

l. ult. C. de fun. limit.

 mune-

munereque tum personali, tum patrimoniali, excepto solo militari officio.

Porro ut esset facilior ratio, & facultas liberior tributorum persolvendorum, edixit Constantinus, ut non minus auro quam argento dependi ea possent. Plinius scribit, veteres Romanos, cum de tributis ageretur, provinciis semper argentum imperitasse, non aurum. Neque tamen existimo tam fuisse postea morosos atque difficiles, ut aureorum numorum solutionem repudiarent. Sed ut æstimatio, si etiam proportio difficilis erat. Ergo Constantinus: *Iubemus* (inquit), *ut pro argenti summa, quam quis thesauris fuerat illaturus, inferendi auri accipiat facultatem: ita ut pro singulis libris argenti, quinos solidos inferat.*

Lib. 33. cap. 3.

l. una. C. de argent. prec.

De solidorum æstimatione dictum est alias sæpe: quanquam & pondus & pretium sæpe iactatum mutatumque fuerit. Certe Ioachimus Camerarius narrat, se appendisse veterem quendam Constantini nummum aureum, ac reperisse pondus denarii unius ac fere quadrantis, appendisse & alterum Diocletiani paulo graviorem, leviorem tamen veteribus illis, qui erant ponderis denariûm duûm. Narrat & Budæus, se vidisse Constantini nostri, & Iuliani & Magnentii aureos, sed ita imminuto pondere, ut seni & semis vix æquarent unciam auri: cum olim quaterni in uncias signarentur. Sed & de libra auri & argenti copiose alii scripserunt. Sane ut hæc Constantini lex suam argenti libram æstimat quinque soli-

solidis aureis: sic Imp. Alexandri constitutio libram auri solidis septuaginta duobus, Arcadii autem & Honorii, libram æris, vigesima solidi aurei parte. Sic enim edicunt, ut pro viginti libris æris, unus auri solidus a provincialibus exigatur. Illud vero præcipue hic observemus, quod colligere hinc possumus, quænam iis temporibus fuerit proportio auri ad argentum, & argenti ad æs: nempe, argentum cum ære collatum, si de æstimatione quæratur, fuisse centuplum: aurum vero cum argento comparatum, fuisse prope quindecuplum: hoc est, ut crassius loquar, & apertius, libram unam argen-i valuisse centum libras æris: auri vero libram, irgenti libras quatuordecim, ac prope dimi-liam. Ac sane ex Plinio etiam intelligi potest, um primum Romæ numus aureus excusus st, eam fuisse proportionem auri ad argentum, uæ est unius ad quindecim. Herodotus suo :mpore in Asia significat aurum cum argento)llatum, non nisi (ut loquitur) τρισδεκαςά-ιον fuisse: qualis est proportio unius ad tredem. Hancque rationem secutus Darius esse vitur, qui in exigendis tributis dicitur singula ıri talenta æstimasse tredecim talentis argenti.)stro iam tempore minus auro, argento vero ıs tributum est. Nam hodie vix est auri ad arntum duodecupla proportio: quam tamen ud Platonem Hipparchus significat esse iu-*simam*. Pollux vero non nisi decuplex aun esse in comparatione argenti scribit, & tenonio Menandri probare id conatur.

l. quoties. C. de suscept.

l. una. C. de collat. æris.

Nunc quoniam rem numariam ingressi sumus, quid præterea Constantinus statuerit, videamus: ut certe res est in Rep. in primis necessaria. Laudarunt olim Romani, multisque vicatim statuis, quas & thure & cereis (ut Cicero scribit) honorabant, ornarunt Marium Gratidianum, quod cum Prætor esset, rem numariam de communi sententia collegii constituisset, edictumque de ea conscriptum edidisset: quo alioqui tempore sic iactabatur numus, ut nemo (quemadmodum inquit Cicero) scire posset, quid haberet. Addit & Plinius, rogationem pertulisse de schola instituenda, in qua iuventus doceretur numos probare, & ab adulterinis probos discernere. Vellem equidem & illud huius Gratidiani edictum extaret, & schola talis retenta esset. Sed quando utrumque hoc beneficium nobis iniquitas temporum invidit, saltem Constantini hac de re leges, quæ supersunt, retineamus. Apud Dionem Mecœnas agens cum Augusto de partibus rationibusque Reipubl. recte & sapienter constituendæ, posteaquam de tributis verba fecit, subiungit de re numaria: Augustum pati non debere, ut quisquam in orbe Romano aut privatim numos cudat, aut aliis mensuris, ponderibus numismatibusve, quam Romanis utatur. Nos quoque post tributarias Constantini leges, numarias iam videamus: quibus & longe plura, quæ & magis necessaria erant, prudenter eum providisse, & bonis legibus sapienter communiisse constat.

Ac

Ac in primis quidem occurrunt duæ illæ nobilissimæ eius constitutiones, de veteris numismatis potestate, quæ libro II. Cod. extant. Prioris verba sunt hæc; *Solidos veterum principum veneratione firmatos, ita tradi & suscipi ab ementibus & distrahentibus iubemus, ut nihil omnino refragationis oriatur; modo ut debiti ponderis sint, & speciei probæ. Scituris universis, his qui aliter fecerint, haud leviter in se vindicandum.*

Dixit aliquando Ulpianus, reprobos numos non liberare solventem. Eos vero demum non esse reprobos, nunc definit Constantinus, qui non modo formam notamque legitimam præ se ferunt insculptam, impressamve: sed & iustum suum pondus habent, & sunt materiæ probæ; & quidem hac lege complectitur tria illa, quæ in numis spectamus: materiam nempe, ex qua conflantur: eiusque & qualitatem & quantitatem: postremo ipsum, ut vocant, characterem, figuramve.

l. 24. eleganter. §. qui reprobos. De pign. act.

Ad materiam quod attinet, non nisi tria metallorum genera sunt, ex quibus numus conflari probus possit: aurum, argentum, æs; ut & olim Romæ Triumviri monetales dicebantur, auri, argenti, æris flatores. Et ne quis stanneos plumbeosve numos haberet, lege Cornelia cautum fuit. Et Plautus in Mostell. fabrum quendam accusat, qui plumbeos cudere solebat. Scio Dionysium Siculum tyrannum suos aliquando Syra-

lege Cornelia cavetur, §. eadem. Ad leg. Corn. de fal.

Syracusanos cœgisse, stanneis numis uti. Et Spartanam, sicuti & Byzantinam monetam, fuisse aliquando plane ferream accepimus. Sed prudentiores fuerunt Romani, qui totum hoc vitiosi numismatis genus reiecerunt. Ac noster quidem Scævola etiam ærosam pecuniam reprobam esse, tollique debere significat. Sed ærosam appellat, quæ plus habet admixti æris, minusque vel auri vel argenti, quam oporteat. Ulpianus quoque ait, lege Cornelia caveri, ut qui in aurum vitii quid addiderit, falsi crimine teneatur. Ut certe vitiosa hæc additamenta tolli, eorumque autores, qui tam multis tam malitiose imponunt, gravissime coerceri oportet. Nam & olim fraus hæc fuit frequens, & sæpe prudentissimum quemque fallebat. Ipse ad Atticum suum scribens Cicero: Vide quæso, (inquit) ne qua lacuna sit in auro. Ego ista non novi. Sed quo minus hæ lacunæ (sic enim vocat, quod in numo, qui aureus habetur, est non aureum) deprehendi possunt, tanto est necesse magis talem imposturam castigari. Neque tamen ignoramus, numos non conflari ex auro argentove, quod omnino purum putumque sit. Satis est, servari iustam illam & publice definitam, certoque iudicio constitutam, passimque adeo receptam commixtionem, quæ necessaria esse visa est ad usum commodiorem. Ea si servetur, esse dicitur (quod in primis requirit Constantinus) species proba. Iustinianus qualitatem appellare videtur, cum statuit, ut si de qualitate

l. 102. creditor. de solut.

l. 2. C. de ponderat.

litate solidorum orta fuerit dubitatio, zygostates per singulas civitates constitutus, pro sua fide atque industria sic dirimat controversiam, ut neque fallatur, neque fallat quenquam.

Quo autem modo veteres definierint hanc (ut appellamus) qualitatem, certo equidem dicere vix possum. Sed valde profecto damnant M. Antonium, quem plurimum ferri denariis admiscuisse scribit Plinius: & Antoninum Caracallam, quem Dion narrat in usu habuisse numos adulterinos, plumbumque argentatum, & æs inauratum, pro argento vel auro suis senatoribus dedisse. Excusant vero Livium Drusum tribunum pl. qui consensu & iudicio populi, cum numos cuderet, argento miscuit octavam æris partem. Sane in Gallia veterum Regum edictis constitutum est, argentum, ex quo numus conflandus est, non nisi vigesima quarta sui parte abesse debere ab solida absolutaque puritate. Hocque ideo argentum, ad hunc modum dilutum, Regium appellant. Sed quo minus is semper servaretur modus, isque summus veluti gradus argenti optimi perpetuo retineretur, per temporum calamitates factum est.

Quod ad materiæ quantitatem (sic enim populariter nunc loqui cogimur) attinet, sapienter edixit Constantinus, iustum pondus servari debere. Ac alio quidem etiam loco significat, suos Quæstores, pecuniam, quæ tributorum nomine solvebatur, solitos esse appendere: edicitque, ut id æqua lance librave fiat. Quo autem

d. l. 1. C. de vet. num. potest.

l. 1. C. de ponderat.

tem modo quantitatem hanc definiant Veteres, vix in universum dici potest. Optandum fortasse esset, publicis sumptibus numos eo pondere excudi, ut non minoris sit rude quam signatum metallum. Sic enim facilius fieret, ut (quod esse debere dixit noster Caius) una esset ubique & eadem pecuniæ potestas: & sublata lucri spe, privatis hominibus omnis occasio monetæ clam excudendæ ablata esset. Sed quoniam, quod optamus, & veteres quidam etiam Iurisperiti non modo optarunt, sed etiam postulavere, nulla spes est, impetrari aliquando ut possit: proximum est, ut quantitatis, de qua nunc loquimur, ad qualitatem proportio, si non omnino æqualis, saltem iusta quædam, & certo modo definita sit. Quanquam rursus per publicas clades non unus semper hic servatus sit modus. Secundo bello Punico, cum ærarium Rom. belli sumptibus non sufficeret, decreto senatus, & populi consensu, as libralis factus est sextantarius: ut qui antea XII. unciarum erat, non nisi duarum unicarum fieret; manente nihilominus veteri eademque æstimatione. Deinde propius instante Hannibale, dicitur etiam factus uncialis. Cæterum si quis privatim numos raserit, teneri lege Cornelia de falsis, dubium non est.

l. 3. de eo quod cert. loco.

l. quicunque. Ad legem Corn. de fals.

Non est satis, numum probæ esse materiæ, iustique ponderis: signari etiam, efformarique debere publica auctoritate & iussu Principis, ut impressus hic character, sit veluti publica testificatio, approbatioque numi, sensit Constanti-

nus.

nus. Privatis certe hominibus ne olim quidem licuisse numum cudere, constat. Nam & Asconius Pedianus testis est, legem Corneliam numariam fuisse de moneta, ne quis privatus pecuniam faceret. Eiusque legis numariæ meminit Cicero III. Verrina. Sed & habebant veteres Romani suos Triumviros monetales, auro, argento, ære, flando, feriendo. Eratque Romæ officina monetæ, vicina templo Iunonis monetæ. Apud Aristotelem lib. I. Polit. legimus, numis impressum esse characterem, ut esset τȣ̃ ποσȣ̃ σημεῖον, nempe ut indicaret ipsam æstimationem lege impositam, in qua sita est tota vis pecuniæ, & veluti substantia, magis certe quam in eius materia; quod & Paulus subtiliter aliquando significavit. l. 1. de contrah. emp.

Missam hanc rem faciam, si illud breviter adiecero, quod Eusebius scribit, noluisse Constantinum suam numis excusis effigiem sic insculpi, ut hominis Deum flexis genibus invocantis speciem præ se ferret.

Ubi rite excusi numi sunt, de eorum æstimatione, quæ non eadem plerumque est, sed sæpe iactari solet, quærendum est. Hac de re agit altera illa, quam antea proferre pollicitus sum, Constantini constitutio, quæ his verbis edita est: *Pro imminutione, quæ in æstimatione solidi forte tractatur, omnium quoque pretia specierum decrescere oportet.*

Brevis est, sed valde obscura lex. Et accidit quidem nescio quo modo plerumque, ut Cæsares Constantinopolitani in suis constitutionibus eden-

edendis verboſi eſſent, ubi non erat multis verbis opus: ubi vero res verboſius explicanda erat, valde conciſi. Conabor tamen, quam propoſitæ legis ſententiam eſſe accepi, familiariter patefacere, & ad uſum communem referre. Hic dicitur prudenter intellexiſſe Conſtantinus, æſtimationem unius alicuius ſpeciei generisve numorum, veluti ſolidorum, imminui non debere: quin itidem iuſta proportione imminuatur aliorum numorum, qui alterius fortaſſe generis ſunt, æſtimatio. Hinc autem recte conſequi, quod ille vult: imminuta nempe ad eum modum & proportionem æſtimatione omnium numorum, aliarum quoque rerum omnium, quæ numo æſtimantur, pretia imminui atque decreſcere, ſicuti & contraria ratione creſcere atque augeri debere. Cæterum ſi unius tantum alicuius generis numorum, veluti ſolidorum, minueretur æſtimatio: reliqui vero numi alterius generis, priorem ſuam retinerent æſtimationem, non conſequeretur, pretia rerum decreſcere. Nam hæc eadem manerent, quod ad eos numos attinet, quorum neque mutata neque imminuta æſtimatio eſt. Quod ad eos vero ſolidos, quorum pretium decrevit, etiam augeri videntur. Quid enim? Finge aurei tantum coronati æſtimationem eſſe imminutam, ut qui æſtimabatur quadraginta quinque aſſibus, nunc ſolum æſtimetur quadraginta. Certe equus, qui antea decem coronatis æſtimatus fuiſſet, iam æſtimabitur undecim coronatis, & decem

aſſibus.

aſſibus. Sic e diverſo, ſi ſolius coronati augeatur æſtimatio, ut qui prius erat aſſium quadraginta, fiat quadraginta quinque: certe iam quod ad eum attinet, decreſcere videbuntur rerum pretia: & equus ille, qui antea æſtimatus fuisſet decem coronatis, iam ſolum æſtimabitur octo coronatis, & aſſibus quadraginta. Eſt quidem revera ſemper eadem æſtimatio, ſi vim & uſum ſpectes. Sed pauciores coronati numerantur, ubi maior eorum æſtimatio eſt: & quo minor facta eſt, tanto etiam plures dabuntur. Cæterum ubi omnium numorum, cuiuscunque generis ſint, æſtimatio, æqua proportione vel augetur vel minuitur, recte dici videtur quod Conſtantinus ait, rerum itidem aliarum omnium pretia vel augeri, vel decreſcere: veluti ſi pro decima parte generaliter numus minuatur: & qui antea decem libras habere dicebatur, iam tantum habeat novem: certe res quæ prius æſtimabatur decem libris, iam novem tantum æſtimabitur. Non de negociatoribus nunc loquor, iisve qui rem, quanti poſſunt, ſemper vendunt, & plurimi faciunt, maximoque æſtimant. Loquor de vera rerum æſtimatione, de qua apud iudicem vel arbitrum quæreretur. Dixi, quam potui ſimpliciſſime, quod ſuperiori Conſtantini conſtitutione tradi, ab ingenioſis hominibus accepi: quod quidem & iuſtum eſſe, & magnum in Reip. uſum habere poſſe, nemo non videt, illudque etiam contineri, ne unius alicuius ſpeciei numorum æſti-

matio vel imminuatur, vel augeatur: quin de aliis omnibus numis, æqua proportione, idem ſtatuatur. Nam alioqui cum multa iniqua fierent, tum vero commercia interturbarentur, & magnæ in Republ. turbæ naſcerentur.

Atque huius quidem etiam loci eſſe videtur illa, quæ eodem Codicis Iuſtiniani tractatu ſubiecta eſt Gratiani, Valentiniani & Theodoſii conſtitutio, obryzatorum omnium ſolidorum uniforme pretium eſſe debere. Vulgus exiſtimat ea lege caveri, pretium numorum ſic in perpetuum ſemel ſtatuendum eſſe, & veluti figendum, ut nunquam vel augeri vel imminui poſſit. Quod quidem tam effici non poteſt, quam & ſtultum & ineptum eſſet, & Reipubl. plerumque pernicioſum, ſi fieret. Sed illud potius, ſicuti accepimus, lex illa edicit, (quod quidem magnæ & prudentiæ & rationis eſt) unius alicuius certæ ſpeciei ſolidorum variam diverſamque æſtimationem eſſe non debere: ac ſi eiusdem & materiæ ſint & ponderis, eiusdem quoque pretii eſſe, tametſi fortaſſe non eadem ſint forma excuſi. Obryzatos autem vocari ſolidos, qui ex auro optimo & puriſſimo conflati ſunt, dubium non eſt. Nam & Plinius ſcribit, obryzum aurum vocari, quod, cum igne probatur, ſimili colore, quo ignis, rubet. Ac ipſe quidem etiam noſter Conſtantinus quodam loco ſolidorum obryzatorum meminit, cum de votorum oblatione loquitur, & hanc (ut appellat) populi devotionem, ſi modum ſervet, ſibi gratam eſſe profitetur.

Plin. lib. 33. cap. 3.

l. una, C. de oblat. vot.

fitetur. Vetus Romæ mos fuit (nam hoc obiter explicandum eſt) ut pro ſalute Principis multa ſolennia vota conciperentur, nuncuparentur, atque etiam religioſe perſolverentur. Itaque & Auguſtus hoc nomine quotannis a Populo Romano veluti ſtipem colligebat. Edixerat autem, ne quis pro ſalute ſua, Imperiive fortuna publica, quicquam voveret, quod ſupra ſuas facultates eſſet. Sed ſimul inſtituerat illas, quas accipiebat, argenti oblationes: quas Claudius Imp. poſtea ſuſtuliſſe dicitur. **Dion. lib. 52. & 58.**

Conſtantinus tam moroſus non fuit, quin illa populi munuſcula, & veluti ſtrenas bene precantis, grato & libenti animo exciperet. Sed tam avarus non fuit, quin largitiones tales ad iuſtum modum revocaret. Qua quidem de re multa utiliter fortaſſe dicere poſſem: ſed me nunc revocat res monetaria, quam ut abſoluam, dicam duas, quæ occurrunt, & ad eam ſanciendam pertinent, abs Conſtantino graviſſimas conſtitutiones editas eſſe, adverſus eos qui falſam monetam excuderent. **l. 1. & 2. C. de falſ. mon.** Conſtat, rem hanc in primis animadvertendam eſſe: veteresque omnem, quæ adhiberi potuit, adhibuiſſe cautionem, ut huic ſpeciei falſi occurrerent. Et ut illa quæ ſatis nota ſunt, nunc non commemorem: extat vetus quidam de re bellica libellus, olim ſcriptus ad Theodoſium Imp. & eius filios, ut numarii & opifices monetæ in aliqua inſula, in quam aliis nullus acceſſus pateat, veluti concludantur. Sed quis (inquit ille) cuſtodiet ipſos cuſtodes? Quod

extremum fuit, Constantinus acerbitate suppliciorum hoc crimen repressit. Iubet itaque adulteros solidorum (sic enim eos vocat) flammarum accensionibus (ut loquitur) tradi, sine ullo provocationis beneficio: neque eorum modo bona publicari, sed & domum ipsam, in qua adulterini numi excusi erunt, ac ne dominum quidem ignorantem excusari, nisi si aut procul abfuerit, aut statim atque resciuit, quod suis in ædibus factum est, ultro prodiderit. Viduis tamen infelicibus, & pupillis innocentibus humaniter parcendum esse monet. Sed interea tutores, qui ignorare, quod in domo pupillari fieret, non debebant, condemnat, tantum ut fisco de suo pendant, quanti domus illa est. Severa profecto lex. Sed necessaria erat, ut modis omnibus tolleretur malum illud, quo vix quicquam est in Rep. magis perniciosum. Ac illa quidem tempora, quibus multos bellis civilibus & tyrannorum exactionibus exhaustos paupertas nihil non & audere & tentare cogebat, severitatem hanc requirebant. Sed neque hic prætermittenda est illa, quæ libro IX. Cod. Theodos. extat Constantini constitutio, adversus eos qui solidi circulum exteriorem inciderint: quos capitali supplicio puniri iubet. Responsum quidem iam antea fuerat, lege Cornelia teneri, qui excusos numos raserit. Sed bonas sæpius leges ferri cogunt mali hominum mores: & grassantibus delictis pœnas exacerbandas esse, veteres monuerunt. Olim apud Aegyptios falsæ monetæ convictis non nisi manus præcidebantur,

l. quicunque ad Leg. Corn. de fals.

tur, ut Diodorus narrat. Nunc cum caput m præciditur, & atrociori etiam ſupplicio maleficium punitur, deterreri tamen homi- audacia non poteſt: vixque ulla adverſus cautio ſatis idonea poteſt excogitari. Illud em præterire non poſſum, quod Paulus re- dit: Eos, qui falſam monetam percuſſe- ſi in totum efformare noluerint, ſuffragio pœnitentiæ abſolvi. Conſtituta re milita- æ Reipubl. neceſſaria defenſio eſt, eiusque ti nervis bene compoſitis, qui in vectigali- & tributis eſſe dicuntur, totaque adeo re etaria, quod magnum eſt Reipubl. tan- vinculum, prudenter deſcripta atque ſan- : magna iacta eſſe videntur quietis publicæ, m, civilis hominum ſocietas exigit, funda- nta. Sed ut iuſtas de bello leges, deque di- lina militari continenda, ut in ocio cives vi- vere ſine iniuria poſſint, neceſſarias eſſe vidit Conſtantinus: ſic etiam gladiatoria domi cer- tamina retineri paſſus non eſt, crudelemque illum totum & ſanguinarium laniſtarum ludum ſuſtulit. Non tulit olim Cato Cenſor, neq; ferre debuit, L. Flaminium, qui ut ſævos ſui ſcorti pa- ſceret oculos, inter epulas iuſſerat reum neſcio quem, rei capitalis damnatum ſecuri cædi. Cur inſani populi talem ludum poſtulantis, inſanas delicias ferret Conſtantinus? Fuerat hic Ro- mæ multis iam annis mos inhumanus, ut multi etiam privati homines ambitioſe populo exhibe- rent paria gladiatorum. Nam & in libris Iuris- conſultorum frequens mentio teſtatorum eſt,

Diod. l. 2

l. qui fal- ſam. Ad. leg. Corn. de falſ.

tale (ut appellabatur) munus dari edive iubentium. Ac tempore quidem Tiberii, senatus consulto cautum fuisse accepimus, ne quis illud dare posset, cui minor quadringentis millibus census esset. Sed interea saltem viri Principes, aut locupletes, ut populo placerent, tanto id magis præstabant. Quid? Ipse Philippus Imp. cum quidem etiam Christianum alioquin se esse fingeret, celebrans, anno ab Urbe condita millesimo, Seculares illos suos ludos, mille gladiatorum paria commisisse dicitur. Sed quanto & Reip. amantior, & Imperio dignior, & vero sui & muneris & nominis religionisque observantior Constantinus, qui lege lata gladiatoriam illam lanienam, quæ non tam hominum est quam ferarum, primus sustulit, & e Rep. Christiana summovit? Verba eius legis in Iustiniani Codice hæc proponuntur: *Cruenta spectacula in ocio civili & domestica quiete non placent. Quapropter omnimodo gladiatores esse prohibemus.*

l. una C. de gladiat.

In Codice Theodosiano: *Cruenta spectacula in ocio civili & domestica quiete non placent. Quapropter qui omnino gladiatores esse prohibemus, eos qui forte delictorum causa hanc conditionem atque sententiam mereri consueverant, metallo magis facies inservire, ut sine sanguine suorum scelerum pœnas agnoscant.*

Edidit hanc constitutionem, quo anno synodum Nicænam coegerat, neque dubium est, quin sancti illi patres, qui concilio intererant, valde eum

eum hoc etiam nomine laudarint. Nam & veteres Christiani tam valde ab gladiatoriis ludis abhorrebant, ut omnino statuerent sibi fas non esse, cruentis illis interesse spectaculis. Quid? Vivo adhuc Constantino personabant illæ Lactantii voces: Eodem facinore spectatorem gladiatorum obstringi, quo & admissorem: ac in his gladiatorum sceleribus non minus eum cruore perfundi, qui spectat, quam qui facit: ne posse immunem esse a sanguine, qui voluit effundi: aut videri non interfecisse, qui interfectori & favet, & præmium postulavit. Fugienda igitur omnia huiusmodi spectacula esse. Cum has conciones audiret Constantinus, an officium suum non faceret? Dicebat olim Cicero: Crudele gladiatorum spectaculum & inhumanum nonnullis videri solet, & haud scio an ita sit, ut nunc fit. Ac Constantino cur ita videretur, & vero cur non dubitaret ita esse, itaque bonis omnibus videri debere, magna profecto causa erat. Fecit itaque quod Principem & pium & humanum, & denique non barbarum facere oportuit. Certe scriptores Ecclesiastici inter res a Constantino præclare gestas non postremo loco numerant, sublatos gladiatores; παύει (inquit Socrates) τὰ μονομάχια. Et Sozomenus: παρὰ ῥωμαίοις ϛότε πρῶτον ἡ τῶν μονομαχῶν ἐκωλύθη θέα. Proferrem aliquot Principes Roman. qui cum multis alioqui vitiis laborarent, hac tamen humanitate fuerunt, ut valde abhorrerent

Lib. 2. Thuscul.

rent ab illis ſpectaculis: nec niſi inviti & prope illachrymantes talia munera populo darent. Sed cum noſtro Conſtantino comparari non poſſunt, neque debent: qui tam non indulſit inſano populo, ut primus auſus ſit etiam invitum ab hoc ludo revocare. Neque tamen efficere potuit, quin aliquando ad ingenium feri homines redierint. Sic ubi mortuus fuit Conſtantinus, contemptam eius legem fuiſſe, & ſuum iterum ludum laniſtas aperuiſſe conſtat: & Eccleſiaſticæ hiſtoriæ narrant, cum temporibus Honorii atque Arcadii quidam ab Oriente Romam veniſſet monachus, & monomachias illas vehementer damnans, ſuo etiam obiecto corpore cuperet eas dirimere, valdeque inſtaret, ut talia certamina tollerentur, lapidibus a populo, qui hanc ſibi voluptatem eripi non ferebat, obrutum eſſe: eaque re commotos Honorium atque Arcadium Impp. legem de hiſce ludis gladiatoriis tollendis repetiiſſe, Conſtantinique iudicium confirmaſſe. Sed difficile erat, laniſtas cum ſuis gladiatoribus, retiariis, ſecutoribus, mirmillonibus, hoplomachis, & tota illa carnificum cohorte, urbe pellere atque eiicere. Porro tam ſeverus & tetricus, & ab omni ludo abhorrens non fuit Conſtantinus, quin Gymnici agonis, qui incruentus erat, ſpectacula, oblectamenti cauſa populo reliquerit. Qua de re quædam eius extat conſtitutio. Laudat quidem in ſuis Epiſtolis Plinius Trebonium ſuum Rufinum, quod cum Duumvir Viennæ eſſet, Gymnicum agona lege lata ſuſtulerit; quo nomine accuſatum fuiſſe narrat: ſed fuiſſe

l. 1. C. de ſpectac.

fuisse etiam a Traiano Imp. absolutum scribit. Si sustulit Gymnica illa certamina, quæ humano sanguine respergebantur, (quales illi erant ludi funebres, in quibus bustuarii gladiatores committebantur,) bene profecto & sapienter fecit, & erat laude quam accusatione dignior. Sed Gymnicum agona, qui virtutis tantum causa exercebatur, non magis damnare quisquam possit, quam colluctationem, aut pancratium. Huius vero generis spectaculis, ut Consules populum oblectarent, permisit etiam lege lata Iustinianus. Quid? In eodem illo suo de spectaculis tractatu, dignam esse putavit, quam commendaret, legem Valentiniani, Gratiani, & Theodosii, ludis Circensibus tam valde faventem, ut aurigas qui in iis equos agitant, nullo præter Circense certamen supplicio, si deliquerint, afficiendos esse profiteatur. Laudat tamen Valentinianum Ambrosius, quod cum ludis Circensibus nimium oblectari diceretur, sic sese castigarit, ut ne solennibus quidem Principum natalibus eos celebrari pateretur. Sed populo ludorum omnem oblectationem adimere vix boni principes possunt, neque semper opus est. Extat quædam Arcadii atque Honorii constitutio de Maiuma, ut eius festi lætitia provincialibus reddatur. Ludus erat, qui mense Maio celebrabatur, non dissimilis (ut Cicero appellat) Tiberinæ decursioni, cum plebs Romana ad maritimam civitatem Ostiam secundo Tiberi decurrens, iaculandis aquis sese oblectabat.

l. eos qui. C. de spect.

Sed illas populares ſive delicias ſive ineptias omitto: quanquam laudandæ leges ſint, quæ iuſtum in iis modum ſervari præcipiant. Illud vero & lubentius laudo, & maiori etiam laude dignum eſt, quod Gymnaſia bonarum artium, literarumque ludos, Conſtantinus conſervarit, multisque etiam modis auxerit atque ornarit. Ac ſuperiori quidem libro dictum copioſe eſt, de ſcholis Eccleſiaſticis. De civilibus, quæ liberalium artium cuſtodes ſunt, dicendum nunc eſt. Has enim, ut illas, Conſtantino valde curæ fuiſſe ſcimus: & eſſe debere, ſemperque fuiſſe omnibus, qui rempub. resque bonas amant, profitemur. Sed Conſtantini legem prius audiamus.

Medicos, Grammaticos, & alios profeſſores literarum, & doctores Legum, cum uxoribus & liberis, nec non & rebus quas in ſuis civitatibus poſſident, ab omni functione, & ab omnibus muneribus civilib. vel publicis immunes eſſe præcipimus: & neque in provinciis hoſpites recipere, nec ullo fungi munere, nec ad iudicium deduci, nec eximi, vel iniuriam pati: vel ſi quis eos vexaverit, pœna arbitrio iudicis plectetur. Mercedes autem eorum & ſalaria reddi iubemus, quo facilius liberalibus & memoratis artibus multos inſtituant.

Extant libro decimo tertio Codicis Theodoſiani, tres huius generis conſtitutiones Conſtantini: quas in hanc unam Iuſtinianus, ut ſæpe alias fecit, contraxiſſe videtur. Singulas nunc

nunc iterum aut deſcribere aut recitare, non eſt neceſſe. Sed illud obiter obſervandum eſſe puto, primam editam eſſe Sirmii in Pannonia, proximo poſt victum Licinium anno: ſecundam Conſtantinopoli, ſtatim poſt Nicænam ſynodum: tertiam eodem quidem loco, ſed ſeptem poſt annis. Quo magis intelligamus, conſtantem hanc eius fuiſſe atque perpetuam voluntatem: neque impetu quodam & inconſulto calore cæci favoris veluti abreptum eum fuiſſe, ſed certo concilio iudicioque, & ratione diu cogitata commotum. Laudat Euſebius ſapientiſſimum hunc, & (quod maius eſt, eſtque perrarum) vere Chriſtianum principem, quod liberos diligenter ſuos erudiri voluerit, atque etiam curarit: optimisque eos erudiendos tradiderit præceptoribus, non rei tantum (ut fit) militaris, ſed religionis in primis doctrinæque Chriſtianæ, & Iuris deinde Civilis, ut & aliarum bonarum literarum. Cæterum ut ſuæ priuatim familiæ (cuius tamen bonam inſtitutionem etiam Reipublicæ valde ſalutarem fore ſciebat) & Imperio recte hac ratione conſultum eſſe voluit: ſic etiam voluit alios bonos patresfamilias ad ſui exempli imitationem revocare: & interea, quæ ad hanc rem neceſſaria eſſe videbantur, publice ſuppeditare. Non meum eſt, ſed Sexti Aurelii Victoris vetus dictum, Conſtantinum nutriiſſe artes bonas præcipueque ſtudia literarum. Et ſane cum Lactantium Firmianum, qui Nicomediæ multis annis bonas literas do-

docuerat, filio suo Crispo præceptorem in Gallia dedit, præstantem magnumque non eloquentiæ tantum (quæ in eo summa fuit, & iis præsertim temporibus, plane admirabilis atque singularis) sed & religionis veræ & pietatis doctorem: eumque ipse iam senem, & ab ingratis auditoribus desertum, tantopere coluit: non obscure significavit, sese talem esse in hoc quoque genere principem, qualis & esse dicebatur, & debebat esse. Ac domesticum quidem etiam patris sui exemplum, quod imitaretur, habebat. Quam enim is Constantinus scholis literarum tuendis curam impenderit, quamque omnia quæ potuit, liberaliter suppeditarit, vel ex unius Eumenii rhetoris, qui eo tempore cum esset magister sacræ memoriæ, scholis Cliviensium præfectus fuit, oratione non ignobili ad Præsidem Galliarum habita, intelligi facile potest. Huius certe orationis memoria recens adhuc erat, & aures Constantini circumsonabat. Denique hic videbat Licinium, quem invitus habebat collegam & veluti consortem Imperii, tam esse literis omnibus infensum atque iniquum, ut eas etiam publice damnare auderet, & appellare pestem Reipublicæ: cum quidem earum tam esset ipse ignarus atque rudis, ut ne decretis quidem suis nomen subscribere suum posset, quod plane vereque fuit, nescire literas. Huius igitur impuri barbarique tyranni furores, ne, quam ruinam minabantur, darent, repressit Constan-

stan-

ſtantinus: bonamque literarum bonarum cauſam acerrime, ut debuit, defendit, neque ſane in hoc genere vel ab ipſo Traiano vinci voluiſſet. Plinii ad Traianum hæc oratio eſt plena gratulationis atque laudis iuſtiſſimæ: Quid, vitam? quid, mores iuventutis, quam principaliter formas? Quem honorem dicendi magiſtris? quam dignitatem ſapientiæ doctoribus habes? Ut ſub te & ſpiritum & ſanguinem, & patriam receperunt ſtudia, quæ priorum temporum immanitas exiliis puniebat, cum ſibi omnium vitiorum conſcius princeps, inimicas vitiis artes, non odio magis quam reverentia relegabat. At tu easdem artes in complexu, oculis, auribus habes.

Si hac oratione ad Conſtantinum utamur, eandemque illi laudem tribuamus, iure id nos facere profecto exiſtimabimus. Magis certe vidit, literas & artes bonas non ſolum non eſſe, quod ille improbe Licinius mentiebatur, peſtem reipublicæ: ſed eſſe ſalutem & vitam, & lucem, & veluti ſolem: neque Reipublicæ tantum, ſed & ipſius Eccleſiæ magnum eſſe decus atque ornamentum. Nam & hanc certe paulo poſt cum peſſundare impius ille, ſed minime alioqui hebes, Iulianus vellet, & vim literarum atque eruditionis intelligeret, Chriſtianis pueris ludos literarum obſtruxit, quos aliis tamen profanæ ſuæ ſectæ addictis aperuit. Nam & eius etiamnum lex eſt in Iuſtiniani Codice, quæ ſtatuit, magiſtros, doctoreſque præſtan- L. magiſtros. C. de prof. & med.

ſtantiſſimos eſſe delingendos, & ordinis iudicio, decretoque Curiæ probandos.

Ut ad Conſtantini noſtri conſtitutionem propius accedam, videor eam recte poſſe appellare Privilegium. Privilegia olim ſæpius appellabantur, quæ de ſingulis hominibus ferebantur, & magis erant unius perſonæ quam cauſæ. De iis proprie loquebatur illa lex duodecim Tabularum: Privilegia, niſi Centuriatis comitiis, ne irroganto. Sic enim Cicero libro tertio de Legibus interpretatur, ſublata ea eſſe, ut de ſingulis hominibus ferri non poſſent, niſi illis comitiis. Sed nonnunquam etiam Privilegium veteres appellant, quod eſt cauſæ magis quam perſonæ: nec de uno aliquo homine, ſed de certo potius quodam hominum ordine fertur. Cuius generis privilegia ſunt, quæ in Iuris civilis libris multa commemorantur, & plerumque Iura ſingularia appellantur. Iulius Paulus, qui librum ſingularem de iure ſingulari ſcripſit, definit Ius ſingulare eſſe quod contra tenorem rationis, propter aliquam utilitatem, auctoritate conſtituentium introductum eſt. Ac conſtat quidem privilegiis nihil eſſe iniuſtius, nihilque in Republica perniciosius, niſi ſi & iuſta eorum cauſa ſit, & iuſtus ſit modus. Sed ubi hæc ſunt, nihil eſt æquius, nihil utilius. Theodoſius & Valentinianus Imperatores prudentiſſimi, aiunt in ſua quadam conſtitutione, ſeſe ſtudiorum reverentia præſtare multa privilegia. Hæc autem profecto iuſtiſſima, ſi ulla

Cap. 16. de legibus.

L. quicquid.

eſſe

poteſt, cauſa eſt, iuris alicuius & beneficii ſin-ris. Illud videndum eſt, ne qui abutantur. **C. de advo. diu. iudic.**

Cæterum non fuiſſe Centuriatis quibusdam itiis opus, cum aliquo privilegio ornan- literatorum hominum ordo eſſet, & litera- n collegiis facile id fuiſſe conceſſum, conſtat. longius rem repetam, Diocletianus Imp. re- ipſit: decreto Decurionum poſſe immunita- n dari antiſtitibus liberalium ſtudiorum, li- t aliis non item poſſit. Et Ulpinanus re- ondit, ambitioſa quidem decreta Decurio- um reſcindi debere, ſi decreverint certam uantitatem alicui de publico præſtari: non eſſe amen reſcindenda, ſi ob liberalem artem id fu- rit conſtitutum. Ob hanc enim cauſam poſſe onſtitui ſalaria. **l. 1. C. de dec. Decur.** **Cap. 4. De decret. ab ord. fact.**

Privilegia, quæ bonarum artium literarum- que doctoribus tribuit ſuperior conſtitutio Conſtantini, conſiſtunt vel in immunitate, vel n honorario, vel in aliqua fori præſcriptione. Sed anteceſſoribus, ut tum appellabantur, hoc eſt, legum & Iuris profeſſoribus, honores etiam iure quodam magis ſingulari additi ſunt. Nam Valentinianus Imp. ſtatuit, Iuriſperitos, qui in urbe Conſtantinopolitana longo tempo- re docuiſſent, vicaria illa dignitate ornari: quam deinde Zeno Imp. ſuis comitibus, qui pro- vincias rexerant, ſummi honoris cauſa conceſſit.

Privilegii, de quo Conſtantinus agit, pri- ma, ut dixi, pars eſt immunitas; ac eam qui- dem ita donat, ut omnem omnino donare videa- tur

tur vacationem ab omnibus non solum personalibus (ut appellantur sed & patrimoniorum muneribus. Verum etsi beneficia Principum latissime etiam nos interpretari debere dicant Iurisconsulti: tamen non recuso, quin verba huius constitutionis Constantinæ paululum restringantur. Mitto, quod Modestinus de excusationibus scribens ait. Illud tantum dico, capitationem posse facile hic intelligi remissam: at non etiam iugationem. Vtor iis verbis, quibus tum Cæsares utebantur. Certe cum a publicis muneribus vacatio generaliter dari dicitur, sæpius id intelligi solet de personalibus. Nam patrimoniorum munera, præsertim ordinaria, non temere cuiquam remittuntur: ac ne Pontificem quidem ab iis excusari, in Pandectis legimus. Et quam acriter reiecti sint Philosophi, atque repulsi, qui talem immunitatem petebant, ostendunt responsa, quæ in Iustiniani libris supersunt. Cæterum, ut auditoria ipsa, in quibus bonæ & liberales disciplinæ docentur, tranquilla, & ab omnibus procul turbis semota esse Leges volunt: sic etiam æquum fuit privatas professorum ædes non interturbari. Ergo Constantinus sua etiam constitutione est complexus, quod Arcadius scribit, Vespasianum, & deinde Adrianum, testatos esse professoribus datam esse immunitatem, ne quem hospitio excipere cogantur: quodque Paulus ait, angariarum præ-

l. ult. §. patrimoniorum. De muneribus & hon.

l. in honoribus §. in Philosophis. De mũ. & hon.

l. professio. C. de munerib. patrim.

l. una C. De stud. lib. ur. Ro.

præstationem, recipiendique hospitis necessitatem, non minus iis quam militibus remitti. Sicuti & Constantinum hac in re secuti sunt Honorius atque Theodosius: & alter deinde cum suo Valentiniano Theodosius.

l. ult. §. ult. De mun. & honor. l. ab his, De vacat. mun.

Secundum in Constantini constitutione privilegium esse notavi, in salario sive honorario professorum. Extat libro duodecimo Codicis Theodosiani quædam Constantini constitutio, in hæc verba: *Nulli salarium tribuatur, nisi ei qui iubentibus nobis specialiter fuerit consecutus*. Meminerat sapientissimus hic Princeps, Alexandrum Severum graviter sæpe dixisse, malum pupillum esse Imperatorem, qui ex provincialium visceribus homines non necessarios, neque Reip. utiles pasceret. Sed rursus intelligebat, improbum ingratumque se fore, si eos, qui necessarii & utiles sunt Reipubl. non pasceret. Ergo specialiter iussit, præceptoribus liberalium studiorum salarium dari: aliis adimi; imitatusque est Antoninum Pium, quem Capitolinus ait, salaria multis subtraxisse, quos ociosos esse videbat, ac dixisse: Nihil esse sordidius, crudeliusve, quam si Rempubl. ii arroderent, qui nihil in eam suo labore conferrent. Interea vero bonarum artium doctoribus, per omnes provincias iussisse & honores & annua salaria deferri. Si extaret vetustissima lex illa Charondæ, qua Diodorus narrat hunc apud suos primum constituisse, publice dari mercedem literarum magistris: eam nunc ego lubenter cum Romano-

l. ult. C. De prof. & med. l. archiatros. C. de metat.

rum Cæsarum legibus conferrem. Sed ut in eorum, & quidem posteriorum temporibus nunc consistamus, memorabile illud est, quod Cassiodorus significat: ipsos etiam Gothorum reges, qui in Italia imperabant paulo ante Iustinianum, voluisse, salarii tardius persoluti professoribus, etiam usuras deberi. Neque dubito, quin Constantino ea lex placuisset, ipsique etiam Iustiniano. Certe memoriæ proditum est, eodem prope tempore Leonem Imp. cum Eulogio philosopho tesseram frumentariam dari iussisset,& quidam submurmurarent, eam militibus potius esse dandam, exclamasse: Utinam is sit aliquando temporum meorum status, ut militum quoque stipendia in literarum magistros transferre possim. Sed cum de honorariis professorum quæritur, imprimis occurrere debet, quod Ulpianus libro 8. de omnibus tribunalibus scripsit: & est in Pandectas relatum, ubi de extraordinariis cognitionibus agitur. Ait, Præsidem provinciæ de mercedibus ius dicere solere, sed præceptoribus tantum studiorum liberalium: Philosophis tamen non dicere; non quia non religiosa res sit philosophia: sed quod hoc primum profiteri eos oporteat, mercenariam se operam spernere. Proinde ne Iuris quidem civilis professoribus ius dicere. Esse quidem rem sanctissimam civilem sapientiam: sed quæ pretio numario non sit æstimanda, nec dehonestanda, dum in iudicio honor petitur, qui in ingressu sacramenti offerri debuit. Quædam

i enim, tametsi honeste accipiantur, inhone-
amen peti. Hæc Ulpianus.
Cæterum ut nulla etiam petitione hic opus
;, nullaque extraordinaria cognitione, esse-
ıæc, de qua nunc agimus, Constantini consti-
o. Magnum vero alioqui liberalium stu-
'um privilegium fuisse, magnumque favo-
ı in illa, quam ultro Prætor extra ordinem
ipiebat, cognitione, agnoscere interea debe-
s. Atque ut magis intelligamus, non pro-
orum tantum, sed & auditorum & discipu-
um habitam esse rationem: meminerimus,
od a Iurisconsultis responsum est: Cum fi-
fam. Romæ degens studiorum causa viati-
n suum alteri credidisset, a Prætore illi dari
raordinariam & utilem actionem, ut id re-
ere ipse possit, & absente patre agere. Sed &
tudiorum causam filiofam. recte mutuum
i posse, neque tum Senatusconsulto Macedo-
no locum fore, placuit. Nam & Ulpianus
ganter ostendit, ad paternæ pietatis officium
tinere, filios non modo alere, sed etiam in stu-
s alere. Et tutor iubetur, mercedes pupilli
eceptoribus constituere. Quod & in causa
pillæ dicitur; nam hanc quoque liberalibus
ibus instituendam esse, ait Iulianus. Denique
pillo in bonorum possessionem misso, ex Car-
niano edicto non solum alimenta præstanda
, sed & necessarias ad studia impensas, Paulus
. Quid reliqua commemorem, favore studio-
m, singulari iure constituta? Prætor absentiam

l. cum filiusfam. Si cert. pet.
l. si longius §. 1. De Iudic.
l. Iulianus. §. quod dicitur. ad Sc. Maced.
l. Macedoniani. C. eod. tit.
l. quæ pater filio. Famil. erscisc.
l. cum plures §. tutor. D. admit. tut.
l. qui filium. Ubi pupil. educ. deb.
l. de bonis. §. non solum. De Carb. edict.

studiorum causa, prope ut eam quæ esset Reipublicæ causa, iustissimam esse iudicat, & singulari favore prosequitur. Sed neque ante annos vigintiquinque, quenquam prætextu publicorum munerum posse avocari a studiis & schola, rescriptum est. Quæ res facit, ut non omnino etiam insolens esse videatur, quod in hac Constantini constitutione postremo loco notavimus, privilegio quodam & præscriptione fori defendi professores, ne litis causa temere alio avocentur atque distrahantur. Quale deinde privilegium & studiosis ipsis discipulis concessum fuisse, Iustinianus significat. Scribit enim Constantinopolitana in schola, Præfectum urbis fuisse iudicem adolescentum, qui Iuri civili in ea operam dabant. In Beritiensi vero civitate (quæ Legum altera erat Academia) vel præsidem Phœniciæ, vel episcopum, vel professores ipsos. Sed quia totam hanc rem apertius postea explicuit Fridericus Aenobarbus Imperator, & suam constitutionem de scholasticorum privilegiis, cum Constantini & Iustiniani Legibus legi voluit, & superiorum in hoc genere principum beneficia superavit: & nos ex eorum numero esse videamur, quibus ille favisse videtur: & eius favorem, omnibus nostri ordinis hominibus, aliisque magis atque magis notum esse cupimus: iuvat, pro coronide, hanc optimi principis Germanici nobilem constitutionem subiicere. Nam etsi molesta verbositate laborare videatur, neque ullam habeat orationis illecebram: tamen

l. nec non, Ex quibus caus. mai.

l. 1. & 2. C. Qui ætat. vel prof. se excus.

nimium

nimium non ſolum delicati atque moroſi, ſed etiam ingrati eſſemus, ſi propterea eam faſtidiamus: nimium etiam iniqui, ſi eorum, quibus ſcripta eſt, temporum linguam non excuſemus.

Habita ſuper hoc diligenti inquiſitione epiſcoporum, abbatum, ducum, & omnium iudicum, & aliorum procerum ſacri noſtri palatii examinatione, omnibus qui cauſa ſtudiorum peregrinantur, ſcholaribus, & maxime divinarum atque ſacrarum legum profeſſoribus, hoc noſtræ pietatis beneficium indulgemus, ut ad loca, in quibus literarum exercentur ſtudia, tam ipſi quam eorum nuncii veniant, & in eis ſecure habitent. Dignum namque exiſtimamus, ut cum omnes bona facientes noſtram laudem & protectionem omni modo mereantur, quorum ſcientia totus illuminatur mundus, & ad obediendum Deo & nobis eius miniſtris vita ſubiectorum informatur, quadam ſpeciali dilectione eos ab omni iniuria defendamus. Quis enim eorum non miſereatur, qui amore ſcientiæ exules facti, de divitibus pauperes, ſemetipſos exinaniunt, vitam ſuam multis periculis exponunt, & a viliſſimis ſæpe hominibus (quod graviter ferendum eſt) corporales iniurias ſine cauſa perferunt? Hac igitur generali & in perpetuum valitura lege decernimus, ut nullus de cætero tam audax inveniatur, qui aliquam ſcholaribus iniuriam inferre præſumat, nec ob alterius cuiuscunque provinciæ delictum ſive debitum (quod aliquando ex perverſa conſuetudine factum audivimus) aliquod

damnum eis inferat: scituris huiusmodi sacræ constitutionis temeratoribus & etiam ipsis locorum rectoribus, qui hoc vindicare neglexerint, restitutionem rerum ablatarum ab omnibus exigendam in quadruplum: notaque infamiæ eis ipso iure irroganda, dignitate sua se carituros in perpetuum. Veruntamen si litem eis quispiam super aliquo negotio movere voluerit, huius rei optione data scholaribus, eos coram domino vel magistro suo, vel ipsius civitatis episcopo, quibus hanc iurisdictionem dedimus, conveniat. Qui vero ad alium iudicem eos trahere tentaverit, etiam si causa iustissima fuerit, a tali conamine cadat. Hanc autem legem inter Imperiales Constitutiones, scilicet sub titulo: Ne filius pro patre, &c. inseri iussimus. Datum apud Roncalias, anno Domini MCLVIII. mense Novembris.

Fridericus, qui Aenobarbus dictus est, Germaniæ Imperator fortissimus, princepsque prudentissimus, cum totam subegisset Insubriam, ut Remp. constitueret, iuridicos Italiæ conventus indixit ad Roncalias, civitatem supra Padum: ibique paulo post, anno sui Imperii sexto, edidit hanc de scholis, earumque privilegiis legem: quam & in ipsum Constitutionum codicem inseri iussit, ut maior illius esset auctoritas, magisque perpetua memoria. Nam & sine his scholis, Rempubl. quam constituebat, diuturnam esse non posse videbat, & scholas sine præsidio singulari diu consistere non posse intelligebat. Meminerat, Lotharium Imp. paulo ante

ante iussisse, libros Iuris civilis in lucem revocatos publice prælegi. Audiebat, Carolum magnum debellatis Langobardis, & Papiæ scholam instituisse, & Bononiæ academiam instaurasse. Sed Principum adhuc favore & defensione hæc gymnasia opus habere vidit: & ut ea magis atque magis tueretur, ad se in primis pertinere iudicavit. Laudatur Alexander Severus Imp. quod non sua modo purpura protexit, sed & obiecto suo corpore aliquando defendit Ulpianum, adversus vim & furorem militum irruentium. An non multo maiori dignus laude est noster Fridericus, qui scholasticos studiosorum cœtus multo meliori præsidio texit, & illa in primis divinarum humanarumque rerum studia optima, quantum potuit, fovit?

Sunt autem huiusce constitutionis præcipua capita duo. Primum illud & summum esse interpretamur, ne qua pro alio oppignoratione, ac veluti manus iniectione scholastici tenerentur, aut vexarentur. Ut quod postea in hoc genere suis clericis tribuit Gregorius XI, multo meliori iure Fridericum intelligamus studiosis scholasticis tribuisse: ut certe in his erat maior, meliorque, quam in illis, spes & portio Ecclesiæ. Sustulerat quidem olim Iustinianus in universum tales (ut appellat) ἐνεχυριασμοὺς, vel (ut veteres appellarunt) ἀνδροληψίας. Sed cum barbara deinde tempora in usum revocassent talem barbariem, novo fuit opus privilegio, ut saltem schola-

ſtici hoc vinculo vinciri, & a ſtudiis abduci non poſſent. Huc autem proprie pertinere hanc conſtitutionem, ipſe etiam indicat titulus, ad quem eam referri diſerte præcepit Fridericus. Eius enim tituli argumentum eſt, ne alius pro alio conveniatur.

Alterum huius legis caput eſt, & beneficium, ne litium occaſione diſtrahantur ſtudioſorum conventus, aut ſcholaſtici iniquis iudiciis vexentur. Hos itaque, ſi qua lis ſit, poſſe ſibi iudicem deligere, vel doctorem ſuum, vel epiſcopum. Hic enim rurſus iis tribuitur, quod clericis tribui ſolet. Et quos tandem vel Epiſcopus vel Eccleſia magis clericorum loco habere debet, quam adoleſcentes bonæ ſpei, ſtudioſos religionis atque literarum? Milites, ne a ſuis ſignis avocentur, ſi litigandum ſit, ducem ſuum habent iudicem. Placuit, deteriori vel loco vel conditione ſcholaſticos eſſe non debere. Longior in hac cauſa fortaſſe fui, quam eſſet neceſſe, quamque prius ipſe propoſueram: ſed amor & reverentia bonorum ſtudiorum longiorem me fecit: & boni viri facile in hac cauſa homini in ſcholis educato ignoſcent.

l. mag. C. de Iurisd.

l. ult. C. de re mil.

Ut eos qui ingenia excolerent, mirifice complexus Conſtantinus eſt: ſic & bonos agricolas, qui Reipub. valde neceſſarii ſunt & utiles, adiuvare, remque ruſticam tueri, ut debuit, etiam voluit, neque ſuperſtitione aliqua ab hoc favore abduci ſe paſſus eſt. Extat eius conſtitutio in hæc verba:

l. 3. C. de feriis.

Omnes

*Omnes iudices, urbanæque plebes, & cun-
rum artium officia, venerabili die solis quie-
nt. Ruri tamen positi, agrorum cultura li-
e licenterque inserviant: quoniam frequen-
evenit, ut non alio die aptius frumenta sul-
, & vineæ scrobibus commendentur: & ne
casione momenti pereat commoditas, cælesti
ovisione concessa.*

Superstitiosam dierum observationem, quæ el aliqua religione conscientias hominum obringere vellet, vel tanquam Dei cultus, omnino necessaria esse fingeretur, & eius pars quædam omnino haberetur, vel denique ad veteris Iudaismi morem exigeretur, religionis veræ raio non admittit. Sed politiæ & ordinis civiis gratia, aliquod in ipsa etiam Ecclesia dierum discrimen, quod populus observet, esse oportet. Illud vero ipsum sic indixit Constantinus, ut neque ad superstitionem aliquam deflecteret, neque noceret Reip. Leges de feriis olim pertinuisse ad ius Pontificium, Cicero scribit in libris de Legibus. Sed profano illo iure sublato, ad suam eas curam Constantinus, ut politiam Ecclesiasticam, sapienter revocavit. Quid primum hic statuerit, Sozomenus scriptor historiæ Ecclesiasticæ his verbis exponit: τὴν κυριακὴν καλουμένην, ἡμέραν, καὶ τὴν πρὸ τῆς ἑβδόμης ἐνομοθέτησε δικαστηρίων καὶ τῶν ἄλλων πραγμάτων σχολὴν ἄγειν πάντας, καὶ ἐν εὐχαῖς καὶ λιταῖς τὸ θεῖον θεραπεύειν. Quod, de die sexto, quem Veneri

aſcribere ſolemus, ſcribit, addititium videtur. Nam neque ulla eius in Conſtantini lege mentio eſt: neque temere cumulandæ feriæ ſunt. Diei dominici (ut nunc quoque vocatur) meminit ipſa quoque Ioannis Apocalypſis: ut antiquiſſimam eſſe obſervationem meminerimus. Quibus autem ſtudiis Conſtantinum ait Sozomenus voluiſſe eum diem, quo alioqui ab aliis negotiis ocium & quies eſt, occupari, libenter equidem audio & accipio. Sed opera tamen ruſtica, in quibus vel mora vel procraſtinatio magnum haberet periculum, prudenter excipi, Reip. intererat: & ſalva religione fieri potuit. Certe ne ipſis quidem olim ethnicis, ſi qui in media illa ſuperſtitione paulo cordatiores fuerunt, hæc prudentia defuit. Narrant Scævolam conſultum, quid feriis agere liceret? reſpondiſſe: Quod prætermiſſum noceret. Quid? quod CHRISTVS diſertis verbis in hoc genere docuerat, homines etiam profani ſecuti ſunt.

Extat enim hæc quoque apud Macrobium ſententia: Si bos in ſpecum incidiſſet, eumque paterfam. adhibitis operis liberaſſet, non eſt viſus ferias polluiſſe. Athenienſes quidem aliquando maiori ſuperſtitione coluerunt ſua illa Plynteria, quam ſua unquam Iudæi Sabbatha. Nam iis diebus non modo, vel ſi ſumma urgeret neceſſitas, quicquam facere nefas eſſe putabant, ſed templum etiam claudebant. O ſemper ineptas, nimisque otioſas ſtultorum ferias.

Xenoph. lib. 1. ἑλλην.

Sed

d graviores fuerunt Romani, quam ut tam
lde vel insanirent, vel ineptirent. Ergo &
eorum poetis audire Constantinus potuit:
uippe etiam festis quædam exercere diebus
as & iura sinunt; rivos deducere, nulla
eligio vetuit: segeti prætendere sepem,
nsidias avibus moliri, incendere vepres,
alantumque gregem fluvio mersare salubri.

Columela libro 2. de Re rust. cap. 22. laudat
æc Virgilii carmina: idemque veteres Ponti-
icum Romanorum leges hac de re commemo-
rat, & cum Virgilii versibus confert atque com-
mittit.

Sed & Traianum rescripsisse ait Vlpianus, **l. penult.**
ea quæ ad disciplinam militarem pertinerent, **de feriis.**
etiam feriatis diebus peragenda esse. Idipsum itaque Constantinus statuit de iis; quæ ad rem rusticam pertinerent. Difficile est autem hic homines ita continere, ut modum servent, neque aut fanatici sint, aut profani. Sane Leo, qui post Iustinianum imperavit, lege lata iussit, σχολάζειν κατὰ τὴν κυριακὴν καὶ τοὺς γεωργοὺς. Scio quæ fuerit Græculorum, eo præsertim tempore, & vanitas & superstitio. Potuit tamen iusta esse causa, cur Leoni aliud placuerit quam Constantino. Neque tamen agricolas esse profanos voluit Constantinus, aut a sacris alienos aut vero sic suis semper operibus tanquam glebæ addictos, ut nihil haberent otii ad cultum Dei & curam religionis; sed ubi iusta eos causa evocaret, & necessitas premeret, noluit superstitione retardari. Ipse etiam Mo-

Moſes, cum ſolennes ſuos dies feſtos inſtitueret, agriculturæ & operum ruſticorum rationem habuiſſe videtur: ut quum nihil eſſet quod in agris ageretur, eo maxime tempore ferias religioſas indixerit: & tamen eum etiam modum ſervavit, ut præter Sabbata, toto anno non niſi ſeptem dies feriatos eſſe iuſſerit. Sane ut magis atque magis opera illa ruſtica, ne interturbarentur, adiuvaret Conſtantinus, alteram quoque legem edidit, his verbis: *Nunquam ſationibus vel colligendis frugibus inſiſtentes agricolæ, ad extraordinaria onera trahantur; cum providentiæ ſit, opportuno tempore his neceſſitatibus ſatisfacere.*

l. 1. C. De agric. & cenſ.

Scribit Ulpianus, Marcum Imp. oratione olim ſua expreſſiſſe, ne quis meſſium vindemiarumque tempore adverſarium cogat in iudicium venire: quia occupati circa rem ruſticam, in forum compellendi non ſint. Rationem hanc magis explicat Calliſtratus: Deſtituetur (inquit) annonæ præbitio, ſi avocentur ab opere ruſtici. Omitto illud Ciceronis in Verrem: Miſerum atque iniquum eſſe, ex agro homines traduci in forum, ab aratro ad ſubſellia, ab uſu rerum ruſticarum ad inſolitam litem atque iudicium. Illud dico, iuſtas ſaltem fuiſſe meſſium vindemiarumque tempore ferias, ut interea forum a iudiciis frigeret, cum ferueret opus in agris. Haſce res prolatas (ſic enim a Romanis appellabantur) in omni Repub. neceſſarias eſſe, nemo non videt. Ac eo tamen tempore ius dici poſſe de rebus, quæ tempore peri-

l. 1. De Feriis.

l. 2. De nund.

perituræ sunt, aut si dies actionis exiturus est: aut si causa sit, cuius favor omnem moram reiicit, veluti ut tutores dentur, ut alimenta constituantur, iurisconsulti prudenter tradiderunt. Ut vero ad onera extraordinaria distrahantur agricolæ, quo maxime tempore rei rusticæ incumbere debent, vix ulla satis iusta causa esse posse videtur. Id enim si temere fiat, non modo (quod ait Poeta) abductis squalebunt arva colonis: sed & civitates contabescent, & respublica propter annonæ inopiam in summum discrimen veniet.

Cæterum quia agricolæ ruri frustra erunt, & erunt ociosi, nisi si suo instrumento utantur: Constantinus tertiam quandam in hanc quoque rem tulit legem singularem, quam cum Sirmii in Pannonia esset, ad omnes provinciales scriptam edidit his verbis: *Executores, a quocunque iudice dati ad exigenda debita, quæ civiliter poscuntur, servos aratores, aut boues aratorios, aut instrumentum aratorium, pignoris causa, de possessionibus non abstrahant: ex quo tributorum illatio retardatur. Si quis igitur intercessor, aut creditor, vel præfectus pagi, vel vici, vel decurio, in hac re fuerit detectus: æstimando a iudice supplicio subiugetur.* l. executores. C. quæ res pign. dari poss.

Hæc constitutio proponitur etiam lib. II. Codicis Theodos. non iisdem omnino quidem verbis, sed eadem prope sententia: & paulo etiam liberaliori, cum ne tributorum quidem nomine capi velit instrumenta rustica. Secuti & Con-

Constantini exemplum. Honorius & Theodosius II rescripserunt in universum, pignorum gratia aliquid, quod ad culturam agri pertinet, auferri non debere. Scribunt autem ad Probum Comitem sacrarum largitionum, ad quem pertinebat procuratio fiscalis pecuniæ, quæ liberalitati principum subserviret. Ut tanto magis intelligamus, hoc quoque rescriptum eo pertinuisse, ut ne eius quidem pecuniæ nomine instrumenta rustica tenerentur. Sane Quintilianus ipse lib. 8. cap. 9. significat legem aliquam Romæ fuisse, quæ vetabat aratrum pignori accipere. Sed & Mosaica lex olim vetabat, molarum, sine quibus annona præberi non potest, saxum superius, atque inferius oppignorari. Moses hasce duas molarum partes appellat Rachaim & Raceb. Nostri Iurisconsulti, Catillum & Metam. Sed non minus necessaria sunt ad usum hominum, & tuendam humani victus rationem, quæ ad agros colendos necessaria sunt. Quid multis? Annis post Constantinum prope nongentis, Imp. Fridericus constitutionem edidit, quæ testis esset omnibus temporibus, bonis principibus valde rem hanc curæ esse. Illius verba si quis requirat, ascribere hoc loco non gravabor, cum & ad Constantini legem proxime accedant, & edictum Reip. salutare, & sæpe etiam repetendum contineant, & vero propterea etiam in Codicem Iustiniani inserta sint.

l. pignorū. C. quæ res ping. obli. poss.

Agricultores circa rem rusticam occupati, dum villis insident, dum agros colunt, securi sint

in

quacunque parte terrarum: ita ut nullus in- iatur tam audax, ut personas, boves & orum instrumenta, aut si quid aliud sit, d ad agrorum operam rusticam pertineat, adere, aut capere, aut violenter auferre præ- nat. Si quis autem huiusmodi statutum ausu nerario violare præsumpserit: in quadru- um ablata restituat, infamiæ notam ipso iure currat, imperiali animadversione nihilominus miendus.

Diodorus Siculus libro secundo suæ Biblio- iecæ, laudat quidem Græcos antiquos legum- itores, qui, ne instrumenta rustica pignori aperentur, etiam prohibuerunt: sed eosdem alde reprehendit, quod interea permitterent usticos ipsos & agricolas capi, atque in car- erem abduci. Constantinus vero cum eo- um etiam rastris caveret, corporibus certe multo magis cavisse intelligendus est. Dixit aliquando Cicero, nihil tam regale videri, quam studium agri colendi. Sed multo tamen (ut ita loquar) regalius esse sensit Constantinus, studium agri colendi bonis sanctisque legibus tueri atque adiuvare. Itaque & ne aliquando agrorum cultura desereretur, statuit ascriptos colonos a prædiis distrahi, etsi id domini ve- lint, non posse. Nam & hi coloni, fundorum magis, quibus adscribebantur, servi erant, quam ipsorum dominorum. Nam etsi ab his manumit- terentur, tamen glebæ addicti manebant, cæte- ra licet liberi: cumque filiis agros adhuc eos- dem colere tenebantur. Visa etiam est veteri- bus

bus utilis in Republ. conditio talium agricolarum, quæ rem rusticam bene tueretur. Neque tamen hos prædiis magis alligavit Constantinus, quam esse alligandos prudens antiquitas iudicavit. In Pandectis extant veterum prudentum responsa: Inutile esse legatum, si quis inquilinos (inquilinos vocant colonos ascriptitios) sine prædiis, quibus adhærent, legaverit. Quid Constantinus? Ne ipsos quidem dominos, cum prædia alienant, posse sibi colonos illos retinere, statuit. Sic enim ait: *Si quis prædium vendere voluerit, vel donare; retinere sibi transferendos ad alia loca colonos privata pactione non possit. Qui enim colonos utiles credunt, aut cum prædiis eos tenere debent, aut profuturos aliis derelinquere, si ipsi prædium sibi prodesse desperent.*

l. 112. De legat. 1.

l. si quis prædium. C. de agri. & censi.

Fuit autem illud magnæ interea humanitatis, quod alia lege statuit, cum inter cohæredes vel socios bona dividuntur, ne dividutur, ascriptitiorum agnatio, aut affinitas: sed apud unum tota & integra maneat. Cum agnationem separari vetat, intelligit & filios sequi patrem ascriptitium. Affinitatis vero nomine, coniuges ipsos non divelli significat.

l. possessionum. C. commun. utriusque iud.

Priusquam Constantini leges de re rustica missas faciam, adiicienda una est, quæ quidem in Iustiniani Codice non est, sed extat apud Iulium Frontinum de limitibus agrorum in hæc verba:

IMP.

IMP. CONSTANTINVS AD UNIVERSOS PROVINCIALES.

Si finalis controversia fuerit, tunc demum arbiter non negetur, cum intra quinque pedes locum, de quo agitur apud præsidem, esse constituerit: cum de maiore spacio causa quædam non finalis, sed proprietatis, apud ipsum præsidem debeat terminari. Et si socius quid petat a socio, ante præses iudicet an præstari aliquid oporteat: & tunc demum illud per arbitros restituatur, quod constiterit esse solvendum. Dat. K. August. Basso & Abladio Coss.

Constantinus hac constitutione non tam ius aliquod novum edere, quam veterem XII. Tabularum Maniliamque legem, sive, ut alii legunt, Mamiliam, confirmare videtur. Cicero lib. I. de legibus ait: In controversia de finibus, usucapionem XII. Tabulas intra quinque pedes esse noluisse. Videbant huius legis autores decemviri, rei rusticæ & agriculturæ causam postulare, ut inter agros confines, vacuum aliquod liberumque spatium esset, quo uterque vicinus non solum ire, agere, sed & aratrum circumvertere commode posset. Itaque iussere quinque pedes medios ita relinqui communes utrique vicino, atque ita veluti publicos, ut ne usucapi quidem ab aliquo privatim possent. Secuta est lex Manilia, sive Mamilia, cuius eodem etiam loco Cicero meminit, ut arbiter fines ita regeret: nempe ut de his quinque pedum finibus contro-

versia non tam iudicis cognitionem, quam agri mensoris artem & operam requireret. Magis enim facti, quam iuris quæstio in ea versabatur. Si de maiori spatio lis erat, iam certe proprietatis controversia esse de loco, non de fine dicebatur, & ad iudicis cognitionem pertinere. Aggenus Urbicus Frontini vetus interpres, multo id etiam magis explicat. Sed res longiorem interpretationem non requirit. Const. autem lex eo tantum pertinet, ut ius hoc vetus observetur.

Sed videndum est, ne Theodosius, qui secutus est, aliud statuerit. Sed quoniam ad Theodosium magis id pertinet, quam ad Constantinum, & de Theodosio (quem alterum Constantinum fuisse dicere soleo) dicere etiam aliquando copiosius institui, & me Constantini leges aliæ constrictum tenent, intra harum nunc metas meam orationem continebo. Cæterum quæ ratio annonæ fecit, ut agricolis valde faveret Constantinus: fecit eadem, ut nautarum qui importando commeatui servirent, bene consultum esse vellet. Itaque edita lege edixit, nullam vim oportere naucleros, eos præsertim qui annonarias species transferrent, sustinere, nullas aut concussiones perpeti aut molestias, sed venientes ac remeantes omni securitate potiri: statuitque decem librarum auri mulctam proponendam esse his, qui eos (ut loquitur) inquietare tentaverint.

l. 1. C. de navicul.

Sane ut res rustica valde in Republ. necessaria est, & propterea a Constantino adversus omnem vim defensa: sic & res nautica non minus

nus digna fuit quam tueretur, ab eaque omnem iniuriam arceret, præsertim cum alioqui multis exposita sit piratis. Ac quidem lex Rhodia diligenter, quicquid in hoc genere desiderari videbatur, complexa erat: ad eamque solebant Romani principes reiicere causas navales. Sed aliquando etiam suam ipsi curam interponebant. Nam & Arcadius & Honorius edixere, ut qui in naucleros prædas egissent, pœna quadrupli tenerentur. Illud quoque naviculariorum collegio tribuit, quod cohortibus militum singulari iure tribuerat, ut si quis sine legitimo hærede navicularius decederet, hæreditas non ad fiscum, sed ad consortes deferretur: sicuti & cum unus ex his, quibus communiter a Principe donatum aliquid erat, moreretur sine hærede, socio eius partem accrescere potius, quam ad fiscum redire voluit. Adeo privatorum singulorumque hominum maiorem plerumque habuit, quam sui fisci, rationem.

l. 3. C. de navicul.

l. 1. 2. & 3. C. De hered. Decur.

l. una. C. Si Imp. lib. soc. sine hæred. decess.

Sed (ut ad rem nauticam revertar) cum multis in rebus sæpe id ostendit, tum vero maxime, cum de naufragiis ageretur. Hæc enim eius lex est: *Si quando naufragio navis expulsa fuerit ad littus, vel si quando aliquam terram attigerit: ad dominos pertineat, fiscus meus sese non interponat. Quod enim ius habet fiscus in aliena calamitate, ut de re tam luctuosa compendium sectetur?*

lib. 11. Cod. tit. 5.

Nongentis post annis non dissimilem in Germania constitutionem edidit Imp. Fridericus II. ut bonis semper principibus curæ fuit, Constantinum imitari, eiusque leges, si quæ obso-

 levis-

levissent, renovare. Certe tam solicitæ fuere Romanæ leges, periculis ut naufragiorum occurreretur, ut etiam mensibus hybernis, quibus periculosa est navigatio, maria claudi voluerint. Sed & si tempestate facta iactura sit, infelicibus dominis succurrunt, si quo forte casu in littus eiectæ res eorum sint. Ac Ulpianus quidem fatetur, si iactus ex navi factus sit animo derelinquendi, eum qui invenit & abstulit, non modo furti non teneri, sed etiam suum facere; animum autem illum derelinquendi non temere præsumi, sed non nisi aliquando, ut cum res ita in medium mare abiectæ sunt, ut dominus plane desperaret enatare eas posse, & cum perituras omnino crederet, pro derelicto habuisse intelligitur. Sed nisi si hic animus iacientis fuerit, furti alium teneri, qui eas res in littore inventas abstulerit, nec domino reddere velit. Post Ulpiani ætatem in eas videntur fisci procuratores, manus suas tanquam uncos avare iniicere, atque ita finire litem inter dominum & inventorem voluisse. Sed hanc iniuriam prope piraticam esse, sensit Constantinus, & infelici domino, cui mare pepercerat, naufragii sui tabulas colligenti, humanius opitulatus est: neque temere, opinor, obiici illi voluisset, præter eius spem inventas eas esse: & cum iacturam faceret, animum derelinquendi habuisse. Certe cur in re dubia potius contra fiscum pro domino respondeatur, magna causa est: neque qui hoc faciet, delinquere iudicandus est.

l. falsus. §. si iactum. de furt.

l. non puto. de iure fisci.

Ex

Ex his, quæ hactenus dixi, intelligi facile potest, quam nihil eorum prætermiserit Constantinus, quæ in Republ. necessaria esse, iustaque cognoscebat. Sed multo id etiam magis ex his intelligemus, quæ sequentur, & quæ nos, quam possumus optimo ordine, subiungemus.

Ut necessaria est ad hominum educationem agricultura, sic & ad eorum procreationem coniugium. De quo tanto magis fuit Constantino necesse aliquid statuere, quod Licinium videret hoc agere, ut sublatis legibus Rom. novas de nuptiis, & barbaras atque adeo incestas leges (si leges dicendæ sunt) inveheret. Ergo incestam huius tyranni barbariem repressit Constantinus, confirmata (ut Eusebius testis est) veteris iuris Civilis, quod de nuptiarum ratione honesta præcepta continebat, auctoritate. Certe Heliopolitanis, apud quos moris erat, non modo uxores, ut essent communes, sed & peregrinis puellas prostitui, cum religionem traderet, tradidit etiam ius & legem honesti coniugii, & turpes illas vagasque libidines repressit. Sed quam hac tota in re nihil prætermiserit, quod a Christiano castoque principe requiri posset, disertis verbis a Sozomeno proditum est. Sic enim de Constantino loquitur: *Φαίνεται τὰς ἀκολάςους καὶ καλαβεβλακευμένας μίξεις πρὸ τούτου μὴ κωλυομένας, ἐπανορθώσας, ὡς ἐξ αὐτῶν ἐςὶν ἰδεῖν τῶν περὶ τούτων κειμένων νόμων.* Quæ fuerint hæ a Constantino latæ leges

Lib. 9. hist. Eccles.

Socrat. l. I.

Lib. I.

de nuptiis, equidem certo dicere non poſſum: ſed Romanis atque Moſaicis fuiſſe perſimiles (vix enim honeſtiores ferri poſſent) facile mihi perſuadeo. Sed in Oriente uſus earum & autoritas, niſi vindex Conſtantinus adfuiſſet, retineri vix poterat. Et vero ſi quid in hoc genere Romani prætermiſerant, quod honeſte Moſes ſtatuiſſet, non erat negligendum. Certe lib. III. Cod. Theodoſ. extat filiorum Conſtantini conſtitutio, quæ vetat nuptias contrahi, & iuſtas eſſe non poſſe ſtatuit, inter levirum & fratriam, interque ſororium atque glorem. Id poſteriores quoque Cæſares edixere. Nulla tamen ante Conſtantini tempora, Romæ lex, talem affinitatem nuptiis impedimento eſſe dixerat. Sed cum legibus Moſaicis cautum iam olim ſatis id eſſet, non putarunt Chriſtiani principes eſſe prætermittendum.

l. penult. & ult. C. de inc. nupt.

Illud neſcio an excuſari facile poſſit, niſi ſi temporum moribus imputetur, quod adverſus concubinas, earumque uſum, parum ſeverus fuiſſe videatur Conſtantinus. Audierat quidem miniſtrorum Eccleſiæ ædibus abactas atque expulſas Nicæno decreto eſſe συνεισάκτους, & harum conſuetudine illis plane eſſe interdictum. Sed in alio hominum genere concubinas ita maritis eripit, ut cœlibibus relinquere videatur. Eius conſtitutio hæc eſt: *Nemini licentiam concedimus, conſtante matrimonio, habere concubinã.*

l. una. C. de concub.

Qui concubinam nihil aliud fuiſſe putant, quam domeſticum ſcortum atque meretricem, mirantur a Conſtantino permitti, & cœlibi tamen

men solum permitti. Si dicam, difficile eo tempore fuisse, in Oriente præsertim, dissolutos hominum mores & vagas libidines revocare ad severam aliquam continentiam: magnumque quippiam fuisse, viris coniugatis pellices eripuisse: dicerem quod verum est. Sed si concubinas tanquam uxores fuisse dixero, de Constantini lege minus iam aliquis mirabitur. Quid de concubinis senserint veteres Romani, ostendunt Iurisconsultorum responsa in Pandectis. Sed valde profecto accessisse ad uxorum speciem videntur, etsi non eo ritu ducerentur, nec eodem plane loco & honoris honesto gradu haberentur. Ac si quidem de omnibus concubinis constitutum fuisset, quod de liberta sui patroni concubina: ad honesti alicuius coniugii rationem propius etiam concubinatus accessisset. Illa enim non amittebat propterea nomen honestæ matronæ. Imo vero nec a patrono discedere impune poterat: nec se, eo relicto, alii in concubinatum dare: & si alius cum ea rem habebat, stuprum committere dicebatur. Hæc certe uxorum conditioni valde similia sunt. Et vero quæ iure Mosaico permittebantur etiam concubinæ, revera coram Deo uxores erant, tametsi in foro civili non eodem loco haberentur. In Rep. tamen Romana, Constantini præsertim & Iustiniani temporibus, concubinæ magis repressæ sunt. Nam & Iustinianus duas simul habere concubinas vix permittit, quia duas simul habere uxores non liceat: & hic Constantinus cum uxore concubinam non

k si uxor. ad leg. Iul. de adult.

Cap. 16. de his quæ ut indig.

non ferat. Non adhibebantur in concubinatu ea ſolennia, quæ in nuptiis: non dabatur dos: nullæ denique tabulæ coniugales ſcribebantur. Sed ne ea quidem omnino neceſſaria in nuptiis ſunt. Quod eſt præcipuum, thori nempe, ſive thalami ſocietas, ſi ſancte coleretur, erat etiam in concubinatu. Ille apud Plautum in Trinummo adoleſcens Lesbonicus, ſuam ſororem, alteri etiam indotatam volenti, atque petenti, uxorem ſine dote dare non vult: & hanc rationem adfert, ne in concubinatum magis quam in matrimonium dediſſe videatur. Non erat quidem dos omnino neceſſaria, ut matrimonium eſſet: ſed erat ſaltem aliquod matrimonii non ſolum ſubſidium, ſed & ornamentum quoddam, & vinculum. Si tamen hoc unum deerat, poterat & ex concubinatu factum matrimonium intelligi: ut ſine dote, ſine tabulis, ſine ſolennibus ullis eſſe coniugium poteſt. Sane Hieronymus in quadam epiſtola ad Oceanum, neſcio quid obſcure attingit, de concubinis factis uxoribus. Sed illud aperte dicendum, etſi leges Romanæ fateantur magnum inter uxores & concubinas eſſe diſcrimen: tamen perpetuam aliquam notam, qua hæ ab illis diſcerni & dignoſci poſſint, nullam produnt. Et Papinianus ingenue agnoſcit, difficile eſſe hoc deprehendere, cum loquitur de donatione, quæ facta concubinæ valet, uxori facta non valet. Modeſtinus vero, in tit. De ritu nupt. In liberæ (inquit) mulieris conſuetudine, non concubinatus, ſed nuptiæ intelliguntur, ſi non corpore quæſtum fecerit.

Neque

Neque vero dissimulare volo, Constantinum nimis fortasse acerbe, Senatorum, vel qui in aliqua dignitate essent, cum vilioris vitæ & conditionis feminis coniunctionem exagitasse: & filiis, qui ex ea nascerentur, valde infestum fuisse. Extat hæc eius constitutio de naturalibus liberis, quæ profecto legem Iuliam Papiam superat. Interea fuit & illud nimis dissolutæ indulgentiæ, quod Constantinus impunitum esse patiatur, commissum cum ancilla caupone vel stuprum, vel adulterium: & ab iis mulieribus, quæ matrisfam. nomen non obtinent, pudicitiæ rationem non requirat. Solent quidem, quod Constantinus ait, vulgatæ esse pudicitiæ, quæ in cauponis serviunt: imo vero Hebræi una eademque voce meretricem & cauponariam mulierem nominant: quasi eiusdem etiam generis sint. Sed vellem, fuissent paulo severiores pudicitiæ vindices, qui populo Christiano leges dabant. Cæterum hæc Romani moris & receptæ consuetudinis vitia fuerunt, quæ sic inveterata erant, ut a Constantino aut tolli, aut corrigi non facile possent. Fatetur quidem Ulpianus, & in ea uxore posse maritum adulterium vindicare, quæ vulgaris fuerit. Sed vulgarem vocat vilioris vitæ, & iam prostitutæ pudicitiæ feminam: nondum tamen ea publice infamia notatam, ut etiam matrisfam. nomen amiserit. Nam hoc amisso, impune Romæ scortabantur

l. quæ adulterium. C. ad leg. Iul. de adulter.

l. si uxor. §. sed & in ea. ad l. Iul. de adulter.

mulieres. Sicuti & Suetonius in Tiberio narrat, fœminas impudicas notam alicuius famosi iudicii ultro subiisse, ut iure & dignitate matronali exolverentur, ad vitandas legum pœnas. Si hoc in genere severiorem Constantini censuram Roma iis temporibus non ferebat: multo in Oriente magis, ubi dissolutiores erant libidines, repudiata fuisset. Quid faceret? Publica lupanaria, & Romanorum & Græcorum veteres leges tolerabant. At divinæ non tolerant. Has profecto potius, quam illas, sequi pius castusque princeps debebat, præsertim cum videret, cuius intemperantiæ non modo exemplum, sed etiam licentiam Romæ dedisset libidinosus Maxentius. Sed ut Constantini hac in parte non excusem indulgentiam (neque enim quæ vitiosa sunt, excusari debent) certe tam erant ea ad omnem impudicitiam proiecta tempora, ut statim ad meliorem frugem revocari, & casta disciplina arctius coerceri non facile possent.

Audiebat Constantinus suum Lactantium concionantem, lupanaria non alium habere autorem quam Satanam. Tantum abest ut a Christiano principe permitti recte possint. Sed non efficiebat, neque fortasse poterat, quæcunque volebat. Quanquam lenonibus minime quiduis indulsisse, testis esse potest quædam eius constitutio, quæ de iis extat lib. XV. Cod. Theodos. Sed & sacrilegos nuptiarum (sic enim adulteros appellat) gladio puniri iussit. Iussit eum tutorem, qui pupillam suam con-

l. quamvis. §. ult. C. ad leg. Iul. de adult.

constuprat, quem supplicio raptoris dignum esse fatetur, ut est, saltem deportari, publicatis bonis. Denique raptores virginum ac viduarum acerbissime puniri iussit. Sed hæc ad capitalia iudicia pertinent. Ut autem nuptiales Constantini leges persequamur: iis prohibita fuisse connubia virorum aliqua dignitate præditorum, cum ancillis, aut mulieribus vilioris & abiectæ conditionis, dubium non est: & liberos ex ea coniunctione natos referri inter nothos. Quæ lex posteritatem varie exagitavit. Ac primum quidem Martianus Imp. sua interpretatione illam molliit. Sed non multo post Iustinianus plane abrogavit. Libera enim coniugia esse debere, placuit.

l. una C. si quis eam cuius tut. fu. corrup.
l. 3. C. de incest. nupt.
l. 1. C. de natur. lib.

Ut autem veteres quidam plus iusto difficiliores fuisse videntur, & severiores in quorundam connubiis, ne contraherentur, impediendis, sic etiam aliquando fuere indulgentiores in dissolvendis. Quam enim multas, quamque faciles divortiorum causas reliquerunt? Sed hæc, quæ nostris moribus recte sublata sunt, nunc pluribus verbis persequi nihil attinet. Cui enim bono? Illud non prætermittam, quod duabus constitutionibus edixit, de sponsalitiis donationibus, & donationibus propter nuptias, confundens quod veteres inter eas observabant discrimen. Quæ simpliciter sponsus sponsæ donabat, nullam intelligebantur conditionem continere, quæ nuptiis non secutis, locum repetitioni faceret. Imo

l. multum interest. C. de donat. ante nupt. quod per resid. C. illo tit.

vero

vero illa ipsa in dotem dari poterant. Quod vero non sola affectione secreta, & spe quadam nuptiarum donatum esset, sed ea omnino causa & conditione, veteres quoque fatebantur condici posse nuptiis non secutis. Constantinus, an hanc distinctionem, eiusque rationem satis animadverterit, nescio: cæterum edita lege damnavit quorundam veterum sententiam, qui donationes inter sponsam, voluerunt nuptiis quoque non secutis ratas esse. Ipse vero contra statuit: ut potius intelligantur factæ ob causam futuri matrimonii: ut is, per quem steterit, quo minus nuptiæ secutæ sint, vel quod accepit, restituat: vel quod dedit, amittat. Vetus illa Romana lex est, ut quod ob rem causamve honestam datur: ea non secuta, condici possit, & repeti. Neque semper necesse est, causam illam verbis expressam esse. Satis est, si ex iis, quæ aguntur, & negocii ipsius circumstantiis subesse intelligatur. Si is solus, qui dabat, in causam illam secreta sua cogitatione intuebatur: neque alioqui is, qui accepit, de ea quicquam cogitat: pura profecto haberetur & liberalis donatio, neque propter causam non secutam esset condictioni locus. Sed cum sponsæ suæ donat sponsus, vel ediverso sponso sponsa: Constantinus propter nuptias magis donari iudicat, & futurarum nuptiarum causa datum potius videri: idque actum, & ab utroque provisum satis intelligi. Cæterum quia Romanæ

l. 1. §. l. si filius. De cond. caus. dat. l. in summa §. sed & agere. De cond. ind. l. 3. §. si quis. De cond. caus. dat. l. pen C. de cond. ob caus. dat.

manæ etiam leges frequenter profitentur, tum demum causa non secuta condici, quod ob eam datum est, si per eum, qui accepit, steterit, quo minus illa sequeretur, & eius aliqua vel mora vel culpa arguatur: Constantinus alteram edidit constitutionem, ut si alterius morte matrimonium impediatur, illi qui dedit, eiusve hæredi, repetere liceat, quod donatum est: hoc tamen discrimine, ut si sponsus donaverit, & ante mortem osculum intervenerit, non nisi dimidium repetatur. Nam alteram partem quasi basioli mercedem vult relinqui sponsæ. Si vero sponsa ipsa donaverit, totum nihilominus condicatur. Huius sive distinctionis sive discriminis ratio est, singularis mulierum favor. Nam & sponsæ quam sponsi maius incommodum est, speratis nuptiis defici; difficilius enim alium inveniet maritum, quam sponsus uxorem, præsertim cum osculum aliquid de sponsæ pudicitia delibasse videatur: & prope nuptiæ secutæ esse videntur, cum sponsus sponsam deosculatus est: præsertim cum olim non liceret mulierem, nisi aut uxorem aut cognatam, osculari. Quod ad arras sponsalitias attinet, dubium non est, eas sponso reddi etiam duplicatas, si per mulierem steterit, quo minus nuptiæ secutæ sint. Si alia ratione esset matrimonium impeditum, saltem quales datæ erant reddebantur. Si vero ipsius sponsi culpa, sponsæ lucro cedebant. Et quidem Constantinus voluit videri, per sponsum stare, si sine

l. si a sponso. C. de donat. inter vir. & uxor.

ſine cauſa ultra biennium differat pactas nuptias: ut deinde poſſit ſine fraude mulier alteri nubere, ſibique diutius illudi non patiatur.

Neque vero in his tantum cauſis Conſtantinus favit mulieribus, ſed ſingulari aliquando iure fiſco eas ſuo prætulit. Veteres Iuriſconſulti, cum de donatione à marito facta uxori diſputant, eam comparare ſolent donationi cauſa mortis: quia utraque morte demum confirmetur eius donatoris, qui ius quoque teſtandi, cum moreretur, habuit; qui ſi capitaliter damnatus periiſſet, donationes vel cauſa mortis factæ, vel in uxorem collatæ infringebantur. Ac ſi quidem miles uxori donaviſſet de caſtrenſibus bonis, & deinde damnatus eſſet; quia nihilominus a Principe impetrabat ius de iis teſtandi, donatio ſimul confirmabatur. Sed hoc militum ius ſingulare fuit: quod & eodem loco Ulpianus ſignificat, loquens de paganis, qui cum uxori donaviſſent, vel alteri, mortis cauſa, mortem ſibi deinde ob ſceleris conſcientiam conſciverunt: vel cum aliter mortui eſſent, memoria eorum poſt mortem damnata eſt; revocari enim propterea donationes ſupradictas, reſponſum eſt. Hi enim eodem loco habentur, atque ſi iam capitaliter damnati periiſſent. Quod ſi tantum deportarentur, vel ſervi pœnæ fierent: non revocabantur propterea hæ donationes, de quibus quærimus; quanquam ſi donator ſervus effectus eſſet privati, illas perimi

l. ſi aliquis. De donat. cauſ. mort.

l. cum hic ſtatus. §. miles. De donat. inter vir. & uxor.

d. l. cum hic ſtatus. §. ſi maritus.

rimi responderit idem Ulpianus. Nam & aut servus iam antea erat, & donare non potuit: aut certe postea factus est, & ius hoc amisit. Nam si sua voluntate factus sit, ut quia se venundari passus sit, eo ipso videtur animum revocandæ donationis habuisse, ut omnia sua in dominum novum transferret. Constantinus, quæ de servitute dicta sunt, deque deportatione, probavit. Sed quod de capitali mariti damnatione & supplicio veteres tradiderant, non videtur voluisse infelici uxori, quod attinet ad donationes in eam collatas, esse fraudi. Sed neque suum fiscum, qui damnati bona occupat, eas attingere. Vetus est illud, Dotem separari, & uxori integram servari, si viri facultates propter delictum aliquod publicentur. Profectitia quoque peculia separari, ut liberis relinquantur. Bona denique uxori propria servari. Sed novum & singulare Constantini beneficium est, quod adiecit, & nunc intelligi in primis volo, plenum etiam liberalis humanitatis, & bono principe dignum: ut & aliis deinde bonis Principibus Arcadio atque Honorio placuisse scimus. Cuius constitutionis verba nunc audiamus: *Res uxoris quæ vel successione qualibet, vel emptione, vel etiam largitione viri in eam ante reatum iure pervenerant, damnato ac mortuo ex pœna marito, vel in servilem conditionem ex pœnæ qualitate deducto, illibatas esse præcipio: nec alieni criminis infortunio astringi uxorem, cum maternis paternisve bonis ac pro-*

l. 13. si fuerit. De donat. inter vir. & uxor. d. l. cum hic status. §. si donator.

l. 3. §. sed utrum. de minorib.

l. si quis post hac. C. de bon. proscript.

l. res uxoris. C. de donat. inter vir. & uxor.

propriis perfrui eam integro legum statu religiosum sit. Et donatio maritalis, quæ ante tempus criminis ac reatus est collata in uxorem, quia pudicitiæ præmio cessit, observanda est, tanquam si maritum natura, non pœna subduxerit.

Hic ego facere non possum, quin barbaram fiscalium procuratorum, quos in Gallia vidi, iniuriam detester, qui publicatis mariti bonis, ius sibi esse aiunt occupandorum omnium bonorum mobilium, & aliorum constante matrimonio quæsitorum: quorum alioqui dimidia pars uxoris est, iure moribus recepto. Est quidem in potestate viri, de iis omnibus inter vivos pro suo arbitrio statuere, ut & donare & alienare & in alium transferre omnia, si velit, possit. Neque enim id temere facturus existimatur in fraudem quoque suam: neque ab hac liberalitate valde metuendum videtur. Legare vero, aut testamento transferre, non nisi dimidiam suam partem potest. Cur igitur, cum illi vitam adimit, plus occupat fiscus? An sibi inter vivos donatum fingent, quod damnato eripit? Quid si reviviscat Constantinus, & cum æquissimas suas leges contemni, tum vero innocentes uxores tam male multari videat?

Sed hæc rursus pertinent ad iudicia criminalia. De nuptiis reliqua videamus. Olim lex Papia & Iulia castigabat cœlibes, atque etiam steriles: ut ne iure quidem comuni uti pos-

possent. Maritis vero & patribus privilegia multa largiebatur. Huius legis capita, quæ multa variaque fuere, alio suo loco collegi. Constantinus vero, etsi eam legem valde Augusto placuisse sciret, sibi tamen non placere ostendit: Liberum coniugium vel cælibatum esse debere: iniustum esse pœnas irrogare non solum cœlibatui, sed etiam orbitati. Et vero cur hæ pœnæ Principi Christiano displicerent, magnam caussam fuisse, multis verbis exponunt veteres Ecclesiasticæ historiæ scriptores: testanturque etiam eum edixisse, ne vel cœlibes vel coniuges orbi, minus quam alii, iuris haberent. Non extat in libris iuris Civilis hæc Constantini constitutio: sed ea extat, quam eius filii, voluntatem prudentissimi patris sui secuti, ediderunt: ut quod lex Papia statuerat de pœnis cœlibum, aboleretur. Non laudabo pluribus verbis hoc Constantini iudicium. Sed prudentes homines facile intelligunt, libertatem uxoris ducendæ, vel non ducendæ, esse in Rep. necessariam, & cuique homini relinquendam esse.

Euseb. in vita Constant. Sozo. lib. I.

Posteaquam dictum de nuptiis est, proximum esse videtur, ut quid de patria in filiosfam. qui ex iusto matrimono suscipiuntur, potestate Constantinus statuerit, audiamus. Antiquam ea de re legem Rom. ex legibus Romuli & XII. Tabul. repetere oportet: quibus etiam locis aliquando plura diximus, quæ hoc rursus loco repeti inculcarive nihil attinet. Quod vero Constantini proprium est, & ex maiori quadam

eius constitutione, quæ extat integra libro IV. Cod. Theodos. a Iustiniano breviter est descriptum, inque suum Codicem relatum audiamus.

l. ult. C. de patr. pot.

Libertati a maioribus tantum impensum est, ut patribus, quibus ius vitæ in liberos necisque potestas olim erat permissa, eripere libertatem non liceret.

Non modo ex lege Romuli, sed & XII. Tabul. pater filium etiam ter vendere poterat. Sed Numa filiumfam. maritum vendi prohibuerat. Cæterum extra coniugii causam multis annis Romani retinuerunt ius vetus patriæ potestatis. Primi nostri Iurisconsulti videntur cum ius illud vitæ & necis improbasse, tum vero patriam potestatem filiifam. aut vendendi, aut obligandi damnasse. Constantino vero ignota esse non poterat illa Diocletiani recens edita lex, in eandem rem. Sexto anno post illam suam superiorem, qua libertatem filiisfam. patres eripere non posse professus erat, constitutionem, aliud quippiam edicere coactus est, miserabilem (ut ita loquar) unum ut exciperet casum, qui ius aliquod singulare postulare videbatur. Extat lib. IV. Cod. Iustinian. in hæc verba eius constitutio:

l. 1. C. de patrib. qui fil. distrax.

Si quis propter nimiam paupertatem, egestatemque, victus causa, filium filiamve sanguinolentos vendiderit: venditione in hoc tantummodo casu valente, emptor obtinendi eius servitii habeat facultatem. Liceat autem ipsi qui vendidit, vel qui alienatus est, aut cuilibet alii, ad ingenuitatem eum propriam repetere: modo si aut pre-

tium

tium offerat, quod poteſt valere: aut mancipium pro huiusmodi præſtet.

In codice Theodoſiano extat titulus, de his qui ſanguinolentos emptos vel nutriendos acceperint: ubi hæc Conſtantini conſtitutio paulo aliter deſcripta eſt. Verum etſi verba eadem non ſint, eandem tamen ſententiam eſſe manifeſtum eſt. Agitur autem præcipue de iure emptoris, qui (ut illa loquitur) a ſanguine quoquo modo legitime comparaverit: & aliarum in hoc genere veterum legum a prioribus Principibus editarum meminit. Certe ſatis apparet, Conſtantinum, quantum fieri potuit, leniiſſe quod illi edixerant. Paſſus eſt, infelicem patrem, qui ſeipſum alere non poteſt, vendere filium recens natum, & adhuc (ut ait non ignobilis poeta) a matre rubentem (nam hunc ſanguinolentum veteres appellaſſe videntur) quem alioqui vel abiicere vel exponere cogeretur. Longiori excuſatione opus non habet neceſſitas, quæ legem nullam habere dicitur. Sed tolerabilius eſſe videtur, ut & patri & filio conſulatur, partum ali apud emptorem dominum, & patrem pretium inde aliquod, unde ſe alat, recipere, quam utrumque fame contabeſcere. Cæterum ne in eas anguſtias (quibus nihil eſſe miſerius poteſt) inopes homines redigerentur, longe humaniori aliquando ratione proſpexerat Conſtantinus, edita etiam lege, digniſſima profecto quam neque ipſe obſoleſcere pateretur, neque alii deinde Principes contempſiſſent. Nam quarto ſui Imperii anno, quamvis

multis adhuc bellis civilibus distraheretur, eorumque sumptibus exhaustum videret suum fiscum, & de Imperii etiam sui possessione dimicaret: tamen liberalem legem edidit, quæ inopes & parentes & liberos servaret. Non fuit ea fortasse postea tam valde necessaria, cum iam dives Ecclesia suas alendis pauperibus facultates erogaret. Sed cum hoc ab ea expectari nondum subsidium posset: Princeps optimus a suo fisco repeti voluit. Non possum equidem Iustiniano nostro non succensere, (si id mihi modo licet) quod optimam hac de re illius legem, cum suum Codicem colligeret, prætermiserit. Sed Theodosio tanto magis gratia habenda est, qui sui Cod. lib. XI, eam bona fide proposuit his verbis: *Aereis tabulis, vel cerussatis, aut linteis mappis scripta per omnes civitates Italiæ proponatur lex, quæ parentum manus a parricidio arceat, votumque vertat in melius. Officiumque tuum hæc cura perstringat, ut si quis parens adferat sobolem, quam pro paupertate educare non possit: nec in alimentis, nec in veste impartienda tardetur, cum educatio nascentis infantiæ moras ferre non possit. Ad quam rem & fiscum nostrum, & rem privatam, indiscreta iussimus præbere obsequia.*

Digna profecto lex, quæ ad memoriam hominum sempiternam in æs incisa, pro rostris omnium civitatum proponatur, in eo etiam albo, quod nemo non legere possit, nemo unquam ausit refigere. Deberi parentibus & liberis alimenta, & natura & ius civile sæpe monent.

Sed

Sed ubi hæc humanitatis officia privata egestas & inopia interturbant, an homines fame contabescent? An infelicibus pueris, qui nondum per ætatem suo sibi labore victum quærere possunt, nulla publica erunt subsidia? Habuit Ecclesia, habuerunt bonæ civitates, ptochotrophia, brephotrophia, orphanotrophia. Sed Constantini temporibus non nisi eorum fundamenta iacta erant; nondum ita erant & constituta, & locupletata, ut omnes egenos alere possent. Cæterum ipse Constantin. de suo interea potius, quod ad eam rem necessarium esset, impendi voluit. Neque vero novum est, pueros ali ex publico. Olim Athenis liberi eorum, qui pro Rep. occubuerant, in Prytanæo publicis sumptibus alebantur. Romanum quoque ærarium olim parentibus trium liberorum suppeditabat, quod ad eos usque ad pubertatem educandos satis esset. Eaque etiam de re lata lex erat iam inde a temporibus Horatiorum Tergeminorum: quam quidem suo adhuc tempore, Augusto imperante, servatam fuisse, Dionysius Halicarn. scribit. Sed & Antoninus Pius puellas alimentarias instituit, quæ ex publico alerentur. An minus vel pius vel liberalis Constantinus esset? Imo vero constantem eius in hoc genere voluntatem, & perpetuam pietatem fuisse, altera eius constitutio testari potest, quæ libro eodem Cod. Theodos. in hunc modum loquitur:

Halicarn. lib. 3.

Provinciales egestate victus atque alimoniæ inopia laborantes, liberos suos vendere vel op-

 pigno-

pignorare cognovimus. Quisquis igitur huiusmodi reperietur, qui nulla rei familiaris substantia fultus est, quique liberos suos ægre & difficile sustentet, per fiscum nostrum, antequam fiat calamitati obnoxius, adiuvetur: ita ut Proconsules Præsidesque & rationales per universam Africam habeant potestatem: & universis, quos adverterint in egestate miserabili constitutos, stipem necessariam largiantur, atque ex horreis substantiam protinus tribuant competentem. Abhorret enim nostris moribus, ut quenquam fame confici, vel ad indignū facinus prorumpere concedamus.

Habuerunt post Constantinum Imperatores sua horrea, suasque cellas: sed habuerunt, ut rem privatim suam novo cuiusdam monopolii genere augerent, certoque anni tempore singulis res ad victum necessarias suo arbitrio venderent: & interea neminem alium eius generis merces vendere posse, omnes vero a Præfectis fisci emere debere, edicerent. Constantinus vero, sua horrea esse voluit publica quædam ptochotrophia. Edixit quidem humaniter Valentinianus, ut Episcopi, quibus pauperes curæ esse debent, videant, ne illi annonæ vendendæ præfecti, qui dicebantur negociatores domus Principalis, modum excederent, populum degluberent, iniquum pretium exigerent. At quanto humanior Constantinus, qui hoc etiam ipse agit, inopibus & parentibus & liberis consulens, ut annona iis ex publico non quidem vendatur, sed donetur? Scio pias eius in hoc genere leges iampridem exolevisse: & ab ipso propter-

l. 1. C. de episc. aud.

ea

ea Iuſtiniano, cum Principum conſtitutiones colligeret, eſſe prætermiſſas. Sed earum tamen memoriam intercidere, nonne indignum eſt, minimeque ferendum?

Quam minime fuerit ἄστοργος Conſtantinus, quamque valde optarit, non diſtrahi, quos natura coniunxit: ſed naturalem potius illam ſocietatem, quæ ſine acerbiſſimo dolore divelli non poteſt, foveri: teſtis una eius eſſe poteſt ſuaviſſima conſtitutio, qua edixit:

Poſſeſſionum diviſiones ita fieri debere, ut apud unum integra maneat proximorum agnatio, vel affinitas. Quis enim (inquit) ferat liberos a parentibus, a fratribus ſorores, a viris coniuges ſegregari. l. poſſeſſionum. C. com. ut. iud.

Audiebat veteres Iuriſconſultos humaniſſime reſpondiſſe, propter eandem pietatis rationem filiorum appellatione nepotes contineri, ut prædio cum villico & filiis legato, ſimul nepotes ex filiis legati videantur. Et legato inſtrumento fundi, cum conſtaret contineri etiam piſtores & tonſores, qui familiæ ruſticæ cauſa parati eſſent: & fabros, qui villæ reficiendæ, & ſimiles: reſponſum quoque eſt, uxores eorum & infantes, videri teſtatorem voluiſſe legato contineri; non enim exiſtimari debere, duram ſeparationem iniunxiſſe. Sed his exemplis opus non habebat Conſtantinus, ut quos naturalis pietatis coniunxerat, vellet, quantum fieri poſſet, quamvis in alterius poteſtate eſſent, manere conſociatos. Sane filiisfam. tam benigne, quam ſi pater eorum fuiſſet, faviſſe ſæpe videtur. l. liberorum. §. ſed & Papyrius. de verb. ſignif. l. uxorem. §. concubinæ. de l. 3. l. quæſitum. §. ſed an inſtrumenti. de inſtrum. legat.

Quo magis dolendum est, interdum eius constitutiones propter obscurum dicendi genus in contrariam sententiam contorqueri. Dixit aperte Ulpianus, Senatoris filium accipi, sive in Senatoria dignitate eum susceperit, sive ante dignitatem Senatoriam. Non est diversa Constantini sententia, sed est paulo obscurius expressa. Ac quidem significat, summo iure filios videri privatos, cum editi sunt ante Senatoriam patris dignitatem. Sed paternos tamen honores filiis invidere non oportere ait.

l. 5. de sen. l. Senator. C. de dign.

Porro patriæ potestati, de qua paulo ante dicere cœperam, tam valde favit Constantinus, ubi sese intra pietatis fines continebat, & patri, qui deportatus fuerat, reverso, bonisque suis & dignitati restituto, tam voluit ius quoque in filios suum restitui, ut etiam testamentum, quod fecerat filius patre deportato, irritum esse iubeat, recidente in patris potestatem filio; & hoc in genere, remotis Ulpiani atque Pauli notis, iusserit Papiniani ratam esse sententiam: quanquam contractus a filio, qui legitimæ ætatis erat, interea initos, non rescindi fateatur.

l. ult. C. de sent. pass.

Hic ego multa de iure & beneficio restitutionis deportatorum, deque discrimine inter contractuum causam & testamentorum, dicere profecto possem. Sed cum longior ea esset tota disputatio, tum vero alium quendam suum habet locum, ubi commodius aptiusque explicari potest. Illud tantum nunc dicam, filiumfamil. patre consentiente recte contrahere, atque etiam eo ignorante, ut saltem

ſaltem peculiotenus pater teneatur. Teſtamentum vero nullo modo facere poſſe. Nam teſtamenti factio ſi ex patris conſenſu tribueretur, ſimul complecteretur emancipationem. Non enim alius, quam qui ſui iuris eſt, teſtari poteſt. Contractus vero etiam alieno nomine, tanquam a procuratore, iniri poſſunt. Atque ut teſtamentum ſemper irritum eſt, quod a filiofam. eſt factum, etiamſi is ſuæ deinde poteſtatis factus deceſſerit, & quidem relicto non obſcuro teſtimonio eiusdem ſuæ voluntatis: ſic etiam irritum fiet, quod ab eo qui iuris erat factum, eſt ſi in alienam deinde poteſtatem is recidat. Multo igitur magis, ſi non niſi propter patris deportationem ſemel liberatus, eo reſtituto in priorem eius poteſtatem recidat. Quid igitur? *Filii* (inquit Conſtantinus) *emancipationem a patribus, officiis petant: ut libertatem non damnationis, ſed lenitatis paternæ teſtem habeant.*

l. qui in poteſtate. De teſtam.

l. ſi filiumfam. de teſtam.

l. 1. §. 1. de legat. 3.

l. ult. C. de ſentent. paſſ.

Illud vero in eadem conſtitutione prudenter adiicit: *Si patria poteſtate pater ad corrumpendi atque effundendi patrimonii filiorum licentiam abutatur: ut furioſo ac dementi, item prodigo, libidinum, omniumque vitiorum ſervo non eſſe eorum pecuniam committendam: ſed ut ab adminiſtratione talis pater fugere cogatur, & tutor filiisfam. minoribus detur.*

Iuſtinianus ſcribit, filiofam. furioſo curatorem non dari, quia paterna cura ſufficiat ad gubernationem rerum, quæ ex caſtrenſi peculio

l. ult. C. de curat. fur.

 lio

lio vel aliunde filiofam. quæsitæ sunt. *Quis enim* (inquit) *talis affectus extraneus inveniatur, ut vincat paternum? vel cui alii credendum est, res liberorum gubernandas parentibus derelictis?* Sed si pater ipse vel furioso similis sit, vel filiorum res suæ curæ commissas dissipet: res ipsa clamat, alio curatore opus esse. Sic enim parentum ius tueri debemus, ut ipsis tamen etiam filiisfam. consulatur.

l. 1. C. de bonis mat. Atque huc quidem etiam pertinet, quod edixit Constantinus, ut res quæ ex matris successione, sive ex testamento, sive ab intestato fuerint ad filios devolutæ, ita sint in potestate parentum, ut fruendi duntaxat habeant facultatem, dominio earum ad liberos pertinente. Codex Theodosianus (cuius libro VIII extat integra hæc constitutio) ostendit, scriptum fuisse a Constantino, has res ita esse in potestate parentum, ut fruendi pontificium habeant, alienandi eis licentia derogetur. Pontificium vocat, quod paulo ante dixerat, & Iustinianus repetere maluit, potestatem. Pontifices dictos esse a posse, & facere: Scævola apud Varronem docet. Hinc pontificium generaliter dictum esse videtur, pro iure & potestate faciendi. Qua etiam voce utitur Gellius: ut in Constantino minus insolens verbum esse videatur. Gellius lib. 1. cap. 13. Sed ad rem. Ducentis ante Constantinum annis Caius noster scripsit: *Sacratiss. Principis nostri oratione cavetur, ut matris intestatæ hæredidas, ad filios, tametsi in aliena potestate sint, pertineat.*

Quem

Quemnam hic suum Principem intelligat, vix certo adfirmare possum; quanquam non ignorem, quod Capitolinus scripsit, M. Antonium Philosophum, qui Caii ætatem proxime est secutus, leges tulisse de bonis maternis. Sed quænam etiam eæ leges fuerint, & quid sibi voluerint, non possum, nisi si temere facere volo, asseverare. Scio quod scribit Iustinianus, Senatusconsulto Orphitiano, quod Divi Marci temporibus factum est, sic esse liberos ad bona matrum intestatarum admissos, ut tam filio quam filiæ daretur legitima hæreditas, etiam si alieno iure subiecti essent. Scio quod Triphonius Iuriscons. respondit, patrem, qui nomine sui filii dicit inofficiosum matris testamentum, parare alteri victoriam: quasi non tam sibi vinceret, quam filio suo. Atqui quod de bonis maternis quæ filiofam. magis quam patri acquiruntur, dicitur, acceptum ferri solet Constantino, tanquam autori primo, qui filiisfam. hoc beneficium dederit. Certe hic primus rem hanc totam, quæ obscurius antea tradita est, aperte explicuit, & plane definiit, ut omnes intelligerent maternæ successionis proprietatem filiofam. solum vero usufr. patri acquiri. Quo exemplo deinde Honorius & Arcadius statuerunt, idem dici debere de iis bonis omnibus, quæ ex genere materno, quoquo modo proficiscuntur: veluti quæ avus avia, proavus proavia materni donarint, legarint testamento, vel ab intestato reliquerint. Quod quidem & horum principum patri Theodosio placuisse, signi-

l. ult. Ad sen. Tert.

l. 1. §. Inst. de Senat. Orphit.

l. filius de inoff. test.

l. 2. C. de bon. mat.

ſignificat quædam eius hac de re lex lib. VIII. Cod. Theodoſ. qua tamen nominatim etiam cautum eſt, non idem dici de rebus, quæ ab aliis extraneis perſonis delatæ ſunt. Cæterum Iuſtinianus, ut rem hanc magis amplificaret, quod de bonis maternis ſtatutum fuerat, ad omnia (ut vocantur) adventitia pertraxit, quæ nempe filio aliunde obveniunt, quam ex re factove patris, aut eius occaſione.

l. cum oportet. C. de bon. quæ lib.

Ut ad Conſtantinum revertar, in eadem illa ſua conſtitutione adiecit: *Si pater filium emancipet, cogi quidem materna ei bona reddere: ſed filium, ne ingratus videatur, debere patri tertiam eorum partem offerre.* Sed Iuſtinianus hanc conſtitutionem deſcribens, partem hanc expunxit. Nam & ea ſublata atque repudiata, iam ſtatuerat, patri filium emancipanti, non quidem tertiam bonorum maternorum portionem dari debere: ſed ſolius uſusfructus dimidiam partem eſſe relinquendam.

Ut ius patriæ poteſtatis miſſum faciamus, Conſtantinus, ut iam patri ademptum eſſe intelligebat vetus illud ius vitæ & necis in filiumfam. ſic etiam ne ſævitiam quidem ullam, aut maiorem acerbitatem patris tolerari audiebat. Id vero, quia iam ſatis cautum atque conſtitutum erat, aliorum principum humaniſſimis reſcriptis non putavit ſtatui rurſus debere. Sed ingenuorum filiorumfam. curam magnam geſſiſſe, vel inde intelligi ſatis poteſt, quod ne ſervorum quidem cauſam neglexerit. Nam edita

etiam

etiam lege dominos monuit, ne si promeritos cædant loris aut virgis servos, immoderate suo hoc iure utantur. Imo vero pronunciat, homicidii reos fore, si servum vel ictu fustis lapidisve, vel aliquo telo occidant. l. una. C. de emen. serv.

Multa hic dici possent de iure domesticæ privatæque castigationis. Sed ab Constantino longius nunc recedere non institui.

Quis vero mirabitur, clementissimum principem non posse pati crudelium dominorum in servos sævitiam, cum quidem & equos, qui publico (ut loquitur) usui deputati sunt, lege lata vetuerit lignis fustibusve cædi, aut contundi: iusserit autem flabellis tantum agitari? Erant insolentes homines, qui felici diplomate abutebantur, & iumenta, quibus insidebant, crudeliter cædere gloriosum esse putabant. Eratque hæc ferocia etiam Reip. perniciosa. Cur igitur eam toleraret Constantinus? Illud sane & ei, ut multa alia prætercam, servi debent, quod eum vetuisse narrat Eusebius, ne qui Christiani essent, Iudæis aliisve impiis hominibus servirent. Suorum enim religioni prudenter metuebat: quam profanorum dominorum libidini & impietati subiici, indignum profecto erat. Sed legatur, quæ extat, eius ad Evagrium constitutio, ne Christianum mancipium hæreticus, aut paganus, aut Iudæus vel possideat, vel circumcidat. l. 1. C. de cursu public.

Ut autem ius patriæ & herilis potestatis humanitate singulari temperavit: sic libertos impune

pune ingratos eſſe, paſſus non eſt. Olim Claudium Cæſarem ſtatuiſſe, ut in ſervitutem ii revocarentur, ſcribit Suetonius. Sed hoc ius paulo poſt ſublatum fuiſſe, patroniſque negatum, teſtis eſt Tacitus lib. XIII. Noſtrorum tamen prudentum temporibus rurſus reſtitutum eſt. Et Diocletianus Imp. ſignificat, ſi ingrati probentur, ad ſerviendi neceſſitatem redigi poſſe, ab ipſorum etiam patronorum filiis. Sed Conſtantinus edita nobiliſſima conſtitutione, apertius id edixit perpetuaque lege ſanxit; quin & illud adiecit, ut qui in ſervitutem ita revocati erunt, rurſus liberi fieri non poſſint, niſi ſi princeps cum patrono id conceſſerit. Ac ne militibus quidem ipſis hac in re parcendum eſſe, poſtea reſcripſit Theodoſius. Adeo placuit bonis principibus, quod in hoc genere placuerat Conſtantino. Non dicam pluribus verbis, quid ingrati homines mereantur. Quod enim ſatis notum eſt, dici amplius non eſt neceſſe. Sed legem Conſtantini adverſus hoc hominum genus, præſertim libertorum, non modo iuſtam, ſed & in Repub. valde eſſe neceſſariam, nemo non videt.

l. qui manu mittuntur. C. de operis lib. l. ſi manumiſſus. C. de liber. & eor. lib.

Porro qui & filiorumfam. & ſervorum tam magnam curam geſſit, minime profecto neglexit pupillos, aut negligere potuit, quos ſibi divinitus etiam, in primis commentatos eſſe non ignorabat. Legerat hoc ethnici Imp. Septim. Severi reſcriptum. *Omnem me rationem adhibere ſubveniendi pupillis, cum ad curam publicam pertineat, liquere omnibus volo.*

l. 2. Qui pet. tuto.

lo. An ab eo in hoc ſe genere vinci princeps Chriſtianus pateretur? Imo vero nihil quicquam prætermiſit, ut non tam verbis oſtentaret, quam re ipſa oſtenderet, nihil ſibi magis curæ eſſe: multaque hoc nomine ſingulari quoque iure & favore ſtatuit. Si in domo pupillari falſa moneta excuſa ſit, pupillo parcit, tutorem caſtigat. Si pro fundo emphyteutico pupillari ſuo tempore penſio ſoluta non ſit, commiſſum non tam pupillo quam tutori damnoſum fore pronunciat. Sed maiora alia beneficia ſunt, quibus effecit, ut omnibus liqueret, omnem ſe vere adhibere rationem ſubveniendi pupillis: ut intelligi poteſt ex quatuor eius conſtitutionibus, de adminiſtratione & periculo tutorum. Ac initio quidem ſui imperii ſtatuit, ut tacita quadam hypotheca intelligerentur pupillis obligata tutorum bona, ſi aut tutores aliquid neglexerint, aut ex adminiſtratione quippiam pupillis debeant. Veteres ſingulari iure pupillo dabant privilegium exigendi, ut aliis tutorum creditoribus chirographariis (ut appellantur) præferri poſſent. Sed plus cautionis eſt in iure & privilegio tacitæ hypothecæ.

l. 2. C. de falſa mon.

l. 2. C. de fund. patrim.

l. pro officio. C. de admin. tut.

Eo itaque pupillos veluti communiendos eſſe iudicavit Conſtantinus. Quo exemplo & Iuſtinianus filiofam. tacite obligari ſtatuit res patris, materna filii bona adminiſtrantis. Sed & mulieri, ut ſuam magis dotem conſervaret, cum veteri iure daretur privilegium exigendi, adiecit ius tacitæ hypothecæ, qua hoc nomine bona mariti obſtringerentur.

l. ult. C. qui pot. in pig. l. ſi quis prioris §. ult. C. de ſecũ. nupt. l. cum autem §. ult. C. de bon. quæ l. l. aſſiduis C. qui pot. in pign.

Por-

l. pupillorum, C. de admin. tut.

Porro ut Constantinus tutores magis excitaret ad procurationem commodorum pupillarium, statuit, ut de suo damnum sarciant atque præstent, si quam donationum pupilli nomine accipiendarum occasionem neglexerint. Vetus est illud, ut Remp. sic tutelam geri debere diligenter ad eorum utilitatem, quorum res geruntur; leges itaque requirunt a tutore diligentiam, saltem illam, quæ esse solet bonorum & frugi patrumfam. & eum præstare culpam latam & levem sæpe dicunt.

l. contractus, de regul. iur.

l. 2. l. quicquid. C. arbi. tut. l. tutori. C. de neg. gest.

l. lex quæ C. de adm. tut.

Sed in re tutelari, nobilissima est illa Constantini constitutio, de rebus minorum sine decreto non alienandis. Oratione quidem Severi Imp. quæ in Pandectis extat, prohibentur tutores curatoresve prædia rustica vel suburbana sine iusta causa, Prætorisque decreto distrahere. Sed alia lex erat, quæ iubebat, atque etiam cogebat eos mobilia omnia, urbanaque & prædia & mancipia vendere. Vidit prudenter Constantinus, multis de causis, quas etiam commemorat, eam legem, quicunque tandem eius autor fuerit, pupillis utilem non esse. Facessere itaque iubet: eaque sublata edicit, ut tutores, etiam si maxime velint, non magis ea possint quam alia bona distrahere; ac graviter vetat, ne quid alienent eorum, quæ servando servari possunt. Ostendit etiam, mancipia urbana non minus quam rustica, pupillis valde usui esse posse. Denique singulariter prohibet alienari domum paternam, in qua educatus sit pupillus: præsertim

ſertim cum valde durum & lugubre ſit, in ea (ut loquitur) maiorum imagines aut non videre fixas, aut revulſas videre.

Longior eſt ea conſtitutio, quam ut commode tota hic deſcribi inſerique poſſit: neque valde opus eſt, cum eius ſententiam ſummaque capita teneamus. Ac videtur quidem Conſtantinus, ut olim Prætorem tutelarem crearat Antoninus Pius, creaſſe quoque proprium quendam Prætorem, qui hoc unum ageret, ut cauſa cognita, res minorum vendi vel poſſe vel non poſſe decerneret. Nam & ipſe quodam loco meminit huius ſui Prætoris Conſtantiniani: cuius etiam decretum, cauſa probata, neceſſarium eſſe vult, ſi propter debita fiſcalia vel pupilli vel minoris res aliqua diſtrahenda ſit. Multa hoc loco de alienatione earum rerum, & cauſa iuſta, & decreto quod requiritur, dici poſſent. Sed ad orationem Severi magis ea pertinent, quam ad Conſtantinum. Facere tamen non poſſum, quin rurſus obſervem, quod ſingulari ratione Conſtantinus prohibet vendi domum minoris, in qua pater defecit, minor crevit, (hæc enim illius verba ſunt) denique maiorum imagines fixæ ſunt. Cicero in ſuis libris de Legibus, loquens de villa paterna, in qua ipſe natus & educatus erat, ait: ineſſe propterea neſcio quid, & latere in animo ac ſenſu ſuo, quo plus eum is locus delectet. Omitto illuſtre in Veſpaſiano exemplum. Sed hunc ſenſum atque etiam affectum tam eſſe iuſtum veteres ſemper iudicarunt,

l. ult. C. de præd. & aliis reb. min.

ut leges quoque ipsæ singulari quodam eum favore prosequantur. Certe responsum a Iurisconsultis est, Si in emptionem penes se collatam minor adiectione ab alio superetur, audiri implorantem in integrum restitutionem, si eius interesse, emptam ab eo rem fuisse, approbetur, veluti quod maiorum eius fuisset. Id cum audiret Constantinus, non dubitavit interesse minoris, ab eo non vendi, quod ab alio venditum ipse cur redimeret, iustam causam habere videretur. Quid? Is qui in provincia officii causa agit, prohibetur in ea quidem prædia comparare. At si paterna videat a fisco distrahi, singulari iure petere potest ea sibi addici. Sed & si æris alieni magnitudo, facultates & patrimonium liberti excedat: singulari tamen iure patronus petet bonorum possessionem, si prædia persequatur, in quibus maiorum suorum sepulchra esse probat. Adeo miserum esse visum est, avitis sepulchris & laribus carere: ut alio loco Ulpianus ait, significans quædam singulariter indulgeri, ne id accidat. Quanquam ne hoc prætextu cum aliorum iniuria quidvis nobis licere existimemus: responsum etiam est, eum qui bona fide iustoque pretio prædium aliquod ab alterius liberto emerit, non posse actione Faviana conveniri a patrono: neque patronum hunc audiri, causantem sua interesse, rem illam non fuisse venundatam: in eoque esse fraudem, quod venierit possessio, in quam ipse habeat affectionem, vel quod illic educatus sit, vel parentes sepul-

l. 35. si in emptionem. de minor.

l. qui offi-cii. de cont. empt.

l. libertus. de bon. lib.

l. in fundo. de re. vind.

l. 1. §. sed si rem. si quid in fraud. pat.

ſepulti. Sed nulli facit iniuriam Conſtantinus, ſi propter naturalem huius generis affectionem, minori alicui ſervari velit, potius quam alienari, talem poſſeſſionem. Ut minorum cauſam ſingularem miſſam faciam, adiiciam pro coronide, quod Conſtantinus, ne quid prætermitteret, Valeriano Vicario reſcripſit: Quamvis in lucro fœminis ius ignorantibus ſubveniri non ſoleat, tamen contra ætatem adhuc imperfectam hæc locum non habere. Paulus ait, Regulam eſſe, Iuris ignorantiam cuique nocere. Sed excipit minores XXV. annis: quibus ait eſſe permiſſum, ius ignorare: idque & fœminis in quibusdam cauſis dari, propter ſexus infirmitatem. Et ideo, ſicubi non eſt delictum, ſed iuris ignorantia, non lædi. Loquitur ergo, ubi de damno mulieris ageretur. Cæterum in compendiis, iuris errorem non prodeſſe feminis, ait Papinianus: non contentus eo quod alio loco in univerſum dixerat, Iuris ignorantiam non prodeſſe acquirere volentibus. Sed hic rurſus excipiendos eſſe minores, iudicat Conſtantinus, ut multis in cauſis maior eſt imbecillioris ætatis quam ſexus infirmi favor. Neque tamen id primus ſenſit Conſtantinus. Nam & antea Paulus reſponderat, ſi filiusfam. miles a commilitone hæres inſtitutus, neſciat ſibi etiam ſine patre licere adire, per conſtitutiones Principales ius ignorare poſſe: & ideo diem ei aditionis actioni ſuæ non cedere. Loquitur autem de filiofam. milite, qui & XXV. annis minor erat.

l. quamvis. C. de iuris & facti ignor.

l. regula. de iuris & fac. ign.

l. iuris & l. ſeq. illo tit.

d. l. regula.

Porro cum suam Constantinus aulam, non secus atque ecclesiam quandam, vellet esse commune asylum afflictæ innocentiæ, & veluti aram Salutis, & præsidium iuris: nullo vero modo pateretur a potentioribus infirmiores vexari: edidit constitutionem pio & bono principe dignam, ut pupilli, viduæ, infirmi, & aliæ (ut appellantur) miserabiles personæ, in suo tantum domicilio provinciave conveniantur: neque ullo principis rescripto possint inviti alio pertrahi, ne in ipsius quidem Imperatoris aulam. Ipsis tamen ut integrum sit ac liberum, si alicuius potentiam reformidant, eo recurrere, & adversarium ad Principis cognitionem atque tribunal evocare.

l. una C. quando Imper. inter pup. & vid.

Oportet valde humanum & vere Christianum principem fuisse Constantinum, ad quem infimo cuique tam facilis patuit accessus. Sed neque se alioqui Christianum, neque verum principem fore, recte iudicabat. Non causabatur, quod ille olim Philippus Macedo cuidam aniculæ respondit, sibi tantum non esse ocii, ut audiat vulgi causas. Nam & sciebat, cum id prætexeret Philippus, merito ab illa, quam repellebat, anu audiisse: Ne sis igitur rex. Sciebat divinitus tutelam pupillorum, viduarum, & talium personarum, quas potentum iniuriis obnoxias esse constat, suæ fidei concreditam esse. Sed privilegia nunc omittamus, leges communes persequamur: ex quibus facile intelligemus, quanta & prudentia & æquitate in hoc quoque genere sua

re ſua iudicia temperarit. Ac in primis quidem occurrit nobilis illa eius conſtitutio, ad Voluſianum P.P.

l. in re mandata. C. mand.

In re mandata, non pecuniæ ſolùm, cuius eſt certiſſimum mandati iudicium, verum etiam exiſtimationis periculum eſt. Nam ſuæ quidem quiſque rei moderator atque arbiter, non omnia negotia, ſed pleraque ex proprio animo facit. Aliena vero negotia exacto officio geruntur; nec quicquam in eorum adminiſtratione neglectum, ac declinatum, culpa vacuum eſt.

Principio recte illud Conſtantinus vidit, unumquemque rei ſuæ moderatorem atque arbitrum & eſſe, & eſſe debere: neque de ea rationem alteri reddere. Iuſtum eſt (inquiunt alii Cæſares) ſua cuique committere. Neque modo id ipſi ſæpe Iuriſconſulti prudenter inculcarunt: ſed & olim Cicero ſatis ſignificavit. Hæc ſunt (inquit) firmiſſima fundamenta noſtræ civitatis, ſui quemque iuris & dimittendi & retinendi eſſe dominum. Interea tamen, quia etiam Reipubl. intereſt, ne quis re ſua male utatur; curam hic quoque ſuam, ubi opus eſt, leges interponunt, & prodigo non minus quam furioſo dant curatorem: quod latius dixi ad XXIV. cap. XII. Tab. Cæterum aliena negotia, quæ nobis mandata ſunt, noſtræque fidei concredita, exacto officio magnaque cura geri debere, neque impune negligi ullo modo poſſe, recte etiam & graviter Conſtantinus monet. Eſſeque hanc non modo legum omnium perpetuam vocem,

ſed & omnium hominum animis inſitam veluti naturalis iuris & æquitatis rationem, quam Conſtantinus inculcat, dubium profecto non eſt. Quid enim? Notum eſt, quod ille etiam apud Plautum adoleſcens Charinus ait: Sæpe ex te audivi, pater, Mandatæ rei omnes ſapientes primum prævorti decet. Sed Cicero rem hanc totam tam diligenter, tamque copioſe & eleganter explicat, ut neque dignior Conſtantino ullus advocari poſſit interpres: neque aliunde melius, quod hac de re nunc dici vel debet, vel poteſt, repeti.

Iuriſconſulti vero cum diſputant, quam culpam præſtet qui mandatum ſuſcepit: ſatis ſignificant, non eam modo quæ in faciendo eſt præſtari, ſed & quæ in non faciendo ſive negligendo verſatur. Nam & diligentiam præſtari in mandato, ſicuti & in commodato, & in vendito, & in pignore, & in tutela, & negotiis geſtis, aiunt. Sed non eadem ſemper in hiſce omnibus ratio eſt huius vel diligentiæ vel culpæ æſtimandæ. Cum de commodato loquimur, intelligimus diligentiam exactiſſimam optimi patrisfa. quia illud contractum ſit in rem eius tantum, cui datur. At mandatum magis continet utilitatem mandantis. Satis itaque ſuperq; eſt, ſi diligentia illa communis præſtetur, qualis eſſe ſolet bonorum & frugi patrumfam. Ac in dotis quidem cauſa maritus, vel ſocius in rebus communibus, non niſi eam præſtant, quam ſuis & propriis rebus ſolent: quoniam propter ſuam partem habent

l. contractus. de reg. iur.

bent

bent causam gerendi. Sed qui res omnino alienas tractant, non ex sua quidem natura, si forte negligentiores sint in suis, sed ex communi: saltem frugi hominum consuetudine æstimare officium suum debent. Quanquam ex rei mandatæ circumstantiis & natura discerni multa hic possint. Si res diligentiam non exigebat, satis esse credemus, dolum & culpam latam præstari. Si autem diligentiam requirebat, aut custodiam, culpa quoque levis præstabitur. Si illi opus erat singulari quadam & exacta cura, culpam etiam levissimam præstari debere non negabo: præsertim si qui mandatum suscepit, salarium aliquod recipiat, & operæ suæ pretium. Sic etiam intelligemus, quomodo sit accipiendum, quod paulo ante Constantinum rescripserat Diocletianus, a procuratore culpam omnem præstandam esse. Iustam certe ignorantiam illi non imputari, qui mandatum suscepit, Ulpianus docuit, cum traderet: fideiussorem, qui cum ignoraret non fuisse debitori numeratam pecuniam, solverit, mandati iudicio repetere posse. Illud sane magna æquitate traditum est, ut qui mandatum neglexit, mandati actione non conveniatur, nisi si mandantis intersit. Quod enim damnum præstaret, si nullum sit? aut qua fronte aliquid propterea petat qui mandavit, si eius potius intersit factum id non esse? Sed ne ab eventu facta iudicantes, perfidiam atque negligentiam excusare hoc prætextu videamur, e-

l. hæredes, §. non tantum. Fam. ercisc.

l. a procuratore. C. mand.

l. 29. si fideiussor. mand.

l. 8. §. mandati. mand.

quidem non recuſo, quin neglecti officii accuſetur qui mandatum neglexit, quicquid tandem conſecutum ſit: & cum aliqua etiam infamia eo nomine condemnetur, ſaltem ſi ſciens prudens neglexit. Sic enim & Cicero ſignificat veteres iudicaſſe. In minimis (inquit) privatisque rebus, etiam negligentia in crimen mandati, iudiciique infamiam revocatur: propterea quod, ſi recte fiat, illum negligere oporteat, qui mandauit: non illum, qui mandatum receperit.

Certe qui olim adverſus mandatum contra hoſtes pugnaverat, tametſi felix eventus pugnæ fuiſſet, pœnas contempti mandati dedit, neque in hoc genere pater filio parcendum eſſe putavit. Nota eſt hiſtoria Manlii Torquati.

Sed ut perſequamur reliqua Conſtantini iudicia de contractibus: illud nunc mihi occurrit, & valde ſingulare videtur, quod ſtatuit, ut ſi civitas mutuam pecuniam crediderit, factusque deinde non omnino ſolvendo fuerit debitor: bona, quæ interea in alios tranſtulerit, quodammodo civitati nihilominus obligari, ſic ut eorum poſſeſſores conveniri ſaltem poſſint pro rata earum rerum, quas poſſident, parte. Qua ratione ait res illas eſſe civitati obnoxias. Hic multa profecto ſingularia ſunt. Quibusdam olim civitatibus non modo privilegium exigendi, ſed & quoddam taciti pignoris ius datum fuiſſe legimus. Sed ſingulari Principis beneficio id impetrandum erat. Monebantque Iuriſconſulti, pecunias civitatum non eſſe credendas ſine idoneis

l. 2. C. de debit. civit.

l. ſimile. Ad municip. l. 2. C. de iure Reip.

neis pignoribus. Cæterum cum hæc cautio sæpe omitteretur, & privilegio destitutæ civitates, magnum plerumque ex debitorum perfidia damnum caperent: Constantinus quiddam illis in universum, saltem cum mutuum darent, primus concessit: quod est veluti medium inter privilegium exigendi, & ius pignoris. Nam etsi ad ius pignoris propius accedat: tamen non possumus omnino dicere pignus esse. Tum enim in solidum statim agi posset in eum, qui unam etiam aliquam rei pignoratæ partem solam possideret. Est enim individua pignoris causa. Sed huius taciti quasi pignoris, & dividui, quod in hac specie Constantinus civitatibus dedit, exemplum secutus videtur Iustinianus, cum legatariis tacite obligari alia testatoris bona statueret. Sic enim demum obligari voluit, ut hæc actio hypothecaria, adversus hæredes perinde dividatur, atque ipsa personalis.

l. si bene de usur.

l. 1. C. com. de legat.

Non persequar alias de commerciis leges Constantini, quæ ad fidem in foro retinendam prudenter latæ sunt. Magis enim ius vetus confirmant, quam novum edunt: & sunt propterea cum aliis legumlatoribus communes. Illud præterire non possum, quod contractus vi extortos, aut dolo malo, cum quidem neque iustum habeant consensum, neque cum bonis moribus conveniant, tantum abest ut vel tueri vel confirmare voluerit, ut etiam operam dederit, ne vel inirentur, vel ut initi impune dissolverentur, vim denique nullam haberent. Actionem

l. ult. C. de dolo.

nem de dolo, quæ annalis erat, biennii eſſe iusſit: & Prætorum in hoc genere omnium æquitatem ſuperavit. De quo quidem iudicio doli, quod in Rep. valde neſſarium eſt, multa hic dicerem, niſi ſi non tam ad Conſtantini leges eſſe referendum, quam ad edicta Prætorum pertinere, ſcirem. Illud magis Conſtantino debetur, quod nobili quadam ſua Conſtitutione edixit, ut ſi quis aliquo officio præditus, cogat aliquem quippiam ſibi vendere, rem reddere cogatur: & pretium tamen, quod dedit, non recuperet. De qua ſane iuſtiſſima lege, ut ſententiam non modo noſtram, ſed multo magis veterum, exponam: principio exiſtimo Conſtantinum in Eccleſia Chriſti ſic edoctum fuiſſe, ut intelligeret principum & magiſtratuum poteſtatem non eſſe infinitam: neque iis quod libet, etiam licere. Et quidem audiverat illam, quam ſacræ literæ commemorant, hiſtoriam regis Achab, volentis vicinum ſuum, plebeium alioqui hominem, Naboth, vi adigere ad vineolæ ſuæ venditionem. Nam etſi ei iuſtum forte pretium offerret, tamen ius non erat, invito domino rem eripere. Primaque hæc naturalis libertatis fundamenta ſunt, ut nemo rem ſuam vendere cogatur. Et ſane quantopere veteres leges Romanæ abhorruerint ab omni huius generis tyrannide atque iniuria, non eſt obſcurum. Cicero Verrem accuſans, ſæpe laudat has leges Romanorum: qui diligenter omnes, quos in Provincias cum poteſtate mittebant, ab emtionibus removerunt,

l. pen. C. de his quæ vi met. cauſ.

l. invitum C. de contrah. empt.

Re-

Recte enim putasse, ereptionem fore, non emtionem, cum venditori, suo arbitrio vendere non liceret: atque in provincia, si is qui esset cum potestate & imperio, quod apud quemque esset, emere vellet, sive esset venale, sive non esset, consequeretur, & quantum vellet, offerret. Ac illas quidem leges iam mortuas esse, eo tempore Hortensius iactabat. Verum ita iis illudi Cicero non patitur. Saltem nostrorum Iurisconsultorum ætate revixerant, in quorum commentariis frequens illarum mentio est.

Sed & legem Iuliam repetundarum, qua & Cicero Verem urgebat, iritas facere venditiones atque locationes cum Præside contractas, & impedire usucapionem, priusquam res in potestatem eius, a quo profecta sit, hæredisve eius redierit, Paulus noster scribit. Sic enim res vi ereptæ videntur, quas Præses emit. Imo vero, cum rem vi primum possessam, sed ex causa emtionis, alius saltem bonæ fidei possessor usucapere possit: non poterit tamen rem a Præside emptam, quod hæc vi omnino fuisse primum erepta videatur. Porro Hermogenianus ait, Quod a Præside, vel alio qui provinciam administrat, in ea provincia, licet per suppositam personam comparatum est, infirmato contractu vindicari, & æstimationem eius fisco inferri. Addit Martianus, Si quis ex officio aliquid emat, non tantum rem amittere, sed etiam in quadruplum puniri. Verum id ad eos tantum pertinere dicitur, qui vel ex pecunia publica,

l. penulti. Ad leg. Iul. rep.

l. 3. C. de his quæ vi met. cau.

l. 46. aufertur. §. quod a Præside. de iur fisc.

l. 46. non licet. de cont. emt.

ca, cuius procurationem habent, ſibi priuatim aliquid emunt: vel rem aliquam publicam, cuius vendendæ mandatum ſuſceperunt, ſibi retinent. Sed ut hæc nunc omittam, atque etiam nobilem Iuſtiniani conſtitutionem de contractibus iudicum, & ad Conſtantinum noſtrum revertar: obſervandum eſt, quod reſcripſit Diocletianus Imp. ad invidiam alicui nocere nullam dignitatem oportere: & ad metum arguendum, per quem initus eſſe contractus diceretur, ſenatoriam dignitatem adverſarii ſolam non eſſe idoneam. Itaque qui metu magiſtratus coactum ſe eſſe dicet, metum aliunde probet neceſſe eſt. Idque & Conſtantinus requirit: cuius opinor tempore rurſus mortuæ alioqui erant illæ Romanorum leges, quæ magiſtratum vel præſidem in provincia in univerſum removebant ab emptionibus. Ut autem in commerciis vim minime paſſus eſt ullam inferri, ab iis præſertim, qui eam ab alio quoque illatam reprimere atque punire deberent: ſic non toleravit iniquas conventiones, earumve conditiones dolo quodam extortas; & ab invito callide expreſſas. Reſcripſerat Alexander Imp. inanem fore pactionem, ſi cum eo qui mutuam pecuniam accipiebat, convenerit, ut niſi intra certum tempus eam redderet, creditori pignus datum cederet. Cæterum quia iam contemni, & nova fœneratorum fraude eludi hoc reſcriptum videbatur, neque ſatis alioqui occurreret omnibus talis pactionis legiſque commiſſoriæ captionibus: Conſtantinus adverſus

l. ad invidiam. C. de his quæ vi met. cauſ.

l. 1. C. de pact. pign.

ſus eam aliam edidit nobilem conſtitutionem. Cicero duobus locis ſignificat, ſuo tempore pignus committi potuiſſe pecunia ad diem non ſoluta. Noſtri Iurisconſulti etſi ea in re magnas eſſe poſſe videbant fraudes fœneratorum, magnamque infecilium debitorum captionem, tamen non omnino audebant talia in universum commiſſa, iniuſta eſſe dicere. Interdum aiunt recte ita conveniri, ut ſi ad diem non ſolvat debitor, creditor pignus ſibi emptum habeat iuſto pretio. Interdum hanc iuſti pretii conditionem non exprimunt: ſed intelligunt tamen. Interdum reſponderunt, Et ſiv ir ſtipulanti uxori ſpoponderit, dirempto matrimonio prædia, quæ doti erant obligata, in ſolutum dare: tamen ſatis eſſe ſi offerat dotis quantitatem. Sed alioqui ſatis non explicant, quod hoc toto in genere quæritur. Eſt illa quidem iuſta conventio, ut ſi ad diem pecuniam non ſolvat debitor, poſſit creditor pignus vel alteri vendere, vel etiam ſibi emptum iuſto pretio habere. Cæterum, ut creditor non tam iuſto pretio pignus acquirat, quam pro ipſo debito habeat, ſi ad diem pecunia non reddatur: id vero durum & iniquum eſt. Nam & multo maioris pignus eſſe ſolet, quam id ſit, cuius nomine datur: & fit plerumque, ut qui pecunia opus habet, nullam non ſibi legem dici patiatur (quid enim non cogit egeſtas?) præſertim ſi dies illi aliqua indulgeatur, intra quam ſeſe parêre conditioni poſſe, & rem ſuam luere libe-

l. ult. C. illo tit.

l. ſi fundus. §. ult. de pignor.

l. ult. de cont. emp.

l. 45. quamvis. de ſolut.

l. si prædium C. de evict. l. eum dominam. C. de pignor.

liberareque bene speret. Posset sane rem, quam pignori dedit, in solutum dare pro debito: ut & vendere suo arbitrio, & liberaliter etiam gratisque donare posset. Quidni enim possit de re sua, quod velit, statuere? At qui pactionem illam commissoriam ita init, vt si ad diem non solvat, pignus pro debito creditori relinquat: minime hoc vel agit vel cogitat, ut vendat. Imo vero, quia ad diem solvere posse sperat, talem sibi legem dici non recusat. Sed quia plerumque spes fallax est (ut ille dixit) dea: magna infelicium debitorum captio esset, si talibus eos commissoriis pactionibus illaqueari patiamur. Cæterum ut eas in pignoribus propterea Constantinus inutiles esse voluit: sic eum quoque modum servavit, ut interea tamen creditori commune ius pignoris non ademerit: ut saltem is possit cessante debitore, pignus, ut fieri recte solet, vendere. Certe ius crediti integrum manere, sublato illo commisso, nominatim ait Constantinus. Sed quod ad rem commissoriam attinet, profitetur hanc suam legem cum præteritis præsentia quoque repellere, & prohibere futura. Solet quidem lex tantum ad negotia futura, non præterita referri. Quod & Cicero contra Verrem scribit. Sed is fatetur eodem loco, ad præteritum quoque tempus pertinere posse, si de re turpi agatur, ut etiamsi lex non esset, magnopere illud vitandum fuerit. At pactum illud, de quo agit Constantinus, neque honestum, neque iustum fuisse,

pa-

palam est: & fuerat iam antea ab ipso quoque Alexandro Imp. reprehensum: ut mirari non debeamus, Constantinum suam prohibitionem ad præterita quoque hæc pacta commissoria, & ipsa iam commissa trahere: præsertim cum nullum creditoribus damnum inferat, sed iniquum lucrum tantum auferat. Excipi fortassis ea possent, quæ iam vel transactione finita sunt, vel iudicis sententia decisa. Hæc enim iam proprio quodam iure suo nituntur.

Porro & illud huc pertinet, quod idem Constantinus augens pœnam plagiariorum nova quadam sua constitutione: tantum eos eximit, qui iam iudicati erant, & veterem pœnam subierant: ut intelligamus alioqui novam, quam statuit, pœnam pertinere etiam posse ad vetera & præterita aliorum plagiariorum crimina, de quibus nulla adhuc esset lata sententia. Constantinus suam illam de pacto commissorio, & eius iniquitate iustissimam legem edidit altero post Nicænum concilium anno. Cæterum paulo ante legem tulerat de usuris: quam quidem ut Nicænis patribus vix placuisse, aut probari omnino potuisse, puto: sic facile patior, ab Iustiniano suum Codicem colligente esse prætermissam. Si quis tamen eam desiderat, extat lib. II. Cod. Theodos. in hæc verba: *Quicunque fruges humidas vel arentes indigentibus mutuas dederint, usuræ nomine tertiam partem superfluam con-*

consequantur: id est, ut si summa crediti in duobus modiis fuerit, tertium modium amplius consequantur. Quod si conventus creditor, propter commodum usurarum, debitum recipere noluerit: non solum usuris, sed etiam debiti quantitate privandus est. Quæ lex ad solas pertinet fruges. Nam pro pecunia ultra centesimas singulas creditor vetatur accipere.

l. eos, C. de usur. Iustinianus scribit, veteres leges non solum in contractibus traiectitiis, sed etiam cum species fœnori darentur, maiorem centesima usuram stipulari permisisse. Quorum fuerint eæ leges, non narrat. Nam & earum memoriam, non minus quam vim & usum, exolescere facile patitur. Ne quis eas tamen statim Constantino abscribat: multis ante eum annis Philippus Imp. qui tamen Christianum se fingebat,

l. oleo C. de usur. rescripserat, Oleo vel quibuscunque fructibus mutuo datis, incerti pretii rationem suasisse, ut additamenta usurarum eiusdem materiæ admitterentur. Cæterum qua fini & ad quem usque modum admitterentur, Constantinus expressit: quanquam creditoribus plus æquo indulgere videatur, & infelices debitores onerare. Itaque nec illud placuit posteritati. Sane Iustinianus in quadam sua Nov. const. XXXI & XXXII. permisisse saltem videtur, ut qui mutuo fruges daret agricolis, octavam earum partem usuræ annuæ nomine stipuletur. Ea paulo etiam maior centesima est: & tamen in hoc genere valde se favere agricolis profitetur.

Fa-

Favet certe in eo, quod si pecunia detur, non nisi vigesimam quartam eius partem usuræ nomine quotannis eos pendere iubeat; quæ non multo maior est usura triente. Sed cur in frugibus partem octavam? Certe propter incerti pretii rationem, magis interesse creditoris, veteres iudicarunt. Porro Constantinus alia lege statuit, non modo pro pecunia numerata, sed & pro veste, licitas usuras & stipulari nos posse, & promissas solvi debere. Atque illud quidem tolerabilius est, quam quod paulo ante Diocletianus rescripserat, loco pecuniæ numeratæ alias species æstimatas mutuo dari posse, eiusque æstimationis tanquam sortis usuras promissas peti. Durum id profecto & acerbum esse videtur. Veteres Iurisconsulti fatentur, mutuum contractum videri, si speciem tibi aliquam do, ut eam vendas, & ex eius pretio proficiscentem pecuniam habeas mutuam. At captiosum esse videtur, & iniquum, non modo velle contractum mutuum intelligi, statim atque res æstimata data est, etiamsi nondum vendita sit: sed etiam usuras statim deberi, perinde atque si pecuniam debitor iam accepisset. An tales conventiones comprobarit Constantinus, equidem certo adfirmare non possum. Certe Nicænis patribus non potuisse approbari existimo. Ac illi quidem valde damnarunt clericos, qui usuras exigerent, quas appellant ἡμιολίας vulgo interpretantur sesquicentesimas, quas certe ne veteres quidem Romanæ leges tolerassent;

l. si pro auro. C. de usur.

l. si pro mutua. C. de usur.

l. rogasti. Si cert. pet.

ſent; nam ad ſummum tantum centeſimas tolerabant. Quid vero ſi interpretemur ἡμιολίας hoc Nicæno decreto damnari, quas ſuperior Conſtantini conſtitutio admittebat? nempe, ubi uſuræ nomine tertiam (ut loquitur) partem ſuperfluam creditor exigit: veluti pro duobus modiis frumenti, tres. Nam & ἡμιόλον & ſeſcuplum hoc ſignificat, nempe aſſem, & ſemiſſem præterea: hoc eſt, totum quoddam, & præterea eius dimidium. Quod quidem in fructibus mutuo datis interdum exigebatur, non proprie tanquam uſura, ſed confuſe ut auctior modus. Quanquam Nicæna ſynodus in univerſum clericos ſuos revocet ab omni fœneratione turpi: quam quidem & ab reliquo populo Chriſtiano alienam eſſe velim: uſuras tamen legitimas, ratione eius quod intereſt, ad eum exigi modum, quem Iuſtiniani conſtitutio præſcripſit, vix quiſquam prohibere poteſt, qui rationem commerciorum & uſum non interturbet. Verum id alias viderimus.

Sane Conſtantinus, cum etiam in illa Nicæna ſynodo verſaretur, (neque enim rerum civilium propterea curam abiecerat) prudentiſſime edixit, nec eſſe tolerandas, nec ratas fore cauſidicorum pactiones, qui quidem ex iis quæ tuenda ſuſceperunt negotiis, certam aliquam partem ſibi dari ſtipulantur. Dignos potius eſſe tales litium redemptores, qui & foro eiiciantur, & ab officio poſtulandi removeantur. Qua quidem in re ſecutus eſt prudentum veterum reſponſa. Nam

l. ſi qui advocatorum, C. de poſtulat.

l. ne quicquam. §. circa advocatos. de offic. Pro-

Nam & hi non esse ferendum iudicarunt, ut causae patronus, certe aliqua litis parte in eventum iudicii collata, & ea conditione promissa redimatur: vel tali lege suas operas ut ille locet. Viderunt enim eam fore quandam ad fraudes & calumnias tanquam illecebram. Quid enim fraudis non excogitabunt, quid non facient causidici, quorum & salarium & spes tota ex eventu litis & victoria pendet? Sed & si non paciscantur certam quandam sibi dari partem eius quod ex lite evinci poterit: sed lite iam mota & adhuc pendente, de suo simpliciter salario pactum cum litigatore aliquod interponant: inutile id erit. Metu enim potius a litigatore extortum, quam aut conventum, aut liberali voluntate promissum esse videtur. Quid enim ille, qui iam in advocati sui magis quam in sua potestate est, stipulanti patrono negare auderet? Ante litem motam, vel post eam iam finitam, potest causidicus de suo salario pacisci. Sed iure prohibetur, cum adhuc illa pendet.

conf. l. sumptus, de pact. l. si remunerandi. §. ult. & leg. seq. mand.

l. I. §. si cui cautum. de extraord. cogn. l. 5. C. de pact. l. quisquis. C. de postul.

Ut autem conventiones iustas observari, iniquas vero rescindi atque infringi, sic & donationes diiudicari voluit Constantinus. Extat eius constitutio, edicentis, donationem cum suis pactis, quae quidem legitima honestaque sint, esse observandam. Idq; etiam supra ostendimus, cum de donationibus propter nuptias, vel inter sponsum atque sponsam contractis ageretur. Quid igitur, si ingratus sit is, cui liberaliter donatum est?

l. donatio. C. de don.

est? Ingratum nunc appellamus, qui non modo gratiam non habet, vel refert, sed etiam pro beneficio maleficium rependit. Romanæ leges tam indignum accepto beneficio esse iudicant, ut hoc illi adimant, & actionem ingrati adversus eum dent. Eas Constantino placuisse dubium non est, cum quidem & ingrato liberto libertatem auferendam esse iudicarit. Sed singularis quædam exceptio atque moderatio extat, quæ Constantino, aut eius certe filio Constantio ascribitur: ut matri, quæ secundis nuptiis contractis & incontinentiæ significationem dare, & filiis prius susceptis iniuriam facere videtur, non temere adversus filios, si forte ingrati sint, actio illa ingrati concedatur; quanquam Iustinianus fortasse iustius deinde statuerit, neque tantum huic matri detrahendum, neque filiis illis tantum esse propterea indulgendum. Sed reliqua audiamus, ubi matri est integrum actione ingrati, donationem rescindere, adiectum est, quod aliis donatoribus etiam commune est, rescindi ab eo demum die, quo actio hæc mota est: ut intelligamus, fructus ante perceptos non restitui: neque quod ex rebus donatis sine fraude in alium iam translatum fuerit, aut bona fide alienatum, posse revocari. Quid præterea? Hanc (inquiunt) actionem matris ita personalem esse volumus, ut vindicationis tamen habeat effectum: nec in hæredem detur, nec tribuatur hæredi. Nova certe & insolens huius actionis conditio est. Tam esse dicitur personalis, ut non modo

l. his solis, C. de revo. donat.

Iustin. nov. constit. 22.

modo possessorem rei non sequatur, sed neque ad hæredes vel donatoris vel donatarii pertineat. Quem igitur vindicationis effectum, qui illi nihilominus tribuitur, habere potest? In ea saltem aliquem habet, quod extorqueat quicquid ex reipsa reliquum ingratus donatarius habet. Multæ sunt aliæ de donatione leges Constantini, quas non describo, quia nullam interpretis operam requirunt. Sed illud dissimulare non possum, Constantinum, priusquam donationem perfectam esse pronunciet, eique vim obligationis tribuat, multa desiderasse videri, quæ tamen postea Iustinianus remisisse videatur.

Dixi de conventionibus, quæ inter vivos ineuntur. Proximum est, ut de ultimis voluntatibus aliquid dicamus: sicuti & de utroque Iuris civilis summo capite Constantinus leges edidit. Ac in primis quidem illa eius occurrit constitutio, Supremæ voluntatis liberum stilum esse debere: & licitum, quod iterum non redit, arbitrium. Dixi hac tota de re latius, cum illam explicarem XII. Tabularum legem, *Uti quisque legassit, ita ius esto.* Sed hic prætereundum non est, quod Eusebius scripsit, Constantinum sublatis quarundam veterum formularum angustiis, liberiorem facilioremque testamenti faciendi rationem reddidisse. Quæ tamen hac de re leges extant, filiis Constantini ascribuntur. Itaque plura nunc de iis non dicam.

l. 1. C. de sacros. Eccles.

l. quoniam. C. de testa. l. in legatis. C. de legat.

Cæterum illam nemo negat Constantini nostri

l. ult. C. Famil. erciſc. ſtri conſtitutionem eſſe, ut patris, bona ſua inter liberos dividentis, voluntas rata ſit: eamque liberi obſervent, tametſi ab inteſtato ſuccedant. Sed neque, ut diviſionem illam aut convellant, aut infringant, cauſari poſſe imperfectum fuiſſe teſtamentum, in quo perſcripta eſt. Et qua tandem illi fronte patrem familiæ ſuæ erciſcundæ arbitrum recuſabunt? Sed recuſent licet: Conſtantinus tamen hoc arbitrium patri defert, & quod ad fratrum quoque concordiam tuendam pertinere iudicat, conſtanter tuetur. Laudat eos teſtatores Papinianus, qui ut diſcordiis propinquorum ſedandis proſpiciant, quas communio excitare ſolet, bona ipſi ſua, quæ iis relinquunt, etiam dividunt. An non multo etiam magis Conſtantinus faveret paternæ diviſioni, fraternæ concordiæ rationibus proſpicienti atque conſulenti? Quid? Receptum Scævolæ quoque iudicium fuit, confirmantis voluntates teſtatorum, aliquam inter hæredes bonorum communionem imperantium. At multo profecto magis præceptum diviſionis obſervandum eſt. Quid vero Iuſtinianus propterea etiam ſtatuerit, Conſtantinum ſecutus, ex duabus eius Græcis conſtitutionibus, XVIII. & CVII, facile intelligi poteſt: & de iis ſuo quoque loco dicemus.

l. cum patern. §. dulciſſimis. de legat. 2.

l. ult. §. Lucius. de leg. 2. l. Lucius. Ad Trebell.

Inter teſtamentarias Conſtantini leges, duæ in primis, quæ ad querelam inofficioſi teſtamenti pertinent, conſiderandæ ſunt: quarum altera de veteri iure aliquid immutat, altera iure novo nonnihil immutatur. Primum conſtat,

. 1. de in-

ſtat, fratribus ſaltem & ſororibus exhæredatis permiſſum fuiſſe, de inofficioſo queri: neque in hac cauſa diſtinguebantur fratres uterini a conſanguineis. Conſtantinus, cum liberaliores eſſe vellet teſtatorum voluntates, præſertim ubi neque liberis neque parentibus iniuria fieret, iniquum eſſe iudicavit, tantundem tribui fratribus omnibus atque ſororibus, cum quidem alioqui nihil hic tribueretur reliquis cognatis, ac ne fratrum quidem filiis. Itaque edixit, uterinis fratribus vel ſororibus exhæredatis, aut præteritis, de inofficioſo queri non licere: conſanguineis tum demum licere, ſi alii ſcripti ſint hæredes turpes. Valerius Maximus narrat, Pompilium quemdam Rheginum teſtamento fratris turpiter præteritum, noluiſſe tamen de inofficioſo agere: etſi iis in teſtamento poſtpoſitus eſſet, quorum alioqui prælatio poterat ignominioſa videri. Hic vero Conſtantinus voluit, ut tum ſaltem, ſi vellet, agere poſſet, ſi modo conſanguineus eſſet. Olim Paulus, cum de parente manumiſſore ageretur, Paconium dixiſſe ait: Si turpes perſonas, veluti meretricem, a parente emancipatus & manumiſſus hæredes feciſſet, totorum bonorum poſſeſſionem parenti dari: aut conſtitutæ partis, ſi non turpis hæres eſſet inſtitutus. Huius diſtinctionis rationem quodammodo ſecutus in fraterna querela Conſtantinus videtur: & fratri conſanguineo hoc reliquit, ut ſi turpibus perſonis hæredibus ſcriptis exhæredetur ſine iuſta cauſa,

offic. l. fratris. C. eod.

l. 27. C. de inoffic.

l. 3. Si a par. quis manumiſ.

ſa, agat de inofficioſo. Nam & tum non ſolum inofficioſum, ſed & improbum, ut Cicero ait, teſtamentum eſt. Cæterum amicos, ſi honeſti ſint, fratribus etiam conſanguineis præferre in teſtamento nos poſſe, ſtatuit Conſtantinus. Nam & plerumque amicos habemus fratrum loco, ut Iuriſconſulti quoque veteres fatentur: & de nobis melius ſæpe merentur, & nos iis pluribus beneficiis obſtringimur.

l. nemo dubitat de hæred. inſtit.

Porro in eadem illa ſua conſtitutione Conſtantinus adiecit, dari quoque querelam inofficioſi exhæreditatis fratribus conſanguineis, ſi iis prælati, hæredesque ſcripti ſint liberti, perperam & non bene merentes, maximisque beneficiis patronum ſuum aſſecuti Iis utitur verbis Conſtantinus, quæ inſolens & durum dicendi genus continent: ſed hoc tamen ſignificant, quod elegantius olim dixiſſe videtur M. Tullius. Is quodam loco ait, etiam veras hæreditates non honeſtas videri, ſi ſunt malitioſis blanditiis, & officiorum non veritate, ſed ſimulatione quæſitæ. Ergo ſi libertus talibus non tam beneficiis, quam inani beneficiorum ſimulatione, obſequiis, munuſculis, aſſentatione, & captioſis huius generis illecebris callide patronum ſibi conciliat, ut hac arte in eius teſtamentum irrepat, & patroni fratrem depellat: iniuriam ferendam non eſſe, Conſtantinus iudicavit. Aliam eſſe cauſam neceſſarii ſervi inſtituti fatetur. Hunc inſtituere ſolemus, cum alioqui hæreditas damnoſa futura eſt, nec alium volunta-

luntarium hæredem facile inveniremus. Hic certe frater magis ſibi gratulabitur, quam conqueretur, præteritum ſe eſſe. Tum enim utile eſt exhæredari.

Altera Conſtantini conſtitutio de hac querela eſt hæc: *Liberi de inofficioſo querelam contra teſtamentum parentum moventes, probationes debent præſtare, quod obſequium debitum continue, prout ipſius naturæ religio flagitabat, parentibus adhibuerint: niſi heredes ſcripti oſtendere maluerint, ingratos liberos contra parentes extitiſſe.* l. 28. C. de inoffic.

Ergo Conſtantinus hoc hæredibus relinquit, ut ab exhæredatis liberis, qui de inofficioſo queruntur, innocentiæ, & officiorum probationes requirere poſſint. Dura ſane & difficilis neceſſitas, conditioque probationis. Et quando tandem filius probabit, nullum ſe officium, quod patri debeatur, prætermiſiſſe? Hanc igitur Conſtantini legem Iuſtinianus non videtur recepiſſe.

Nam Novel. conſtitut. CXV. edixit, exhæredationis iuſtam certamque cauſam ab ipſo teſtatore exprimi debere, & ab hærede ſcripto probari. Ergo ſi filius de inofficioſo agat, ſi quidem filius eſſe negetur, filium ſe eſſe probabit. Hæres, ſi ingratum eſſe dicat, non ſolo patris teſtimonio utetur, ſed & aliis probationibus id confirmare debebit. Iuſtas autem exhæredationis cauſas eadem illa ſua conſtitu-

tione Iustinianus etiam enumerat. Sed nos Constantinum nunc persequimur. Ac multa quidem, quæ illius sunt, etiam præterimus, cum nullum est moræ nostræ vel operæ pretium. Sed nondum hæreditarias eius leges complexi omnes sumus: quas profecto complecti, atque etiam explicare debemus. Nam de successione & hæreditatibus extat lex quædam Constantini, quæ miseros in schola interpretes valde torquet: & est certe tam brevis, ut sit etiam obscura & difficilis, iis quidem qui alias Iurisprudentiæ Romanæ leges non ignorant. Nam

l.ult.C. qui admitti. ignorantibus qui nulla de re dubitant, posset non obscura fortasse videri. Ait: *Qui se patris post avum intestato defuncti negat hæredem, mortui avi paterni suscipere facultates non potest, maxime emancipatus: nisi per bonorum possessionem ad huiusmodi beneficium pervenerit.*

Primum illud videamus, an nepos avitam hæreditatem repudiare possit, & paternam nihilominus retinere. Tum ediverso deinde quæremus, an hanc omittere possit, & illam con-

l. 7. de acqui. hered. sequi. Paulus ait: Si filius, priusquam sciret se necessarium extitisse patri hæredem, decesserit relicto filio necessario, permittendum est nepoti, abstinere se avi hæreditate, quia & patri eius idem tribueretur. Intelligit Paulus, simul huic nepoti permitti, repudiata avi hæreditate retinere paternam. Summo quidem iure hanc cum illa commixtam confusamque videri posse propter ius sui, & ita patrimonium

nium unum factum esse, quod separari non possit. Sed quandiu filius sese bonis hareditariis non immiscuit, ut hic proponitur sese iis minime immiscuisse, cum nesciret quidem delatam sibi esse hæreditatem: Prætor benigne interpretatur, non omnino hæredem extitisse. Qui si omnino hæres fuisset: veluti si se bonis sciens immiscuisset: certe ut ei integrum deinde non est abstinere, sic multo minus erit nepoti, avitam a paterna hæreditatem separare, ut illa abstineat, hanc retineat. Itaque & Paulus subiicit eodem loco: In omni successione, qui ei qui hæres ei extitit, qui Titio hæres fuit, Titio quoque hæredem videri esse: nec posse Titii omittere hæreditatem. Hucque etiam pertinet, quod, cum filio impuberi hæredi ex asse instituto substitutus quis fuisset: extitissetque patri filius hæres: & quæreretur, an posset substitutus separare hæreditatem, ut filii habeat, patris non habeat: respondit Ulpianus, non posse, sed aut utriusque debere hæreditatem habere, aut neutrius. Iunctam enim hæreditatem esse cœpisse. Idemque esse, & si pater me quoque simul hæredem scripserit ex parte, & filium ex parte: nam si patris hæreditatem repudiavero, non posse me filii hæreditatem habere. Sane beneficium abstinendi, quod filio datur, non dari substituto, alicui præsertim extraneo, ut hæreditate testatoris abstineat, habeat tamen pupillarem, Iavolenus, & Iavoleni discipulus Iulianus responderunt. Sed Papinianus hoc saltem

l. 10. §. 2. de vulg. & pup.

l. 28. de reb auct. iud.

poss. l. 42. de acqui. hered. l. 12. de vulg. & pupil.

saltem tribui substituto, si & ipse filius sit, & fratri suo sit substitutus, recte iudicavit: & in universum æquius esse utiliusque Marcellus notat. Sed hoc ad summum dici potest, ubi nulla immixtione tanquam aditione omnino commixtæ sunt hæreditates. Alioqui vix est ut separatio ulla concedatur.

l. 1. §. sciendum de suis & leg.

Nunc alterum, videamus, quod ad Constantini constitutionem propius accedit: an etiam ediverso possit nepos avitam hæreditatem consequi, repudiata paterna? Certe si illa, quam dixi, commixtio fuerit, separatio concedi nulla potest. Si filius ipse abstineat delata hæreditate, vix est ut iure civili nepos ex eo admittatur, cum neque in suis neque in agnatis successio sit. Sed ex Prætoris edicto successorio, quod & emancipatis liberis commune est, admitti facilius poterit. Quid si filius neque se immiscuerit, neque etiam abstinuerit, & ita mortuus sit? Certe nepoti ex eo difficile est, abstinenti paterna hæreditate, concedere avitam, cum quidem ad hanc ex persona tantum sui patris pertingere possit: ut patris sui magis quam avi hæres esse videatur. Si itaque patris esse nolit, quomodo avi esse poterit? Sed videndum est, ne hic benigne Prætor aliquando concedat nepoti facultatem abstinendi paterna, sic ut avitam tamen consequatur, tanquam hæres adhuc patris sui quodammodo sit. Sane si hic nepos in testamento avi hæres esset institutus, dubium non est, quin ex testamento avitam

con-

consequi posset: etsi paternam, quæ aliunde obvenit, reiiciat. Ac memini sane, in quodam Gordiani Imp. rescripto fieri mentionem nepotis, qui eum avi hæreditate testamento delata abstinuisset, in integrum propter ætatem minorem restituti, ut eam adire adhuc possit, repudiata nihilominus paterna successione. Quo in genere si loqui intelligatur hæc quoque Constantini constitutio, non valde difficilis eius esset ratio. l. 2. C. Si minor se abstl. hæred.

Ut vero tandem ad leges iudiciorum actionumque forensium veniamus, in quibus vis tota legum aliarum, atque adeo Reip. salus sita est: Constantinus nihil in hoc quoque genere omisit, quod desiderari posse videbatur. Ac ut taceam, eius constitutiones de officio singulorum Magistratuum, deque eorum contractibus, & causidicorum pactionibus captiosis, quod iam ante dictum, nihil hic repetam: nunc occurrit, quod de ordine iudiciorum statuit, ut de crimine quam de civili causa prius cognoscatur atque pronuncietur. Quanquam id neque omnino perpetuum sit, neque etiam a Constantino primum proditum. Nam & olim rescripserat Thessalonicensibus Adrianus Imp. ut si de vi & possessione quæratur, prius de vi quam de proprietate rei cognoscatur. Quid? Olim quoque Romæ iudicium de vi tractababatur ante alias omnes, etiam criminales, atque adeo tempore priores, causas. Quod ex quadam ad Ciceronem Cælii epistola facile intelligi potest. l. ult. C. de ord. iudic. l. 37. ff de vi. de iud.

potest. Cicero etiam in libris de Inventione, agens de quæstione translativi status narrat quendam, cui manus gladio præcisa fuerat, petiisse liberam iniuriarum actionem, sic ut prius reum iniuriæ accusare, deinde damno agere posset. Reum vero obiecisse, id iudicio recuperatorio non convenire, ut prius de iniuria, quam de damno agatur. Sed quia iudiciorum ordo non tam perpetua aliqua lege continetur, quam ex cuiusque fori moribus repetendus est, in eo diutius non hærebo.

Cæterum quam valde rem iudiciariam curarit Constantinus, vel inde intelligi potest, quod hanc curam ne tempore quidem Nicæni concilii intermiserit. Nam non modo tunc de usuris legem, cuius antea memini, edidit: sed illud etiam statuit, ut qui causæ continentiam (sic enim vocat) dividere vellet, non audiretur: neque a Principe postulandum esse, ut alius possessionis, proprietatis alius iudex daretur. Id prudenter statutum fuisse, ut multæ tergiversationum ambages præciderentur, & litibus facilius citiusque finis imponeretur, quod Reipub. salus postulat, nemo non videt. Eodem illo anno & sapientissime & humanissime edixit: moratoriam quidem præscriptionem rescripto Principis concedi posse: peremtoriam vero, quæ totius negotii cognitionem tollit, & vires principalis negotii exhaurit (sic enim loquitur) neque dari neque remitti posse. Nimis enim grave in eo fore alterius partis dispendium. In universum aliquando rescripserat æquis-

l. 2. C. de iudic.

l. 2. C. de precibus Imp. offer.

l. 3. C. de prec. Imp. offer.

æquiſſimus hic Princeps, poſtulari non oporte-re, quæ Iuri contraria ſunt. Alterius itaque ius ſuo reſcripto vel tollere, vel perimere ſine iuſta cauſa neque voluit, neque debuit: neque ſine iniuria potuiſſet. Audiebat, quod paulo ante Diocletianus ipſe reſponderat: l. 4. C. de emanc. lib.

Non eſt moris noſtri, in cuiusquam iniuriam beneficia tribuere. Non erat tam barbarus Conſtantinus, ut in eo genere conſtantis iuſtitiæ atque æquitatis, ab illo vinci ſe pateretur. Meminerat ipſum quoque Antoninum reſcripſiſſe, Principis mandato nemini ius ſuum detrahi oportere: & illa quoque Papiniani vox occurrebat, Beneficium cum alterius iniuria poſtulari non debere. Certe qui ius cuique ſuum reddi tam conſtanter voluit, atque ut redderetur, nihil non ſemper fecit: niſi ſi naturam exuiſſet ſuam, neque huius iuſtitiæ obliviſci, neque tam conſtantem & perpetuam voluntatem mutare potuiſſet. l. 2. de his qui ſui ſunt vel alien. lib. 12. ſed cum. Ad Trebel.

Defendat, ſi poſſit, ſuam σεισάχθειαν Solon. Romani, quod volent, prætexant novis ſuis tabulis: iniuriam tamen ius eſſe nunquam mihi perſuadebunt; & ipſe iis Cicero reclamabit, nullam eſſe poſſe diuturnam Remp. niſi ſit rerum creditarum neceſſaria ſolutio. Hanc igitur fidem retineri, atque adeo potius aſtringi voluit Conſtantinus. Neque tamen tam durus rigidusque fuit, quin aliquando iuſta ex cauſa moratorias (ut vocat) ſive dilatorias præſcriptiones miſeris debitoribus beneficio Principis dari recte poſſe, benigne iudicarit. l. 2. C. de precib. Imp. offer.

Quo

Quo iure & nos utimur, atque utinam non abutamur etiam. Nota est illa Iurisconsultorum vox, non esse damnum magnum in mora modici temporis. Valde itaque morosi, atque adeo acerbi essent creditores, si conquerantur, & indigne ferant, quod laxiorem aliquem diem solvendi, quem ipsa humanitatis ratio postulat, & reis quoque condemnatis dari lex voluit, infelici debitori ex causa tribuat aliquando humanus Princeps. Sed iustam profecto eius beneficii causam esse vellem, veluti casum aliquem, qui inopinantem debitorem, cuius nulla alioqui est culpa, oppresserit: neque facile prævideri, aut aliqua cautione depelli potuerit.

Iulius Cæsar disiecta novarum tabularum expectatione, videtur olim obæratis diem tamen ad solvendum dedisse, & (ut loquitur Cicero) dieculam duxisse, sive produxisse, & tamen in eo ipso iudicat Cicero multum esse mali. Verum nimis acerbe fortasse exagitat Cæsaris beneficium.

Illud quoque ad constituendum iudiciorum ordinem, eorumque vim sanciendam pertinet, quod Constantinus tam continentes esse litigatorum manus, tamque & religiose & patienter iudicis sententiam eos expectare voluerit, nihilque interea quicquam attentare, ut edixerit,

l. 4. C. Fin. reg. *Quo magis unusquisque contentus suo, rem non expectet iuris alieni, cum qui mota de finibus quæstione, non expectata sententia, voluerit rem sibi alienam usurpare: non solum id quod male petebat, amittere, sed & præ-*

terea

terea tantum agri modum, quantum adimere tentavit.

Complura ſunt huius generis Rom. principum reſcripta, ut vim omnem, qua nihil eſt iuri contrarium magis, coerceant. Sed hunc locum, in quo Conſtantinus magis ſecutus alios eſt, quam aliis ipſe præierit, nunc mitto. Non omittam tamen, quod repetito veterum iudiciorum more ſtatuit, teſtes iurisiurandi religione conſtringendos eſſe, priusquam teſtimonium dicant. Cicero pro Roſcio Comœdo contendit, teſti iniurato non minus quam iurato credendum eſſe. Sed hoc, ut cauſæ & foro ſerviat, facit. Idem certe pro Corn. Balbo, morem etiam veterem fuiſſe Græcorum ſcribit, ut poſteaquam quis teſtimonium dixiſſet, iurandi deinde cauſa ad aras accederet.

l. extat. Quod met. cauſ. l. ſi quis in tantam. C. unde vi. l. iurisiurandi. C. de teſtib.

Sed maior meliorque eſſe videtur cautio, ut antequam dicatur teſtimonium, iuretur. Neque dubito, quin legitimam etiam iurisiurandi formulam Conſtantinus requiſierit: ut iuretur per æternum Deum, rerum omnium conſcium, & tam ſeverum falſi iuſtumque ultorem, quam veritatis conſtantem vindicem & aſſertorem. Ad hanc nempe aram, eius animum, qui teſtimonium dicturus eſſet, attolli debere, Conſtantinus religioſe intellexit. Adiecit etiam, ut honeſtioribus potius fides teſtibus adhiberetur: neque ullius, quantumvis illuſtris viri, ſi ſolus ſit, teſtimonio adhibeatur. Sed huius generis dictis, quæ vulgo quoque nota, & iam protrita

ſunt, pleni ſunt legum Romanarum libri: nihil ut ſit neceſſe, in iis diutius nos immorari. Illud novum magis in iudiciis & inſolens eſt, quod libro undecimo Codicis Theodoſ. quædam proponatur Conſtantini conſtitutio: ut primum quidem iuxta regulas iuris, ab actore probatio exigatur. Sed ſi eam is præſtare non poſſit: ſecundo ſaltem loco reus, qui rem poſſidet, probare, unde & quo iure poſſideat, cogatur.

Non retulit hanc legem in ſuum Codicem Iuſtinianus; neque ſane eam aut probaſſe aut recepiſſe videtur, abhorrentem ab iure communi. Nam & ipſe ediverſo docuit, commodum poſſidendi in eo eſſe, ut actor, non etiam reus poſſeſſor, oneretur probationis neceſſitate; & ante Conſtantinum nihil frequentius alii Cæſares tradidere. Omitto, quod Antoninus duobus id reſcriptis confirmavit: nonne Diocletianus ipſe pauciſſimis ante Conſtantinum annis, illud ipſum ſatis ſuperque inculcarat? Actor (inquit) profitendo probare ſe non poſſe quod aſſeverat, reum neceſſitate monſtrandi contrarium non aſtringit. Item: Fruſtra veremini, ne ab eo qui lite pulſatur, probatio exigatur. Item: Res alienas poſſidens, licet iuſtam tuendi cauſam nullam habeat, non niſi ſuam intentionem implenti reſtituere cogitur. Eſt quidem ſingularis unus apud eum locus, in quo Iuris præſumptio (ut appellatur) probandi neceſſitate reum poſſeſſorem onerat, actorem exonerat.

l. 2. C. de probat, l. qui accuſare, C. de eden.

l. actor. C. de probat. l. fruſtra, C. de probat.

l. ult. C. de rei vindic.

nerat. Sed eius ſingularis iuris & tanquam privilegii cauſa obſcura non eſt. Filii hæredes vindicabant prædium quoddam paternum, quod eorum frater, ſed antea emancipatus, & a patre exhæredatus, vel etiam teſtamento præteritus, poſſidebat. Paternum fuiſſe probabant. Suum aliter eſſe probare non poterant. Poſſeſſor contendebat, ſibi a patre donatum eſſe inter vivos. Non erat id valde veriſimile. Eius ergo donationis probationem requirit Diocletianus: quod alioqui res in dubio magis eſſe filiorum fam. hæredum crederetur. Sed interea communem Iuris regulam non convellit: neque Conſtantino, cur eam in univerſum convellat, cauſam relinquit. Rata igitur maneat. l. ſive poſſidetis. C. de probat.

Porro cum de actionibus iudiciisque agitur, prætereunda illa non eſt ſingularis lex Conſtantini, edicentis iuſtas etiam fiſci actiones, ob hoc ſolum, quod ſuis temporibus non ſunt prolatæ, cremari: ut calumniæ privatorum eo arceantur exemplo, quo iuſtæ fiſci lites ſilent. Quid fiſco aliis in rebus tribuat, ſupra ſatis dictum eſt. Nunc quid ſibi hic velit, videamus. Suis temporibus non prolatæ dicuntur actiones, ſive citius quam oporteat, ſive tardius intendantur. Extat alia quædam eius conſtitutio, non niſi quadriennio durare actionem quam fiſcus habet ad bona vacantia; quod & Papinianus antea ſignificarat. Et eodem tempore Severus Imp. ſtatuit, peti non poſſe poſt quin- l. I. C. de quadrien. præſcript. l. intra. de diver. temp. præſcript.

l. 2. C. de vectig. & commiſſ.

quennium, ſi quid propter vectigal non ſolutum fiſco ſit commiſſum. In aliis vero fiſci quæſtionibus, viginti annorum præſcriptionem cuſtodiri, veteres Iurisconſulti reſponderunt. Quod ſi hic intelligamus, Conſtantinum agere de actionibus fiſci ante tempus motis, durum eſſet eas intelligi propterea crematas, hoc eſt, extinctas, præſertim cum privatorum etiam hominum actiones propter eam cauſam non omnino conſumantur, ſed in longius tantum tempus differantur. Quid itaque, ſi hoc loco cremari accipiamus pro ſuſpendi, a verbo κρεμάω? ſicuti notum eſt Cæſares Conſtantinopolitanos, cum latine loquuntur, plerumque ἑλληνίζειν.

l. in omnibus de div. temp. præſcript.

l. ult. C. ſentent. reſcin. non poſſe.

Quod ad rei iudicatæ vim & auctoritatem attinet: Conſtantinus talem tantamque eſſe voluit, ut ne Principum quidem reſcriptis reſcindi poſſe reſcripſerit. Sed quia hac tota de re copioſe a me dictum eſt ad leg. XII. Tab. eo lectorem reiicere malo, quam moleſta plenaque tedii repetitione nunc eum iterum onerare. Neque certe omnia omnibus locis dici neceſſe eſt. Cæterum quo maiorem eſſe voluit Conſtantinus vim rerum iudicatarum (ſic enim maximam eſſe neceſſe eſt, ut contineatur Reſp.) tanto etiam magis ſolicitus fuit, ut eſſe profecto debuit, iudicia ut integra eſſent & incorrupta. Edixit itaque, ut qui vel pretio depravatus, vel gratia, male iudicaſſet, & infamis fieret, & litis diſcrimen damnumque ſubiret. Inſignis profecto

fecto constitutio. Quia vero hac quoque de re satis multa dixi, cum XII. Tabulas explicarem: ex quo tanquam fonte multæ huius generis honestissimæ leges emanarunt: facile iterum patiar, breviorem hic me esse. Neque vero improbos solum iudices Constantinus castigavit: sed etiam dubitantes instruxit, & ea tanquam regula direxit, ubi hærere posse videbantur, ut sublato veluti signo, in quod semper intuerentur, facile sese explicare, si vellent, possent, & a iuris ratione & via, quam sequi deberent, nunquam deflectere. Certe non multis verbis nobilissimam in hoc genere legem, oraculi instar, edidit, qua ad regenda iudicia melior edi nulla posset. Verba eius sunt: *Placuit, in omnibus rebus præcipuam esse iustitiæ æquitatisque, quam stricti iuris, rationem.*

Ulpianus ait: In summa, æquitatem ante oculos habere debet iudex. Et generaliter puto, iudicem non meram negotiorum gestorum actionem imitari, sed solutius æquitatem sequi debere. Denique vetus regula est, In omnibus quidem, maxime tamen in iure, æquitatem spectandam esse. Illud nunc ipsum Constantinus inculcat: nec contentus æquitatis verbo, iustitiæ quoque nomen adiungit, duobus verbis rem prope eandem notans. Nam ut Iuris scientiam vocat Celsus, strictam illam & angustam exactamque observationem verborum magis quam sententiæ ipsius legis: & plerumque eius scientiæ prætextu perniciose errari ait, cum postponitur

l. 4. de eo quod cert. loco. l. at si quis. §. idem Labeo. de relig. & sumptib. fu. l. in omnibus de reg. iur.

l. si servum. §. sequitur. de verb. obl.

nitur ratio æqui & boni: ſic hoc loco Conſtantinus iuſtitiam vocat, benigniorem illam & laxiorem iuris interpretationem, quæ verborum anguſtiis & tanquam angulis intercluſa non eſt: ſed prudenter voluntatem eius, quam conſectetur, inquirit. Dixit Ariſtoteles, *ἐπιείκειαν εἶναι ἐπανόρθωμα τῦ νομίμυ δικαίυ*: quo nihil dici maius poteſt, ad commendandam, quam Conſtantinus hic commendat, æquitatem. Ineptum autem eſt, quod quædam exemplaria aſcribunt, æquitatis ſcriptæ. Nulla enim æquitas ſcribitur: neque ſi ſcripta ſit, amplius æquitas proprie dici poteſt. Porro hæc in conventionibus bona fides appellatur: quam & in contractibus conſiderari æquum eſſe, ait Diocletianus Imp. l. 4. C. de act. & obl. Cæterum quod ad Iuris interpretationem attinet, videamus quantum Iudicibus poteſtatis tribuat Conſtantinus; non enim id adhuc ſatis intelligi audio: & res tamen magni ponderis eſt, atque momenti. Si propoſitæ quæſtionis circumſtantiis omnibus conveniat ſcripti iuris definitio, ut perſpicuum ſit legis præceptum, & patefacta voluntas in ea ipſa, de qua agitur, quæſtione: non poteſt ab ſcripto recedere iudex, aut aliud ſibi ius fingere. Nam & alioqui leges fruſtra ſcriberentur, ſi pro cuiusque arbitrio eludi poſſent; fruſtra etiam præciperetur, ne quis aliter, quam legibus proditum ſit, iudicet. Sed & ſi quod in lege ſcriptum eſt, perquam durum eſſe videatur: tamen id obſervari debere, ait Ulpianus: l. proſpe. & ubi expreſſim ſententia con-

contra iuris rigorem lata esset, valere non debere: causamque ipsam sine appellatione denuo induci posse, respondit Modestinus. Cæterum si in quæstione proposita ratio ipsa moneat, plus aliquid legem sensisse atque voluisse, quam verbis expressum sit: non astringet se iis verbis iudex, sed benigniori interpretatione ex æquo & bono repetita, voluntatem & sententiam ipsam prudenter eruet, eamque sequetur. Atque hanc quidem proprie æquitatem civilem vocare Ulpianus dicitur. Cæterum si quid sit æquum quidem & bonum, sed alioqui alienum ab legis scriptæ non modo verbis, sed & sententia: quodque legislatori aut visum esse, aut placuisse dici non possit: ut multa sunt naturali rationi consentanea, quæ tamen cum iuris civilis usu non conveniunt: iam certe id privatæ interpretationis non est, sed prætoriæ aut principalis potestatis, ad quam leges ferre pertinet. Hæcque illa esse creditur naturalis æquitas, quam multis Prætorum edictis novis causam dedisse, Ulpianus sæpe significat. Itaque & Constantinus sic edixit: *Inter æquitatem iusque interpositam interpretationem, nobis solis & oportet & licet inspicere.*

xit. Qui & a quibus. l. si expressim. de appellat.

l. 1. C. de legibus.

Quod & eo pertinet, ut si legis sententia obscura sit, & incerta, ipsaque verba ambigua, consulatur Princeps. Sicuti & olim Iulianus respondit, de iis quæ primo constituuntur, aut interpretatione aut constitutione optimi principis certius statuendum

 esse.

l. ult. C. de legib. esse. Et Iustinianus ait: Si in præsenti tempore leges condere soli Imperatori concessum est, & leges interpretari solummodo dignum imperio esse oportet.

Cæterum cum inepti iudices inanibus relationibus, & non necessariis consultationibus temere Principis aures obtunderent (ut homines nullum in utramque partem modum servant) Constantinus huic quoque malo sapienter occurrit. Extat lib. XI. Cod. Theodos. hoc eius rescriptum, ad Clodium Plautianum correctorem Lucaniæ:

Super paucis, quæ iuridica sententia decidi non possunt, nostram debes consulere maiestatem, ne occupationes nostras interrumpas: cum litigatoribus legitimum remaneat arbitrium, a sententia provocandi.

Post rem iudicatam, de appellationibus quæri solet: quarum & veterem & frequentem & necessarium esse usum, ut vel iniquitas iudicantium, vel imperitia corrigatur, dixit Ulpianus, & neminem etiam id nescire adiecit. Non prætermisit itaque hanc iuris civilis partem Constantinus: imo vero nulla alia prope de re plures edidit leges: ut neque est profecto quicquam, quod in foro infelices rei magis requirant, magisque etiam omnibus litigatoribus debeatur. Ac calumniosas quidem provocationes eorum, qui non modo evidentissimis testimoniis convicti, sed sua etiam confessione veluti confossi essent, noluit audiri. Quis enim talia ludibria, talem impudentiam ferat? Sed ubi aliqua

[Margin notes: l. 1. de appel. — beside "tium, vel imperitia corrigatur"; l. 2. C. Quorum appel. non recip. — beside "nes eorum ... ludibria"]

aliqua vel minima esset appellandi causa, reiici noluit appellantem: neque id minus noluit in minoribus, quam maioribus negociis. Iudicesque etiam monet, ne existiment sibi iniuriam fieri, si ab iis condemnatus litigator, alios appellet. Et quamvis abs Præfecto prætorio provocari non posse, ut & olim constitutum fuerat, constituerit: ab omnibus tamen aliis iudicibus posse, statuit: atque adeo ab iis, qui (ut loquitur) imaginem principalis disceptationis accipiunt. Ac si memoria repetamus, quod libro superiori retuli, ut se gesserit in causa Donati, quamque patienter audierit sæpius provocantem, cum quidem ab iis damnatus esset, quos & iudices dari sibi ipse postularat, & Constantinus dederat, quorumque etiam alioqui & autoritas summa erat, & pietas integritasque nota: facile profecto intelligemus, nihil eum in hoc genere, quod a Principe æquissimo, atque etiam indulgentissimo desiderare quisquam posset, prætermittere voluisse. Adversus reos falsæ monetæ convictos, atque damnatos, quibus ius & beneficium provocandi negavit, durior fuisse fortasse videri posset. Sed singularem hanc adversus eos severitatem, requirebat eorum temporum necessitas, atque periculi magnitudo. Neque alioqui sua natura vel præceps ad pœnam, vel acerbus Constantinus erat. Certe eum qui provocasset, ubi provocandi ius erat, passus non est ullam aut carceris pœnam, molestiamve aut contumeliam, quæ iniuriæ ullam speciem præ se ferret, pati. Sed

l. & in maiorib. C. de appell.

l. a Proconsulibus. l. etiam eos. C. de appell.

l. minime. C. de app.

& in criminali cauſa reum provocantem, tum demum ubi nullum habet fideiuſſorem, cuſtodia contineri ſtatuit. Magnum eſt hoc profecto, & ſingulare humanitatis atque beneficii genus, reum criminis iam damnatum, datis vadibus carcere liberari poſſe. Fateor: non reiecit olim Siculus ille tyrannus vicariam amici vadis fidem: ſi tam vera eſt, quam eſt pervulgata, Pythiæ & Damonis hiſtoria. Sed paulo eſſe ſolebant in hoc genere difficiliores Romani.

l. 3. de cuſt. & exhib. reor.

Pius Imp. ad epiſtolam Antiochenſium reſcribens, fatetur non eſſe in vincula coniiciendum eum, qui fideiuſſores dare paratus eſt; ſed id tamen negat, ſi tam grave ſcelus admiſiſſe eum conſtet, ut neque fideiuſſoribus, neque militibus committi debeat: verum hanc potius ipſam carceris pœnam ante ſupplicium quoque ſuſtinere.

l. 4. de cuſtod. & exhib. reo.

Si ubi fideiuſſoribus commiſſus eſt reus, quæratur de eorum vel obligatione vel periculo, non dubium eſt Conſtantino placuiſſe, quod Ulpianus reſpondit, eum qui reum criminis, de quo ſatisdedit, non exhibet, pœna pecuniaria plecti: & ſi dolo non exhibeat, etiam extra ordinem puniri.

Ut autem perſequamur Conſtantini leges (ut ita loquar) capitales, humaniſſimam eius conſtitutionem de cuſtodia reorum initio proponamus. Edixerat aliquando, ut ſi quando, fiſci debitoribus propter contumaciam manus iniiciendæ eſſent, non niſi aperta & libera & in uſum hominum inſtituta cuſtodia militari detine-

tine-

tinerentur. Sed eo edicto non contentus legem præterea in universum tulit, qua valde sibi probari testatus est, quod olim prudentes Romæ responderant, carcerem habendum esse ad homines continendos, non ad puniendos. Viderat etiam Romæ ferales & squallidas Tarquinii Superbi Latomias; viderat Tullianum. Sed talia regiæ tyrannidis instrumenta ecquis æquis oculis conspiciat, nisi si etiam tauros Phalaridis amet? Audiebat Constantinus, impium illum Licinum, affinem suum, & imperii consortem, edixisse, ne quis cibum ad Christianos carcere clausos, quos inedia extinguere volebat, deferret. An tam barbarum edictum hic noster non execraretur, quod ipsi etiam Ethnici, qui plane barbari non erant, detestati fuissent? Certe Iurisconsultus ille Rom. Licinius Rufinus respondit, pœnali iudicio eum coercendum esse, qui victum vel stratum inferri reo etiam iudicato non pateretur. Accusat & Cicero Verrem, quod filiis in carcerem inclusis, prohiberet miseros parentes cibum vestitumque ferre, nisi pretio id redimerent. Exaggerat & iniurias carceris, tenebrarum, vinculorum, inclusi supplicii, & a libero spiritu & luce communi seclusi: & hæc vel ipsa vita recte redimi posse, pecunia vero non posse æstimari ait. Quid multis? Quod Ulpianus respondit, Eum quæstionis modum esse debere, ut reus salvus sit vel innocentiæ, vel supplicio: dici etiam de custodia carceris potest: Tam-

l. 1. C. de custo. reo.

l. aut damnum §. solent. de pœnis.

l. si victum. de re iudic.

l. 7. de quæst.

Tamque id profecto valde placuit Constantino, ut ipsum etiam magistratum puniri velit, si capitali statim supplicio non affecerit custodes carceris, eorumve ministros infelicem reum aut inedia torquentes, aut alio cruciatu affligentes.

Quod ad ordinem & usum capitalium iudiciorum attinet, Constantinus in primis sibi utrumque valde esse & curæ & cordi, reipsa ostendit. Nam & severus erat criminum, præcipue atrociorum, vindex, & impunitatem sciebat humanæ societatis esse perniciem: & vero, qua lege & in quos usus ab ipso Deo ius gladii accepisset, non nesciebat. Audiebat, quid is iam inde ab ipsius Noah temporibus edixisset: & Delphorum etiam exemplo permoveri poterat, apud quos moris fuisse accepimus, ut quo gladio pecudes ad sacrificium mactabantur, sontium capita etiam ferirentur. Quid igitur? In primis necesse fuit, delicta & maleficia, quæ si lateant, impunita erunt, & quæri & convinci: sicuti & veteres sæpe monuerunt, Reip. interesse, multos esse accusatores criminum. Constantinus itaque suos habuit Curiosos & Stationarios (sic enim appellabantur) quibus edita etiam lege præcepit, ut crimina investigarent, iudicibusque nunciarent. Sed præcepit etiam diligenter (quod non minus erat necesse) ne quid negotii insontibus per calumniam facesserent. Certe & olim Antoninus Pius Imp. improbum Irenarcham puniri iussit, qui ad præsidem misisset notoria

l. 1. C. de curios.

l. divus. de custod. & exhibit.

ria falsa. Notoria vocat, quæ alias vel elogia, vel testationes vocari solent. Erant autem & appellabantur Irenarchæ, quibus ut cura tuendæ pacis & quietis publicæ (unde & nomen habent) mandata erat, sic etiam inquirendorum atque denunciandorum criminum, si alii accusatores deessent. Interest enim publicæ pacis, crimina puniri. Itaque & stationarii (ut appellabantur) milites id quoque agebant atque procurabant. Et olim Medorum reges habebant passim suos quoque hanc ob rem κα]ασκόπȣς, ut narrat Herodotus. Sed & qui in comitatu principum erant Curiosi (sic enim vocabantur) quæsitores quidam erant. Narrat Plutarchus, Darium multos semper habuisse ὠτακȣςὰς, qui & principis aures appellabantur. Sed adiicit, delatores fuisse, quorum satellitio tyranni utantur, boni principes uti non debeant. Mecœnas vero, agens cum Augusto, de iis quæ necessaria videntur ad Rempub. recte regendam, & illorum ministerio utendum esse monet: sed non iis temere fidem esse habendam, quia sæpe improbi delatores sint. Constantinus itaque hoc consilium secutus, ea lege suos habuit Curiosos. Eorum vero audaciam repressit, cum non accusare solum, sed & alicui manus iniicere, & in carcerem abducere auderent. Non enim tantum iis licere voluit: & antea constitutum fuerat, ne ad eos, sed ad præsidem potius ipsum, accusatorii libelli deferrentur.

Plut. περὶ πολυπραγ.

Dion. l. 52.

l. 1. C. de curios.

l. 1. C. de cohort.

Sed quam non indulserit suis curiosis,

vel

vel illud testimonio esse potest, quod Aurelius Victor scribat, severissimis eum legibus calumnias sedasse. Non fuit profecto valde severus adversus Donatianos illos, qui Cecilianum, vel Arrianos, qui Athanasium calumniis exagitabant. Sed libro superiori dixi, cur tam lenis in ea causa esset. Cæterum quam alioqui maleficia omnia puniri vellet, sæpe ostendit. Sed & lege lata statuit, senatores etiam & clarissimos viros, & alios, qui tamen illustres non essent, nulla uti posse præscriptione fori in causa capitali, quo minus in ea, in qua deliquerunt, provincia puniantur.

l. 1. C. ubi sen. vel clariss.

Quod attinet ad cognitionem causarum criminalium, edixit, legatos proconsulum eas quoque audire posse & debere: ita tamen, ut si reus damandus sit, ad proconsulem transmittatur. Hanc Constantini legem non satis intelligemus, nisi si quædam altius repetamus de officio proconsulis & legati. Sciendum itaque est, legatum, cui generaliter mandabatur iurisdictio, plenam habuisse in causis civilibus potestatem, non secus atque eum qui propria iurisdictione uteretur. Sed in causis criminalibus nihil habebat potestatis; nam neque verberandi ius habebat: & iubetur ad suum Proconsulem remittere, si quid sit, quod maiorem animadversionem desideret. Sed neque proconsul suam potestatem gladii, vel alterius talis coercitionis in alium transferre, aliive mandare potuisset. Verum cum accusatus esset aliquis, cognitionem

l. 1. C. de offic. procons.

l. si quid erit. de offi. procons.

nem huius causæ criminalis recte legato suo mandabat: ea tamen lege, ut ipse ius sententiæ ferendæ semper retineret, neque modo condemnandi, sed etiam absolvendi. Sic Ulpianus ait, Proconsulem solere etiam custodiarum cognitionem mandare legatis, scilicet ut præauditas custodias ad se remittant, ut innocentem ipse liberet. Sic enim nobilis ille Ulpiani locus & legendus est, & intelligendus. Quem quidem Constantinus secutus, statuit, legatum præauditos reos (custodias iurisconsulti appellant, quia carcere custodiantur) si condemnandi sint, multo magis ad proconsulem remittere debere. Nam si legatus ius absolvendi non habet, multo minus habet condemnandi. Quanquam & hic locum habeat illa iuris regula, Neminem, qui condemnare non potest, absolvere posse: præsertim ubi is est, apud quem reus ne accusari quidem potest. Nam alioqui fieri interdum posset, ut qui non habet ius condemnandi, habeat tamen absoluendi. Sed quisquis tandem sit aut cognitor, aut iudex causarum criminalium, in primis meminisse debet, qnod Constantinus semper eos tenere vult. Vetus est illud, Nulla unquam de morte hominis cunctatio longa est. Illud quoque vetus: Eum nimis libenter damnare videri, qui cito damnat. Ergo Constantinus statim atque imperii gubernacula suscepisset, hanc legem tulit: *Qui sententiam laturus est, temperamentum hoc teneat, ut non prius capitalem in quempiam promat, severamque sententiam, quam in adulterii vel homicidii vel*

l. 38. de reg. iur.

l. ult. C. ubi sen. vel clariss.

l. qui sententiam C. de pœnis.

vel maleficii crimine, aut sua confessione, aut certe omnium qui tormentis vel interrogationibus fuerint dediti, in unum conspirantes concordantesque rei finem, convictus sit: & sic in obiecto flagitio deprehensus, ut vix etiam ipse, quæ commiserit, negare sufficiat.

Rescripsit olim Traianus, neminem de suspicionibus damnari debere. Satius enim esse, impunitum relinqui facinus nocentis, quam damnari innocentem. Hoc Constantino placuisse videtur: suam vero sententiam neque tam argute, neque tam eleganter, sed non minus tamen perspicue dixit. Dixit paulo post & ipse Iulianus Imp. Ecquis innocens esse poterit, si accusasse sufficiat? Gratianus deinde, & Valentinianus, & Theodosius: *Sciant* (inquiunt) *cuncti accusatores, eam se rem deferre debere in publicam notionem, quæ munita sit idoneis testibus, vel instructa apertissimis documentis, vel indiciis ad probationem indubitatis, & luce clarioribus expedita.*

l. ult. C. De probat.

Multa de probationibus dici nunc possent, si a Constantino longius discedere vellem, aut possem. Sed illa reiiciantur ad iustum de publicis aut criminalibus iudiciis tractatum. Horum certe iudiciorum necessariam severitatem valde placuisse Constantino, dubium non est. Nam & legis Iuliæ de vi, & Corneliæ de falso, & Iuliæ de adulteriis, & Pompeiæ de parricidio, & Faviæ de plagiariis vel pœnas auxit, vel iudicia severissime exerceri, iussit. Eum qui vim fecit,

vult

vult pœnas dare eius quoque homicidii, quod in ea fortasse turba perpetratum alterius manu fuerit. Iudicium adversus reos falsæ monetæ convictos, quam acriter intendat, dixi libro superiori. Lex Iulia capitali supplicio adulteros non afficiebat. Legimus quidem, Sept. Severum Imp. sic in eos aliquando excanduisse, ut tria millia morte multarit. Sed qui hoc commemorant, adiiciunt, eum tanta talium hominum multitudine deterritum, remisisse tam severam quæstionem. Primus vero Romanorum principum Constantinus, intelligens quam sanctum sit coniugii fœdus, & quantum sit scelus adulterium, quod illud violat atque polluit, legem tulit Christiano principe dignam, quæ dignas tanto flagitio pœnas irrogaret. Iussit enim sacrilegos nuptiarum (sic adulteros vocat) gladio puniri. De parricidio quoque legem edidit non minus, quam olim Pompeius, sacrosanctam. Mitto, quod narrant eius filium Crispum iniquo iudicio interceptum, & insidiis Faustæ novercæ circumventum. Iam enim quæro magis quid fieri debeat, quam quid factum sit, & de iure potius quam de facto disputo: neque historiam contexo, sed leges colligo. Sane ut sua constitutione Constantinus crudeles atque impios parentes castigavit: sic etiam bonis & veris parentibus filios aut eripi aut surripi minime passus est. Nam & quæ tandem maior parentibus iniuria fieri posset? Legem itaque Faviam de plagiariis non solum in usum revocavit, sed & novo genere pœnæ communivit.

Xiphilinus ex Dione.

l. quamvis. C. ad leg. Iul. de adult.

Extat hæc constitutio in Theodosiano Codice, quam in Iustinianæo, integrior: quam quidem nunc describere non est necesse.

Illud postremo magis etiam Constantino acceptum ferendum est, quod magos & aruspices, & eius generis impostores, & qui eos aut consulerent, aut evocarent, acerrime puniri iussit: taliumque etiam hominum accusatoribus præmia proponi. Tulit hanc legem Romæ paulo post victum oppressumque Maxentium, impium illum tyrannum, & magicarum artium principem: qui & cum adversus Constantinum copias suas educeret, aruspicum auspiciis nitebatur: & resciffo mulierum prægnantium utero, iugulatisque infantibus nondum natis, magica nefandaque sua sacra peragebat. Sed & Maxentio sublato supererat Licinius, iisdem sacris & incantationibus initiatus, qui huius impietatis novum veluti ludum aperuerat. Et erant sane illa tempora valde magicis huius generis studiis dedita. Quid dicam, Iulium Firmicum ea ætate libros, qui etiamnum extant, ad Lollianum, Orientis proconsulem, scripsisse? qui ad curiosam vanitatem Genethliacorum proxime accedere videntur.

l. 3. C. de malef. & mathem.

De crimine Maiestatis, de quo alii principes, in sua scilicet causa severi iudices, tam multas leges tulerunt, nullam Constantini legem habemus. Sed singularis suæ in eo genere clementiæ illustre reliquit exemplum, quod in primis dignum

gnum memoria eſt. Eſt quidem (quod ſæpe mirari cogor) ab iis qui tam longos alioqui de Conſtantino commentarios olim conſcripſerunt, prætermiſſum, quacunque tandem vel negligentia vel oblivione factum id ſit: ſed commode accidit, ut cum Chryſoſtomi conciones ad populum Antiochenum habitas legerem, inciderim in eum, ex quo hanc hiſtoriam repeterem, inſignem locum. Conſtantini ſtatuam lapidaverant homines quidam ſeditioſi, vel petulantes. Accuſati ſunt. Accuſatores, ut ad vindictam principem magis inflammarent, iniuriam atrocem atrociſſimis præterea verbis amplificabant. Clamabant, non minus flagitioſum eſſe hoc maieſtatis crimen, quam ſi ipſius Imperatoris viva facies lapidibus cæſa, atque etiam contuſa fuiſſet. Hic Conſtantinus manu faciem ſuam palpans, & leniter arridens, placide reſpondit: nullum ſe vulnus ex illa lapidatione ſentire. Quo reſponſo non ſolum accuſatores illos abegit, ſed & alios principes non minus quam ſi legem tuliſſet, docuit, ut in ſua cauſa placabiles eſſent. Unde & cum poſtea quidam Antiochiæ ſtatuas Placidiæ imperatricis evertiſſent, proptereaque Theodoſius tali uxoris ſuæ iniuria commotus, totam civitatem perdere vellet: miſſus ad eum placandum Flavianus epiſcopus Antiochenus, inprimis illud quod de Conſtantino recitavi, propoſuit: & Theodoſium eo exemplo ita mitigavit, ut is legem etiam ediderit, qua iis ignoſcendum eſſe iudicat, qui Imperatori maledixerint.

l. una. C. ſi quis Imp. maled.

Conſtantini leges & iudicia de criminibus miſſa faciam, ſi illud addidero, quod Sozomenus ſcriptor Eccleſiaſticæ hiſtoriæ commemorat: illum, cum de pœnis ageretur lege lata ſuſtuliſſe vetus ſupplicium crucis. Exiſtimavit enim, propter honorem crucis Dominicæ & Chriſtianæ, tale animadverſioninis genus in uſu amplius eſſe non debere. Si antiquitates ſcriberem, dicerem (quod multi fortaſſis ignorant) qualis forma crucis olim fuerit, & quale hoc ſupplicium apud Romanos. Verum nunc alio propero. Finem tamen facere non poſſum, quin Conſtantinum laudem, quod non ſolum bonis legibus ferendis, ſed & iniquis abrogandis operam dedit. Teſtis eſt Eubius, eum ius civile ab Licinio convulſum confirmaſſe, huiusque impii tyranni barbara quædam edicta ſuſtuliſſe. Sane libro decimo quinto Codicis Theodoſiani, extant hæc Conſtantini verba: *Remotis Licinii tyranni conſtitutionibus, & legibus, omnes ſciant, veteris iuris & ſtatutorum noſtrorum obſervari debere ſanctionem. Quæ tyrannus contra ius reſcripſit, non valere præcipimus: legitimis eius reſcriptis minime impugnandis.*

Cæterum cum plerumque de conſuetudine quæratur, & malis moribus bonæ leges ſæpe labefactentur, valde etiam fuit neceſſe aliquid hac de re ſtatuere, de qua & in Eccleſia & in Rep. magna ſæpe quæſtio eſt. Ut iuriſconſultorum nunc ſententias tantum recitem, di-

xit

xit Iulianus, inveteratam consuetudinem pro lege non immerito custodiri. Sed dixit etiam Proculus, non tam spectandum esse, quid Romæ factum sit, quam quid fieri debeat. Quid noster Constantinus? *Consuetudinis* (inquit) *usus que langævi non vilis auctoritas est: non tamen tanta, ut aut rationem vincat, aut legem.* l. de quib. De legib. l. 2. C. quæ sit longa consuet.

Qui existimant non de aliqua consuetudine, quæ legi contraria sit, agi, sed simpliciter vim & potestatem utriusque conferri: facile interpretantur, eandem utriusque vim & æqualem esse: neque alteram altera aut minorem, aut maiorem. Verum cum de consuetudine quæritur, quæ legi contraria sit: quæritur, an hæc illam vincat & abroget. Certe cum lex aliqua perpetua est, & naturali ratione subnixa, contraria consuetudine tolli penitus non potest. Quandiu quidem patitur legislator eam impune contemni, aut negligi, illa cedit, & veluti dormit. Sed neque plane victa propterea est, quin revocari in usum possit: neque mortua, quin suscitari facile queat. Scio tamen & fateor, legem aliquam posse contraria consuetudine abrogari, sicuti & Iulianus Iuriscons. fatetur. Sed hoc demum fit, ubi legislator, cuius erat legem tueri, si manere vellet, illud non nolle videtur, & patiendo suam tacite legem abrogat.

Porro de vi & auctoritate consuetudinis multa dici possent. Sed illud nunc obiter tantum dicam: ut eius aliqua vis sit, in primis esse illam oportere non iniustam, aut iniquam. Ne-

que enim quod omnino iniuſtum eſt, tempore vel uſu ius fieri poteſt. Et quo tandem recideremus, ſi ſublato facti & iuris diſcrimine factum pro iure accipiamus, aut iuris regulam ex facto repetamus? Si id quod in uſu fuit, ſi alioqui non iniuſtum, non iniquum, ſaltem non intolerabile: tum certe longæ conſuetudinis eam vim, quæ legis eſſe dicitur, eſſe credemus: præſerim ubi tam longo iam tempore invaluit, ut quo primum cœperit tempore, nulla memoria ſit: & propterea etiam poſſit videri lex potius perlata principio fuiſſe.

Hanc etiam Conſtantini fuiſſe ſententiam exiſtimo: & in Eccleſia quoque valde utilem eſſe ſentio. Audiebat Nicænum illum canonem, τὰ ἀρχαῖα ἔθη κρατείτω. Sed interea tamen meminerat, antea in concilio Carthaginenſi, cui Cyprianus intererat, atque adeo præerat, editam hanc ſententiam fuiſſe, Veritati cedere conſuetudinem debere. Audiebat, quod Cyprianus ipſe ad Stephanum Rom. Epiſcopum ſcripſerat: conſuetudinem ſine veritate, vetuſtatem erroris eſſe, nec de conſuetudine præſcribendum, ſed ratione vincendum.

Non inſtitui plura nunc dicere, de legibus Conſtantini, quibus optimus hic princeps orbem terrarum veluti converſum fundavit: neque ſolum ſapientiſſime continuit, ſed & in eo ſtatu collocavit, in quo conſiſtere debuiſſet. Viſitur adhuc Romæ in capite viæ Appiæ, ad Palatini in montis radices, arcus triumphalis, cum hac inſcriptione: IMP.

IMP. CAES. FL. CONSTANTINO P. F. Augusto S. P. Q. R.

QVOD INSTINCTV DIVINITATIS, MENTIS MAGNITVDINE, CVM EXERCITV SVO TAM DE TYRANNO QVAM DE OMNI EIVS FACTIONE, VNO TEMPORE, IVSTIS REMPVBLICAM VLTVS EST ARMIS, ARCVM TRIVMPHIS INSIGNEM DICAVIT.

In interiore autem eius arcus fornice, ab una parte est FVNDATORI QVIETIS: ab altera, LIBERATORI VRBIS. Potuisset ORBIS scribi, quem certe liberavit, & in quo quietem quandam bonis legibus fundavit. Nam etsi cum his illa postea perturbata, atque etiam eversa est, tamen Constantini culpa nulla fuit. Audio & superioribus annis in ruinis veteris templi Concordiæ, inter Capitolium & Forum Romanum (quo in loco & senatus olim habebatur, & senatusconsulta fiebant) inuentum esse lapidem cum hac inscriptione:

D. N. CONSTANTINO MAXIMO PIO FELICI AC TRIVMPHATORI SEMPER AVGVSTO OB AMPLIFICATAM TOTO ORBE REMP. FACTIS CONSILIISQ.

S. P. Q. R.

AEDEM CONCORDIAE VETVSTATE COLLAPSAM IN MELIOREM FACIEM OPERE ET CVLTV RESTITVERVNT.

Lau-

Laudat Cicero non solummodo Q. Martium Censorem, quod signum Concordiæ fecerit, atque in publico collocarit: sed & C. Cassium censorem, quod hoc signum voluerit in curia esse: hancque præclaram fuisse ait, & omni laude dignam voluntatem hominis, qui præscibere se arbitrabatur, ut sine studiis dissensionis sententiæ dicerentur, si sedem ipsam & templum publici consilii, religione Concordiæ devinxisset. Equidem laudare non possem, nec vellem, senatum populumque Rom. si Concordiæ idolum colat: neque Constantinus talem ethnicæ vanitatis stultitiam & superstitionem probare potuit. Sed lubenter audio Constantinum publice laudari, auctorem concordiæ: quam certe, eamque veram, constituere voluisse videtur, cum & Remp. legibus bonis, & Ecclesiam religione vera devinxit.

Facessat Sept. Severus, qui gloriabatur, sese tandem aliquando Byzantium vi cœpisse, diripuisse, funditusque evertisse. Laudetur vero Constantinus, qui civitatem illam, quæ iam annis prope centum in suis cineribus iacuerat, sic erexit, ut deinde collabente Roma, Italiaque pervastata, fuerit sola prope sedes & custos Imperii, doctrinæ, legum ac literarum. Quid dicam, eum in media Gallia Augustodunum Heduorum (quam civitatem Gallienus pessunderat) sic restituisse, ut ab auctore suo Flavio Constantino, Flavia sit appellata: & fuerit altera

tera veluti Constantinopolis? Cum audio nobilissimas eum civitates instaurasse toto orbe terrarum: agnosco, domicilia religionis & iuris restituere voluisse. Sed cum cogito, quæ turbæ, quæ ruinæ, quæ tenebræ mortem illius consecutæ sint: agnosco, etiam bonas leges valde opus habere bono custode & vindice. Aiunt tristissimum inusitatæ magnitudinis cometem, paulo ante quam Constantinus moreretur, visum esse. Vidit hoc funestissimum portentum optimus Princeps: quo magis morientem de tota Rep. de Ecclesia, de posteritate solicitum fuisse credo. Extantque etiamnum apud Eusebium postrema ex ore morientis excepta verba. Mortuus est autem Nicomediæ, anno Christi trecentesimo quadragesimo secundo, XI. Calend. Iun. Quæ profecto nox tam tetra fuit, quam annis ante triginta lætus affulserat orbi terrarum dies ille, quo primum in sua Britannia Imperator fuerat salutatus. Non conferam eum cum successoribus, Theodosio, Valentiniano, Martiano, Iustiniano: sed magnam causam esse dico, cur omnibus temporibus Constantinus aliquis novus desideratus sit: & solennibus votis vitam longam illi, qui ad Constantinum accederet, publice omnes boni precati sint. Olim novo principi senatus populusque Rom. cum bene precaretur, acclamare solebat, FELICIOR AVGVSTO, MELIOR TRAIANO: idque adhuc suo tempore post

ætatem Constantini factitatum fuisse, narrat Eutropius. Sed adiicere profecto debuerant, RELIGIOSIOR CONSTANTINO: qualis & in Christianorum conventibus atque conciliis fuit frequens ad Principes, & fausta acclamatio. Sic enim & Synodus Chalcedonensis, cum Martiano Imp. bene precaretur, acclamavit, CONSTANTINO NOVO ANNI MVLTI, VITA LONGA.

Hæc hactenus habui, quæ de Constantino, eiusque legibus, ex antiquitatis memoria repeterem. Reliqua, quæ de eo copiose dici possent, Eusebius & alii historiæ Ecclesiasticæ scriptores, fuse commemorant. Neque tamen nescio, neque plane dissimulo, vitia huius Principis multa fuisse. Homo enim fuit, & homo in magna temporum confusione multis erroribus obnoxius. Sed illa nunc solum, quæ vel publice fecit cum laude, vel ad Remp. Christianam constituendam bene sapienterque providit, commemorare institueram; non enim historiam scribo. Si itaque vel in signo crucis superstitiose colendo, vel in templorum substructionibus immodice attollendis, vel in Athanasio iniuste pellendo, vel in Ario dissolute revocando, vel in baptismo ad mortem usque stulte differendo, vel episcopi denique Ariani ministerio tunc utendo peccavit: nihil ad institutum nunc meum pertinere putavi. Si quid in Republ. forte fecit crudeliter, si quid avare, si quid libidinose:

dinoſe: Non laudo. Sed alius erit vituperandæ crudelitatis, avaritiæ, libidinis locus. Patior, ut Eutropius dicat, principem fuiſſe primo imperii tempore optimis quidem principibus, ſed poſtremo mediis comparandum. Patior, ut ſcribat, inſolentia rerum ſecundarum elatum, crudeliter uxorem, cognatos, amicos tractaſſe. Addo etiam, (quod Sidonius Apollinaris narrat) Ablavium conſulem tunc ea tempora vocaſſe Neroniana, cum Conſtantinus & coniugem Fauſtam calore (ut ait) balnei, & Criſpum filium frigore veneni extinxiſſe diceretur. Si hæc vera ſunt, tragica parricidia ſunt, quæ ad hiſtoriam pertinent. Sed obliterare tamen non debent alia religionis, ſapientiæ, iuſtitiæ, fortitudinis exempla: quæ ſi in ullo unquam principe fuerunt, in Conſtantino noſtro certe fuerunt.

FINIS.

INDEX RERVM ET VERBORVM.

amicos

archi-

audi-

Byzan-

Con-

C.n-

dona-

eccle-

episco-

in

fiscale

fru-

Impe-

Lici-

C. Me-

navi-

numi

oscu-

patro-

pœni-

puellæ

S in

sacer-

de

FINIS.

FRAN-